

ΒΥΡΙΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΑΠΑΞ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΣΜΟΣ Β΄.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1876.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 16.

ΔΗΜΟΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

(Συνέχ. Ἰδε προηγούμενον φυλλάδιον.)

ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΓΟΝΑΙ (*).

Σώζεται παρὰ τῷ λαῷ τὸ ἐξῆς παραμῦθι :

«Μία φορὰ καὶ ἓναν καιρὸν ἦτο ἓνας βασιλεὺς, καὶ τοῦ ἐπέθανε ἡ γυναῖκα του, ἡ γυναῖκα του ἡ βασίλισσα, χωρὶς νὰ γεννήσῃ κανένα παιδί.

«Ὁ καῦμένος ὁ βασιλεὺς εἶχε μεγάλο πα-

ράπνο, γιατί ἀπέθανε ἡ βασίλισσά του χωρὶς νὰ τοῦ γεννήσῃ κανένα παιδί, νὰ ἔχῃ καὶ αὐτὸς ποῦ ν' ἀφήσῃ τὴ βασιλεία. Καὶ ἐλυπότανε καὶ ὅλο συλλογισμένος ἦτανε καὶ ἀναστέναζε, γιατί ἔλα ποῦ ἦτανε τὰ χρόνια του περασμένα καὶ γιὰ νὰ παντρευτῆ δὲν εἶχε πιά καιρό.

«Τὶ νὰ κάνῃ ὁ καῦμένος, ὅλο συλλογισμένος ἦτανε καὶ ὅπου πήγαινε, στὸν περίπατο πήγαινε, στὸ τραπέζι καθότανε, ὅλο ἓνα ἀναστέναζε καὶ ἀδυνάτιζε, γιατί ποῦ ν' ἀφήσῃ τὴ βασιλεία ὅπου παιδί δὲν εἶχε.

«Τὸν εἶδε πιά ὁ θεὸς καὶ τὸν ἐλυπήθηκε.

(*) Ἡ παράδοσις αὕτη δὲν ἀνεγνώσθη μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Συλλόγῳ.

«Και ένα πρωί, όπου σηλώθηκε από τὸν ὕπνο, βλέπει μέσα στὴν κάμαρά του τὴν βασιλικιά ἕνα ὄρατο λουλουδι μέσα σὲ μία μαρμαρένια γάστρα. Τί ἔμορφο λουλουδι, λέγει, ποιὸς νὰ μοῦ τὸ ἔφερε ἐδῶ; ποιὸς ἠμπιστεμένος μου φίλος, γιὰ νὰ μὲ παρηγορήσῃ στὸν πόνο μου; Καὶ πηγαίνει καὶ τὸ μυρίζει.

«Ὑστερα ἀπὸ ἕλιγον καιρὸ τὸ πόδι ἀπάνω τοῦ βασιλέα ἄρχισε νὰ πρίσκειται.

«Τί ἦτανε αὐτό; Ἦτανε ὅπου ὁ βασιλέας ἐγκαστρώθηκε, ποῦ ἐμύρισε τὰ λουλούδια καὶ ἐπειδὴ καὶ ἦτανε ἄντρας καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ γεννήσῃ ἀπὸ τὴν κοιλιά, ἐγκαστρώθηκε στὸ πόδι.

«Ὁ βασιλέας ὁ καῦμένος, νὰ βλέπῃ ὅλο ἕνα τὸ πόδι του καὶ ποῦ νὰ πρίσκειται, φοβήθηκε μπάς καὶ εἶναι γιὰ τὰ θυμαράκια, καὶ ἔστειλε καὶ ἐφώναξε ὅλους τοὺς καλλιτέρους γιατροὺς γιὰ νὰ ἰδοῦν τί ἔχει. Συνάχθησαν οἱ καλλίτεροι γιατροί, κυττᾶνε τί ἔχει, κάνουνε συμβούλιο, δὲν ξέρανε τί νὰ ποῦνε. Διατάζανε ὁμῶς κάμποσα γατρικά, κάμποσαις ἀλοιφαῖς, κάμποσα χόρτα νὰ βράσουν καὶ νὰ βάνῃ ἀπάνω.

«Ὅμως τὸ πρίξιμο δὲν ἐχανότανε μόν' ὅσο πήγαινε καὶ μεγάλωνε. — Κράζουνε πάλι τοὺς γιατροὺς· κυττᾶζουνε κείνοι, ὅσο πήγαινε τὸ πρίξιμο καὶ μεγάλωνε τὸ κακό.

«Τότε σκεφθῆκανε καὶ τοῦ εἶπανε, ἀφέντη πολυχρονεμένη μου βασιλιᾶ, αὐτὸ τὸ πρίξιμο θὰ εἶναι ὅπου κάθεσαι ὅλο ἕνα καὶ δὲν κουνιέσαι καὶ ἕλιγο καὶ ὅπου χολοσκᾶς πάντα καὶ ἀναστενάξεις καὶ συλλογιέσαι ὅπου δὲν ἔχεις παιδί γιὰ ν' ἀφήσῃς τὴν βασιλεία. Μόνε νὰ κινηθῆς, νὰ τὸ ρίξῃς ὄξω καὶ ν' ἀφήσῃς πιά αὐτὴ τὴ συλλογὴ, γιὰτι ὅπου θὰ σὲ φάῃ, καὶ αὔριο νὰ κινήσῃς νὰ πᾶς στὸ κυνῆγι καὶ νὰ τὸ ρίξῃς ὄξω καὶ νὰ διασκεδάσῃς, γιὰ νὰ ἰδῆς τὴν ὑγεία σου.

«Ὁ βασιλιᾶς, ἀπελπισμένος ὁ ἄνθρωπος, ἀπεφάσισε καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα τὸ πρωί, κίνησε, ἔπῃρε τοὺς ἀθρώπους του, τὰ σκυλιά του καὶ πάει νὰ κυνηγήσῃ.

«Ἐκεῖ ποῦ κυνηγοῦσε καὶ περνοῦσε κοντὰ ἀπὸ ἕνα βᾶτο, τὸ πόδι πιάστηκε στὸ βᾶτο καὶ ἕνα ἀγκάθι τοῦ σχίζει τὸ μηρί του καὶ πέφτει κάτω ἕνα ὡμορφο, ὡμορφο κοριτσάκι.

«Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐνόησε οὔτε τὸν πόνο οὔτε τὸ πρᾶμα ποῦ ἔπεσε, μόν' ἄλλα ἔπῃρε κάμποσο παρὰ πέρα καὶ ἐνοιωσε τὸ πόδι του ἐλαφρότερο, γυρίζει καὶ κυττᾶζει· τί νὰ ἰδῆ; τὸ πόδι του σχισμένο καὶ πνιμένο στὸ αἷμα. Τρέχουν οἱ ἄνθρωποι του, πιάνουν, πλένουν τὰ αἵματα, δένουν τὴν πληγὴ νὰ ποῦμε, καὶ νὰ σου καὶ ὁ βασιλιᾶς ἔγεινε καλά· δὲν ἐνοιωθε πιά βᾶρος, μόνε ποῦ περπατοῦσε τὸν ἐπονοῦσε ἕλιγο, ἕλιγο.

«Τὸ παιδί ποῦ ἔπεσε κἀνένας του, δὲν τὸ κατάλαβε, μόν' ἔμεινε ἐκεῖ χάμου κοντὰ στὸ βᾶτο καὶ ἄρχισε κ' ἔσκουζε τὸ δόλιο καὶ ποιὸς νὰ περάσῃ ἀπὸ ἐκεῖ!

«Ἀφοῦ πέρασαν κάμποσαις ὥραις, νὰ καὶ περνοῦσε ἀπὸ κεί ἕνας ἀητός μὲ τὰ φτερά του ἀπλωμένα καὶ πετοῦσε νὰ πᾶῃ στὴ φωλιά του. Καὶ νὰ κ' ἀκούῃ τὸ καῦμένο τὸ μωρὸ παιδάκι ποῦ ἐκλαιγε. Πετᾶει καὶ τὸ βλέπει καὶ τὸ λυπήθηκε ἕνα μικρὸ παιδάκι ποῦ ἦτανε νὰ κλαίῃ ἐκεῖ στὴν ἐρημιὰ καὶ νὰ πεθάνῃ τὸ κακοροζικό. Τὸ ἔπῃρε τὸ λοιπὸν στῆς φτερούγαις του καὶ τῶφτερε ἐκεῖ κοντὰ σ' ἕναν πύργο, ὅπου εἶχε τὴν φωλιά του.

«Σ ἐκεῖνο τὸ λοιπὸν τὸν πύργο τῆς ἔφερε καὶ τὴν ἐμεγάλωσε σὰν παιδί του καὶ τὴν ἔκανε εἰκοσι χρονῶ.

«Μιά ὁμῶς ἡμέρα, ὅπου ἔλειπε ὁ ἀητός, ἐπερνοῦσε ἕνα ἔμορφο βασιλόπουλο κυνηγῶντας· τὴν βλέπει καὶ τὴν ἀγάπησε καὶ τῆς λέγει: — ἔλα κάτω σὲ μὲ, ἔλα καὶ νὰ σὲ φέρω στὴν βασιλίτσα τὴ μητέρα μου καὶ

νὰ σὲ γτύσω στὰ βελουδά, στὰ μεταξωτά· βασιλίτσα μαζῶμου νὰ σὲ καθήσω στὸ θρονί· ἔλα, ἔμορφη κόρη, ἔλα σὲ μὲ».

«Τοῦ ἀποκρίνεται ἐκείνη καὶ τοῦ λέγει: Καὶ πῶς νὰ καταβῶ ἕψηλά ἀπὸ τὸ πύργο τοῦτο; Καὶ διηγεῖται τὸ καὶ τὸ, πῶς ὁ ἀητὸς τὴν ἀνάθρεψε καὶ εἶναι στὸν πύργο ἐκεῖ ἕψηλά. — Μόν' ρίξε σκάλαις, τοῦ λέει, καὶ νὰ κατεβῶ νᾶρθω σὲ σὲ, γιὰτι πολὺ κ' ἐγὼ, ἔμορφο μου βασιλόπουλο, σ' ἀγαπῶ»

«Σταίνει λοιπὸν ἕψηλαὶς σκάλαις τὸ βασιλόπουλο καὶ τὴν ἀρπάζει καὶ φεύγουνε, καὶ πάνε στὴν μητέρα του τὴν βασιλίτσα.

«Ἐξῆσαν εὐτυχησμένοι πολὺν καιρὸ.

«Μὰ ἦλθε ὁ καιρὸς νὰ βγοῦν στὸ σφερί καὶ τὸ βασιλόπουλο μὲ τὰ στρατεύματά του ἐβγήκε κ' ἐκεῖνο καὶ ἄφησε τὴ γυναῖκα τὴν μάννα του, καὶ τῆς εἶπε: «Μάννα μου, τὴν γυναῖκα μου καὶ τὰ ἔματα σου».

«Ἄλλ' ἡ μάννα του διόλου δὲν ἐνθυμήθηκε τοῦ γιου τῆς τὰ λόγια, μὰ φέρθηκε σὰν κακὴ πεθερά, ὅπου ἦτανε, καὶ τῆς ἐβγάλε τὰ βασιλικά ρούχα καὶ τὴν ἐντυσε κουρέλια καὶ τὴν ἔστειλε νὰ βόσκῃ τὰς χήναις τοῦ παλατιοῦ.

«Ἀφοῦ ἐπέρασε κάμποσος καιρὸς, τὸ βασιλόπουλο, ἐτέλειωσε ὁ πόλεμος, καὶ ἐγύριζε πῖσω νὰ πᾶῃ στὰ γονικά του. Ἐκεῖ ὅπου πήγαινε βλέπει μιὰ ὡμορφη γυναῖκα καὶ, ἂν καὶ φοροῦσε παλιοκούρελα καὶ ἐβοσκε τῆς χήναις, τοῦ ἄρεσε πολὺ. Τὴν ἐρωτᾶει λοιπὸν καὶ τῆς λέει, ποιά εἶναι καὶ πῶς βρίσκεται ἐκεῖ, γιὰτι ὡμορφη γυναῖκα καθὼς ἦτανε τὴν εἶδε καὶ τοῦ ἄρεσε.

«Ἐκεῖνη τότε ἰάντως νὰ τὸν γνώρισε καὶ τοῦτα τὰ λόγια τοῦ ἀποκρίθηκε:

Κόρη μ' ἐγκαστρώθηκε,
θαταινιὰ ἦταν ἡ μαμμη,
ἀετὸς μ' ἐπῆρε
σὲ ἕψηλὸ πύργο μ' ἐπῆγε
βασιλόπουλο μὲ εἶδε

καὶ στὴν μάννα του μ' ἐπῆγε
.....
τώρα ἐγὼ βόσκω τῆς χήναις.

«Τὸ βασιλόπουλο τὴν ἐγνώρισε τότε πῶς ἦτανε ἡ γυναῖκά του καὶ πηγαίνουνε στὸ παλάτι καὶ πιάνει καὶ τὴν κυρὰ βασιλίτσα τὴν μάννα καὶ τὴν κάνει:

κάθε πόρτα καὶ κομμάτι
κ' ἕνα κόψο καρυδάκι.»

Τοιοῦτος εἶναι ὁ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Διονύσου μῦθος· ἐν αὐτῷ παρατηρεῖ τις πῶς ἐσώθησαν τὰ περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Σεμέλης λεγόμενα ὑπὸ τῶν παλαιῶν. Βλέπετε ὅτι μόνη ἡ ἐν τῷ μικρῷ ἐγκυμοσύνῃ περιῆλθε μέχρως ἡμῶν παρὰ τῷ λαῶ σωζομένη, τὰ δὲ λοιπὰ οὔτω πολὺ διάφορα εἶναι· μῦθους δὲ ξένους διακρίνει τις ἐγκαταμιγέντας, ὅπως ἐν προομιῳ εἶπον: τὸν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν συνέλαβε τὸν Ἄρην ἡ Ἥρα καὶ τὸν περὶ τῆς τοῦ Γανυμήδους ἀρπαγῆς.

Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ, ὡς ἐν ἀρίστῳ ὑποδείγματι, παρατηρεῖ τις τοῦ χρόνου τὴν καταπλήσσοσαν ἀλλοίωσιν καὶ φθοράν. Ὁ αὐτὸς δὲν εἶναι πλέον τοῦ ὑπάτου Διὸς ὁ ἱερὸς ὄρνις, τὴν μοσφὴν τοῦ ὁποίου ἐδανείσθη ὁ ἀρχεὶος θεὸς, ὅπως διαπραξῆ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ Πριαμίδου· τὸν Ὀλυμπον δὲ, τὴν ὑψηλὴν κατοικίαν τῶν Ὀυρανίωνων, ἀντικατέστησεν εἰς πύργος ὑψηλὸς, ὀρνέων σαρκοφάγων, κατοικία, τιμαριούχου τινὸς ἀρχαγος ἀρχοντος ἢ βασιλίσκου φωλεᾶ, ἀετοῦ δὲ, ὅτε ἠρειπώθη, ὀρηκτῆριον: πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραίνει.

ΟΔΥΣΣΕΥΣ — ΠΗΝΕΛΟΠΗ.

Ἐρῶδις ἡ ἀνατολὴ καὶ ἔφημερον ἡ ἴστυ,
γλυκοχαρίζου τὰ εὐνά ἢ ὁ ἀυγερινὸς τραβιέται·
πάν τὰ πούλακ α στῆς θοσκιαῖς κ' ἡ ἔμορφαις στῆ θρύσ·
εγαίνω κ' ἐγὼ κ' ὁ μαῦρος μου καὶ τὰ λαγωνικά μου.
Βρίσκω μιὰ κόρη πῶπλυνε σὲ μαρμαρένια γούρνα,
τὴν χαρ τῶ δὲν μοῦ μιλεῖ, τῆς κρένω δὲν μοῦκρένει·
«Κόρη γιὰ ἔβγαλε μὸς νερὸ τὴν καλὴ μοῖρα νᾶχης,
νὰ πῶ κ' ἐγὼ κ' ὁ μαῦρος μου καὶ τὰ λαγωνικά μου»
Σαράντα σκύλους ἔβγαλε στὰ ἔματα δὲν τὴν εἶδε

κι' ἀπάνω στους σαράντα δυὸ τὴν βλέπω θαυρασμένη.
— «Γιατί θαυράσεις, λυγερή, κα' θαυρασθενάσεις
μὴν ἀπεινάς; μὴν ἀδιψᾶς; μὴν ἔχεις κακὴ μάνα;»
— Μήτε πεινῶ, μήτε διψῶ, μήτ' ἔχω κακὴ μάνα!
ἔβεν μου, κι' ἂν ἐδάκρυσα κι' ἂν θαυρασθενάσω.
τὸν ἄντρα ἔχω στὴν ξενιτεῖά τώρα δεκάξη χρόνους,
κι' ἀκόμη τρεῖς τὸν καρτερῶ καὶ τρεῖς τὸν ἀπαντέχω,
κι' ἂν δὲν ἐρῆθῃ, κι' ἂν δὲν φανῇ καλόγρηθ' ἂν γείνω,
θὰ πάγω ὁ ἔρημα βουνὰ νὰ στήσω μοναστήρι,
αὐτὸν νὰ τρώγ' ἢ ξενιτεῖ ἀ κι' ἐμὲ τὰ μαῦρα βάρσα.»
— Κόρη, ὁ καλὸς σου πέθανε, κόρη ὁ καλὸς σου χάθη,
τὰ χέρια μου τὸν κράτησαν τὰ χέρια μου τὸν θάψαν.
ψωμί, κερί τοῦ μοίρασα κι' εἶπε νὰ μοῦ τὸ δώσης.»
— Τὸν κράτησες, τὸν ἔλαψες ὁ θεὸς νὰ σὲ πληρώσῃ,
ψωμί, κερί τοῦ μοίρασε; ἔγω σὺ τὸ πληρώσω.»
— Ἐγὼ φίλ' τὸν δάνεισα κι' εἶπε νὰ μοῦ τὸ δώσης.
— Φίλ' κι' ἂν τὸν ἐδάνεισες, τρέχα καὶ γύρευέ το.
— Κόρη μ' ἐγὼ μ' ἄντρας σου, ἐγ' εἶμαι κι' ὁ καλὸς σου
— Ἐσὺ κι' ἂν ἦσ' ἄντρας μου κι' ἂν ἦσαι κι' ὁ καλὸς μου
δεῖξε σημάδια τῆς ἀλῆς κι' ἀπέκει νὰ σ' ἀνοίξω.
— Μηλιὰν ἔχεις στὴν πόρτα σου καὶ κληῖμα στὴν αὐλή σου
ἔχεις καὶ μὲ τὰ χέρια σου μιὰ λεμονιά φυτέψει.
— Αὐτὰ ν' σημάδια τῆς αὐλῆς τὰ ξέρ' ὁ κόσμος ὅλος.
δεῖξε σημάδια τοῦ σπιτιοῦ κι' ἀπέκει νὰ σ' ἀνοίξω.
— Χρυσὴ καντίλα κρέμεται στὴ μέση τοῦ ὄντα σου
καὶ φέγγει καὶ γυμνώνει; καὶ θγάξεις τὰ κουμπιά σου.
— Αὐτὰ ν' σημάδια τοῦ σπιτιοῦ τὰ ξέρ' ὁ κόσμος ὅλος.
δεῖξε σημάδια τοῦ κορμιοῦ κι' ἀπέκει νὰ σ' ἀνοίξω.
— Ἔχεις ἐλθὰ στὰ στήθη σου κι' ἐλθὰ στὴν ἀμασκάλη
καὶ σὲ διξί σου τὸ βυζὶ μικρὴ θαυμαμάτισα.
τὴν χατζερὰ πού σοῦ δωκαν τῆς ἀποκραῖς τὸ θράδυ,
— Βάγιας τρεχᾶτ' ἀνοίξατε, αὐτὸς εἶν' ὁ καλὸς μου »
Εἶπον πρὸς ὑμᾶς ἐν προοιμίῳ, ὅτι μαθη-
ματικὴν ἀκριβείαν δὲν πρέπει σωφρονούντες
νὰ ζητῶμεν εἰς πράγματα, ἐφ' ὧν διήλθεν
ἀμείλιχος ἢ ἀπαμφερσις αὕτη τῶν χρόνων.
Τούτου ὡς ὀρθοῦ πλέον λαμβανομένου, διατὶ
νὰ μὴ ἀνεύρωμεν ἐν τῇ πιστῇ ταύτῃ συζύγῳ
τῶν μύθων τοῦ λαοῦ τὴν περιφρονα σύζυγον
τοῦ Λαερτιάδου;

Βεβαίως ἡ συζυγικὴ πίστις, καίτοι ἀτυ-
χῶς εἶναι σπανία, δὲν κατήνησεν ὅμως ὡς
ὁ μυθολογούμενος φοινῆξ. Ἄλλ' ἡ πιστὴ σύ-
ζυγος τοῦ Ὀμήρου καὶ ἡ πιστὴ σύζυγος τῶν
δημοτικῶν ἀσμάτων ἔχουσιν ἰδιαίτερά τινα
γνωρίσματα, διὰ τὰ ὁποῖα τολμᾶ τις ὑπὸ τὸ
πεινηρὸν ἔνδυμα τῆς κόρης τοῦ λαοῦ ν' ἀνεύρῃ
τὴν περιλάλητον βασιλίτισσαν τῆς Ἰθάκης.

Δεκαεξ ἔτη ἡ πιστὴ αὕτη σύζυγος ἀνα-
μένει τὸν καλὸν τῆς, ὅπως τοσαῦτα περίπου
ἀναμένει τὸν πορθητὴν τῆς Τροίας ἢ ἀγρία
ἐκείνη τῆς ἀρετῆς φύλαξ, ἡ πιστὴ Πηνελόπη.
Ὅπως δὲ ἡ σύζυγος τῶν μύθων τοῦ λαοῦ
ζητεῖ σημάδια τῆς οἰκίας καὶ τοῦ σώματος,
ποθοῦσα νὰ βεβαιωθῇ ἂν ἀληθῶς ὁ ἀνὴρ οὗ-
τος, ὁ πρὸ αὐτῆς παριστάμενος μετὰ το-
σαῦτα ἔτη ὡς ὁ καλὸς τῆς, εἶναι ὁ σύζυγος
αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡ Πηνελόπη ἐπὶ τῶν ἡρωϊ-
κῶν χρόνων ζητεῖ σημάδια, λέγουσα εἰς τὴν
ἀναγγέλουσαν τὴν ἀφίξιν τοῦ Ὀδυσσεὺς τρο-
φόν τῆς τοὺς λόγους τούτους:

Εἰ ἔτεδν δὴ
ἔστ' Ὀδυσσεὺς καὶ οἶκον ἰκάνεται, ἧ μάλα νῶϊ
γνωσόμεθα ἀλλήλων καὶ λῳῶν· ἔστι γὰρ ἡμῖν
σὴ μ' α' θ', ἃ δὴ καὶ νῶϊ κεκρυμμένα ἴδμεν ἀπ' ἄλλων 1)
οὔτινας εἰς στίχους δημοτικῶν ἔχουσι πε-
ρίπου οὕτως.

Ἄν ἦρθ' ἐμέν' ὁ ἄντρας μου κι' ἂν ἦρθε κι' ὁ καλὸς μου
κι' ἂν πάτησε τὸ π.δ.ι του στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου,
θὰ γνωρισθοῦμε εὐκόλα γιατί ἔχομε σὴ μ' ἀ δ ι α
σὲ μ' ἄς τοὺς δύο ὀλοφάνερα, κρυμμέν' ἀπὸ τὸν κόσμο.

Γνωρίζετε πῶς πείθεται ἐπὶ τέλους νὰ
περικλείσῃ εἰς τὸ πιστὸν αὐτῆς στήθος τὴν
κεφαλὴν τοῦ τοσοῦτον ποθουμένου συζύγου
τῆς· τούτο ἐγένετο, ἀφοῦ προτείνασα τὰ
τῆς κλίνης (λέχος) τοῦ Ὀδυσσεὺς εἰς αὐ-
τόν, ἀναγνωρίζει τούτον καταφάνερα (ἐνω-
παδίως),

σὴ μ' α' τ' ἀναγνοῦσα τὰ οἱ ἔμπεδα πέφραδ' Ὀδυσσεύς.

Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς περισώζεται ἐν τε τοῖς
δημοτικῶν τούτοις ἄσμασιν, ἐν οἷς ἐξυμνεῖ-
ται ἡ πηνελοπεία πίστις, μάλιστα δὲ ἐν
τοῖς ἐπιγεγραμμένοις ἢ ἀρπαγῇ καὶ ἢ αἰχ-
μαλωσίᾳ 2) Ἄς ἀναγνώσωμεν τὸ ἐν ἐξ αὐ-
τῶν, διότι κατὰ τὰ πλεῖστα πρὸς ἀλλήλα
συμπίπτουσι:

Η ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ

Ἐρχομαστ' ἀπ' Ἀνατολῆς σὲ μίᾳ χρυσῇ γαλιότα,

1) Ὀδυσσεύς Φ. σ. 85 — 255.

2) Ὀρα Ραβων σελ. 318 καὶ 329.

εἶχε καὶ σκλάβους εὐμορφους στὰ σίδερα βιλιμένους·
κι' ὁ σκλάβος ἀναστένανε καὶ βόγισ' ἢ φρεγάδα.
Κι' ὁ μπέης τους τοὺς ἐρωτᾷ κι' ὁ μπέης τους τοὺς λέει:
«Ποῦς εἶναι π' ἀναστένανε καὶ βόγισ' ἢ φρεγάδα;
ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς ναύταις μου. ταῖς βόγαις νὰ τοὺς δώσω,
κι' ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου, ἐλευθεριά νὰ δώσω
Σκλάβε, πεινᾶς; σκλάβε διψᾶς; σκλάβε βόγα σου λείπει;
— Οὔτε πεινῶ, οὔτε διψῶ, οὔτε βόγα μὲ λείπει·
μὰ σήμερ' ἔλαβα γραφὴ ἀπὸ τὰ γονικά μου,
σήμερ' σπίτια μοῦ ποιοῦν ἀμπέλια μοῦ κλαδεύουν.
σήμερ' τὴν γυναῖκα μου μ' ἄλλον τήνε 'πανδρεύουν,
καὶ τ' ἀρφανά μου τὰ παιδιὰ ἄλλον κύρι' γνωρίζουν,
— Ἄν εἶνα, σκλάβε, σὰν μὴ λὲς καὶ σὰν μοῦ κοβεντιζῆς;
ἔμπα σὲ σταυλὸ ἔπαρε, θέλεις τὸν παιγνιδιάρη . . .
Σ' ἡ στράταν ὅπου πήγαινε, σὲ δρόμο πῶ περπάτει,
ἀπάντησ' ἔνα γέροντα κι' εἶχ' ἔργατιά στ' ἀμπέλι.
Πές μου, νὰ ζήσης, γέροντα, τὸ τίνας εἶν' τ' ἀμπέλι;
— Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτινιάς, τοῦ γιοῦ μου τοῦ Γιανν.
σήμερ' σπίτια τοῦ ποιοῦν, ἀμπέλια τοῦ κλαδεύουν
σήμερ' τὴν γυναῖκα μ' ἄλλον τήνε 'παντρεύουν
καὶ τ' ἀρφανά του τὰ παιδιὰ ἄλλον κύρι' γνωρίζουν.
— Πές μου νὰ ζήσης, γέροντα, τοὺς φθάνω γ' ὡς σὲ γάμος;
— Ἄν ἔχῃς γλήγωρ' ἄλογο, στὴν ἐκκλησιὰ τοὺς φθάνεις,
κι' ἂν εἶναι τ' ἄλογο σ' ὀκνῶ, σὲ σπῆτι θὰ τοὺς φτάσης,
βαρεῖ βιτσὰ τ' ἀλόγου του στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνει,
βρισκεί τῆς πόρταις σφαλισταῖς καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα
βαρεῖ βιτσὰ τ' ἀλόγου σὲ σπῆτι τοὺς προφτάνει.
«Στὴν πάντα, πάντα οἱ ἄρχοντες στὴν πάντα οἰφεντάδες
στὴν πάντα τὸ παπαδιὸ νὰ μὲ κεράσῃ ἡ νύμφη.
Τόνε κερνά εἰ μὲ καὶ δυὸ στὰ μ' ἄτια τὸν τηράζει.
» Συμπεθεριὸ μου σπῆτι σας, γενειά μου σὲ δ' ἰκό σας
καὶ σὺ, ἄντρα μου προσκαίρνε, σῦρε, κάμε δουλειά σου,
ὅπου μὲν ἦρθ' ὁ Γιάννης μου, τὸ πρῶτο μου στεφά ι».
Τὰ δύο ἀγκαλιαστήκανε, σὰν δύο κεράϊ σβουστήκανε.

Ὁ Γιαννάκης λοιπὸν οὗτος τῶν ἀσμάτων
τοῦ λαοῦ, ὁ αἰχμάλωτος ἐπὶ δώδεκα ἐνιαυ-
τοὺς μακρὰν τῆς συζύγου του καὶ τῆς ἐστίας
του, ὁ τοσοῦτον τὴν σύζυγόν του ταύτην
ποθῶν καὶ τὴν ἐστίαν του, ὅπως πρὸ τούτων
αἰῶνων ὁ Ὀδυσσεὺς ὁ κινῶν τὸν ἔλεον διὰ
τῶν στεναγμῶν του καὶ δι' αὐτῶν καθιστῶν
συμπαθεῖς αὐτοὺς τοὺς ἀκάρδους ἄρχοντας
εἰς τὰς δυστυχίας, του, ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς
τοὺς Ὀλυμπίους, ὁ μόνος προσφθάνων τὴν
σύζυγόν του νυμφευομένην, ὅπως ὁ Ὀδυσ-
σεὺς τὴν Πηνελόπην ὑποσχεθεῖσαν νὰ ὑπαν-
δρευθῇ ἐκεῖνα, ὅστις ἤθελε τανύσει τοῦ Λα-
ερτιάδου τὸ τόξον, ὁ Γιαννάκης, λέγω, οὐ-

τος τολμῶ νὰ παραδεχθῶ ὅτι εἶναι ἐρείπιον
εὐγενὲς μετὰ τρισχίλια ἔτη τοῦ Ὀδυσσεὺς,
ὅπως εἶναι τοῦ ποτὲ περιλαμπρῶ καὶ ὠ-
ραίου οἴκου τῆς Ἀθηνᾶς τὰ σήμερον τοῦ
Παρθενῶνος ἐρείπια.

Ἐν παρόδῳ λέγομεν ὅτι μετὰ τῶν δη-
μοτικῶν ἀσμάτων σώζεται ἐν ψάλλον τὸν
ἄθλον τὸν προταθέντα ὑπὸ λιγερῆς, τὴν
ὁποῖαν τεσσαράκοντα ἡγάπων ἀνδρείοι. Ὁ
ἄθλος οὗτος δημοιάζει πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς κό-
ρης τοῦ Ἰκαρίου ποτὲ, τῆς περίφρονος Πηνε-
λόπης, προταθέντα εἰς τοὺς ὑπερηφάνους
μνηστῆρας. 1)

Τὸ ἄσμα εἶναι τοῦτο:

Σαράντα δύο κλεφτόπουλα μίᾳ κόρη ἀγαποῦσαν,
κόρη πανώρη καὶ ὄμορρη καὶ στὰ φλουριά χωσμένη.
Μιά κυριακὴ καὶ μιὰ λαμπρὴ πού χόρευαν ἀντάμα,
κι' ὄνας τὴν τηράζ' ἀπὸ δῶ κι' ἄλλας τὴν χαιρετοῦσε,
ἡ κόρη ποῦταν φρόνιμη τοὺς κρᾶζει καὶ τοὺς λέγει·
«Μέσα σὲ περιθόλι μου, στὴ μέση στὴν αὐλή μου,
εἶν' ἕνας βράχος παλαιγίδς, λιθάρη βῆζωμένο,
κι' ὅπου τὸν σκόσ' ἀπὸ τ' ἐσᾶς γυναῖκα νὰ μὲ πάρῃ.
Κανεῖς δὲν ἀπορίθηκε, κανεῖς δὲν ὀλογιέται,
μόν' τῆς Μαριάς ὁ ψυχουίδς τᾶξο τὸ παλλικάρη,
μὲ τὸνα χέρι τῶκησε, στὴν πλάτη του τὸ βάνει.
» Μὴν κοκινίσεις, λιγερή. καὶ ἔσ' ἄσ' τὴν ἀγκαλιά μου».

Ο ΛΕΩΝ ΤΟΥ ΓΥΜΗΤΤΟΥ

Γνωρίζετε τὸν μῦθον τοῦ λέοντος τῆς Νε-
μέας, τὸν μῦθον τοῦ Καλυδωνίου κάπρου,
τὸν περὶ τοῦ ταύρου τοῦ Μαραθῶνος μῦθον;
ὅμοιος πρὸς τὰ καταστρεπτικὰ ταῦτα θηρία
εἶναι καὶ ὁ λέων τοῦ Ἰμμηττου.

Εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὑπορείας τοῦ ἔρους
τούτου, ἴδρυται ἐκκλησιδίων εἰς τιμὴν τοῦ
ἀγίου Νικολάου, ἀντικαταστήσαντος, ὡς συ-
νήθως, τίς οἶδε τίνα θεὸν ἢ ἡμίθεον τῆς εἰ-
δωλολατρίας ἐκεῖ τιμώμενον. Εἰς τὸ προ-
αύλιον τοῦ ἐκκλησιδίου τούτου, μεγαλείτε-
ρος τοῦ φυσικοῦ μεγέθους ὑπάρχει λέων
μαρμαρίνος. Τούτου τὴν ἱστορίαν διηγοῦνται
ὡς ἐξῆς:

(1) Ὀδυσσεύς. Φ. 1 — 80.

«Υπὸ τὴν βορειοτάτην κορυφὴν τοῦ ὄρους πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ κλιτὴν ὑπάρχει σπήλαιον, τὸ λεγόμενον τοῦ λεονταριοῦ. Ἐν τῷ σπηλαίῳ τούτῳ, ὅπερ βάθος μὲν ἔχει οὐχὶ πλεονέτερον τῶν ἑκατὸν βημάτων, πλάτος δὲ πεντήκοντα τὸ πολὺ ποδῶν, καὶ τὸ ὁποῖον εὐθὺς παρουσιάζει εἰς τὸν πλανώμενον τυχὸν ἐκεῖσε ὄψιν κατοικίας θηρίων ἢ ληστῶν, εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο πρὸ μακροῦ χρόνου ἐνεφύλευε τρομακτικὸς λέων φοβρᾶν καὶ ὄλεθρον καὶ καταστροφὴν ἐπάγων ἐφ' ὄλην τὴν πεδιάδα καὶ τὰς ῥάχεις τοῦ ὄρους.

«Μεταξὺ τῶν ἄλλων κακῶν τῶν ἐκ τούτου προσελθόντων, δὲν ἐτελοῦντο καὶ λειτουργίαι εἰς τοῦ ἁγίου Νικολάου τὸν ναὸν καὶ ἐπὶ πολλοὺς ἐνιαυτοὺς ἔπαυον ἀγομένη ἢ ἐορτὴ ἢ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου.

«Τί νὰ πράξῃ ὁ δύστηνος ἅγιος, τί νὰ πράξῃ;

«Ἐφθασε τέλος μία παραμονὴ τῆς ἐορτῆς του, τὴν κεφαλὴν δὲ ἔχων πλήρη σχεδίων καὶ ἀποφάσεως ἐπορεύθη παρά τισι τῶν ἀγροτῶν καὶ καθ' ὕπνου ἐπιφανεῖς προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἀφόβως τὴν ἐπιούσαν νὰ πορευθῶσι εἰς τὴν ἐορτήν.

«Οὗτοι ἠκολούθησαν θαρρούντως τὴν πρόκλησιν καὶ πρῶτ' ἐπορεύθησαν εἰς τὸν ναὸν ἀθρόοι.

«Ὁ λέων ὤρμησε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μόλις προσήγγισεν εἰς τοῦ ναύσκου τὰ πρόθυρα ἐξῆλθεν ὁ ἅγιος ἐπληξεν αὐτὸν ἰσχυρῶς, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ εἰς μαρμαρίνον μετέβαλε πρὸς αἰώνιαν τοῦ θαύματος μνήμην.»

Πόθεν ἔχει τὴν πηγὴν τοῦ ὁ μῦθος οὗτος πάντες κατανοεῖτε.

Αὗται εἶναι αἱ δημοτικαὶ παραδόσεις, ἃς σήμερον ἔσχον τὴν εὐτυχίαν πρὸς ὑμᾶς νὰ ἀνακοινώσω. Εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτῶν διατρίψας, εὐκόλως κατανοεῖτε, ποίου μύθου Ἀριαδνεῖου ἔχρηζον, ὅπως φθάσω εἰς τὸ ἀνερευνώμενον κέντρον. Ἡ ὁδὸς δὲν ἦτο ἀν-

θόστρωτος· ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῆς; . . . κατ' ἐμὴν γνώμην, θαρρούντως ἀναπαύεται τις ἐπ' αὐτοῦ. Βεβαίως ἢ ὁμοίότης τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων μυθευμάτων δὲν εἶναι οὕτω καταπληκτικὴ, ὥστε νυστάζοντος ἢ διάνοις ἀπόνως νὰ δύναται ν' ἀντιληφθῇ ταύτης· πᾶς ὅμως ὅστις αἰσθάνεται, καὶ νοεῖ ὅτι τοῦ μεγάλου χρόνου ἢ χειρ μεταπλάσσει τὰ πάντα οὕτως, ὥστε νὰ ἰδρῶνῃ τις, ὅπως ἀνεύρη ὑπὸ τὸν ναύσκον τῆς Χρυσοκαστριώτισσας τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Θρασυκλέους καὶ ἐντὸς τοῦ Ἐνετικῆς πύργου τὴν νοτίαν τῶν Προφυλαίων πλευρᾶν, ὁ τοιοῦτος δὲν θέλει δυνηθῆ ἢ ν' ἀπορήσῃ πῶς καὶ οὕτω κολλοθωμένα περιήλθον εἰς ἡμᾶς πράγματα, ἅτινα ἀγρία συνέφυρε ἢ πάμφθορος τῶν αἰῶνων βλάβη.—

Ἄν δὲ τις δύσκολος δὲν δυνηθῇ ν' ἀνεύρη ὁμοίότητάς τινος μεταξὺ τῶν παλαιῶν μύθων πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν, οὗς τινὰς σήμερον πρὸς ὑμᾶς εἶπον, τότε δι' αὐτὸν θέλωμεν προσπαθῆσαι εἰς τὰς παρὰ τῷ λαῷ μελέτας μας νὰ εὐρωμεν ἴσως Ἰλιάδα τινὰ εἰς δημοτικὸς στίχους, ἐνέχουσαν οὐχὶ μόνον τὰ ὀνόματα τοῦ ἀνακτος Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ ποδάρκου Ἀχιλλεύου, οὐχὶ μόνον τὸν θάνατον τοῦ Πριαμίδου Ἔκτορος καὶ τοῦ γενναίου Πατρόκλου, ἀλλὰ καὶ ποῖα ἔτι δῶρα προσέφερε ὁ Ἀγαμέμνων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Πηλέως, ὅπως ἀπορήξῃ τὴν μῆνιν αὐτοῦ καὶ τὰ ὀνόματα πάντων τῶν Ἀχαιῶν καὶ Δαρδάνων ἀριστέων. Ταῦτα δὲ, ἂν δὲν ἀπαιτεῖ ν' ἀπαγγέλλῃ αὐτὰ ὁ λαὸς εἰς τοῦ Ὁμήρου τὴν γλῶσσαν.

Πάντες τέλος, εἴτε ἀναλαμβάνομεν νὰ μελετήσωμεν τὰ τοιαῦτα, εἴτε ἀναγινώσκωμεν τὰ περὶ αὐτῶν, μὴ λησμονώμεν ὅπως ὀρθότητος μέτοχα εἶναι τὰ σοφὰ τοῦ Σοφοκλέους ἔπη.

«πάνθ' ὁ μέγας χρόνος μαραινει.»

Κ. Γ. ΖΗΣΙΟΥ.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΟΜΩΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΩΓΓ.

«Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισιν αἰδοῖσι τιμῆς ἔμμοροι εἰσι καὶ αἰδοῦσι, οὐνεκ' ἄρα σφέας οἶμαι Μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φύλον αἰοδῶν.»

ΟΜΗΡΟΣ

Α'.

Προέταξα τοὺς ἀνωτέρω στίχους τοῦ μεγαλητέρου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν αἰῶνων ὄλων ποιητοῦ, διότι περὶ ποιήσεως καὶ περὶ μεγάλου τινὸς ποιητοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔσται μοι ὁ λόγος.

Μνημονεύομεν ἀείποτε τῶν κατὰ τὰ παντοῖα ἔργα, ἀρθία τε καὶ εἰρηνικά, διαπρεψάντων, διατὶ δὲ νὰ μὴ πράττωμεν τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔχουσι θεῖαν τὴν καταγωγὴν, κατὰ Chateaubriand, «οἵτινες ὑμνοῦσι τοὺς θεοὺς, διὰ τῆς λύρας των, καὶ κέκτηνται τὸ μόνον ἀναμφισβήτητον νοερὸν προτέρημα (talent), ὅπερ οἱ οὐρανῶνες ἐδωρήσαντο τοῖς θνητοῖς ἀνθρώποις»¹⁾

Ποιηταί, λογογράφοι, φιλόσοφοι ἐναμίλ-

1) Chateaubriand, René. Ἴδου αὐτολεξεῖ μεταφραζομένη ἢ περικοπή αὐτῆ «Ἀνεξήτου ἐξόχως, κατὰ τὰς περιηγήσεις μου, τοὺς καλλιτέχνους καὶ τοὺς θεοὺς ἐκείνους ἀνδρας, οἵτινες ψάλλουσι τοὺς θεοὺς διὰ τῆς λύρας των καὶ τὴν εὐδαίμονιαν τῶν λαῶν, τῶν σεβομένων τοὺς νόμους, τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς τάφους. Οἱ αἰοδοὶ οὗτοι ἔχουσι θεῖαν τὴν καταγωγὴν καὶ κατέχουσι τὸ μόνον ἀναμφισβήτητον προτέρημα, ὅπερ οἱ οὐρανῶνες ἐδωρήσαντο τοῖς θνητοῖς Ὑμνοῦσι τοὺς θεοὺς διὰ χρυσοῦ στόματος καὶ εἰσὶν οἰάπλοστεροι τῶν ἀνθρώπων. Ὁμιλοῦσι ὡς ἀθάνατοι ἢ ὡς τὰ παιδία, ἐξηγοῦσι τοὺς νόμους τοῦ παντός καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐνοήσωσιν τὰ ἀπλοῦστερα τῶν τοῦ βίου, κέκτεινται θαυμασίας περὶ τοῦ θανάτου ἰδέας καὶ ἀποθνήσκουσι χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνωνται, ὡς νεογνά.»

λωος ἐξύμνησαν τὰ τέκνα ταῦτα τῶν θεῶν μᾶλλον δ' εἶπειν τῶν Μουσῶν, προωρισμένα γὰρ ὄσιν οἱ ἰθύντορες, οἱ διδάσκαλοι, καὶ οἱ παρήγοροι τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπιφανόμενοι ἐν τῇ γενέσει, τῇ ἀκμῇ, καὶ συνεχῶς ἐν τῇ παρακμῇ τῶν κοινωνιῶν· οὐδ' αὐτὸν τὸν θεῖον Πλάτωνα ἐξαιροῦμεν, καίτοι φαίνεται προγράφων αὐτοὺς τῆς Πολιτείας του. Λέγει περὶ αὐτῶν τὸν μέγιστον τῶν ἐπαίνων «πάσας μὲν τέχνας ἐπίστανται, πάντα ἀδὲ τ' ἀνθρώπεια πρὸς ἀρετὴν καὶ καλίαν, «καὶ τῆγε θεῖα.» ἀλλ' ἐγνώριζεν ὁ μεγαλόνομος, ἀνὴρ, ὅτι

«εἰσὶ καὶ ἐν Μούσοισιν Ἐριγνύες»

Διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, τῆς ἐνθέου δηλ. ἐκείνης καὶ πλαστοουργοῦ δυνάμεως, ὁ ποιητὴς πλάττει καὶ ἀναβιβάζεται, διὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας, μέχρι τῶν μεταρσίων καὶ φωτοβόλων σκηνομάτων τῆς θεϊότητος.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ ἐγκριτος λόγιος κ. Π. Βράϊλας δὲν ἔγραψεν, ἐν τῇ περὶ Καλοῦ πραγματείᾳ του, ὅτι ἡ «ποιητικὴ τοῦ καλοῦ δύναμις, ἐξώθεν ἢ ἀνωθεν ἐρχομένη, κυριεῖται, τρόπον τινά, τοὺς ὑπ' αὐτῆς κατεχομένους ὡς ἐνθεοὺς *maria*, καθιστώσα αὐτοὺς δημιουργοὺς καὶ ἐκλεκτὰ ὄργανα τῆς θεϊότητος»; «Ὁ δὲ σοφὸς καθηγητὴς κ. Φίλιππος Ἰωάννου δὲν ἀπεφάνθη τοιαῦτα τινὰ περὶ ποιήσεως; (Ἐν τῷ Ὁλυμπιακῷ λόγῳ αὐτοῦ τῆς Β'. περιόδου) «Ἡ ποίησις εἶναι θαυμασία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος πτέρωσις, δι' ἧς ὁ ἀνθρώπος ἀναπέτεται ἀπὸ τῆς φλαυρότητος καὶ ταπεινότητος τοῦ πραγματικοῦ τούτου κόσμου εἰς τὸ αἰθέριον ὕψος κόσμου τελειότερου καὶ ἰδεώδους καὶ εὐρίσκει ἐν τούτῳ ὅτι ματαίως ποθεῖ καὶ ζητεῖ ἐν ἐκείνῳ. Ἡ ποίησις εἶναι ἀδελφὴ τῆς θρησκείας· ἀμφοτέραι δὲ εὐγενέστατα γεννήματα τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως, καὶ προηλθέτερα γνωρίσματα τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐθνῶν. . . .»

Καίτοι δὲ ἡ διότι ἐστὶ τοιαύτη ἡ ποίησις, οἱ ποιηταὶ ζῶσι καὶ ἀποθνήσκουσιν, οἱ ἐνδοξότεροι, οἱ μεγαλύτεροι αὐτῶν, κακοδαίμονες καὶ δυστυχεῖς — Προμηθεῖς, δεσμῶται, διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν των, ἐπὶ τοῦ Κουκάσου, ἢ Ὀρφεῖς, διὰ τὸ εὐμολπον τῆς λύρας των, σπαρασσόμενοι ὑπὸ τῶν Βακχῶν.

Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ ἐχθαίροντες τὴν ποίησιν, τοὺς ποιητάς· δι' αὐτοὺς ἔγραψεν ὁ Πίνδαρος τὴν φροσερὰν ταύτην ἀράν,

Ὅσσα δὲ μὴ περιλήμα
Ζεὺς ἀτόξεταί βοῶν
Περιδῶν ἀίοντα,

γὰν τε καὶ πόντον κατ' ἀμαμάκετον.»

Ἄφ' ἡσώμεν αὐτοὺς ἵνα τελῶσιν ὑπὸ τὴν ὑψίστην ταύτην ἀράν καὶ ἐπιλέξωμεν τὸ δάντειον,

non parliam di lor, ma guarda e passa.

Ὁ Alfred de Musset θέλων νὰ παραστήσῃ τὸν ποιητὴν, παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν πελεκῆνα, τὸν τρέφοντα τοὺς νεοσσούς του διὰ τῆς καρδίας του.

Παραθέτομεν ἥδε τοὺς στίχους αὐτοῦ μεταπεφρασμένους παρ' ἡμῶν, ὅσον οἶον τε πιστότερον.

Ὅποτ' ἀν ἐπ' ἀνέρχεται ἐκ μακρῶν περάτων
πρὸς τὸ ἑσπέρας κεκμηκῶς ὁ πελεκῆν, δρομαῖοι,
ιδόντες τον οἱ νεοσσοὶ αὐτοῦ οἱ πενναλατοί,
τρέχουν καὶ ἔμπλεοι χαρᾶς τινάσσουν τὰ περάτων.

Ἐκεῖνος, βήμιστι βραδεῖ, εἰς βράχον ἀναβαίνει
ὑπὸ τὴν κρύαν πτέρυγα τὰ τέκνα περιέπει
καὶ ἀλιεὺς περίλυπος τὸν οὐρανὸν προσδλέπει,
κ' ἔνθ' τὸ αἷμα κρουνηδὸν τοῦ στήθους του ἔκρρει.
Μάτην ἐθήρευσε τροφήν εἰς τὰς θαλάσσας, μάτην,
ἐθήρευσε εἰς τὴν ἔρημον ἐπάνω παραλίαν
καὶ θάλασσα καὶ ἠϊὼν ἦσαν κενὰ, κ' ὑσάτην
φέρ' εἰς τὰ τέκνα του τροφήν τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν.
Σιωπηλὸς καὶ κατηφής ἐπὶ τὸ χῶμα πίπτει,
τὰ σπλάγχνα του τὰ πατρικὰ μοιράζ' εἰς τὰ μικράτου
κ' ἐν τῇ ὑψίστῳ φίλτρῳ του τὸ ἄλγος ἀποκρύπτει·
μεθύων δὲ ἐκ τῆς στοργῆς, τῆς ἡδονῆς, τοῦ τρόμου
ὀνήσκει ἐπάνω τοῦ φρικτοῦ καὶ νεκρικοῦ κώμου.»
«Et regardant couler sa sanglante mamelle

Sur son fetsin de mort il s' affaisse et chancelle
ivre de volupté, de tendresse et d' horreur!» 1)

Ἄλλ' ὁ εἰκονίσας τὴν ποίησιν ἰδανικώτερον πάντος ἄλλου εἶναι ὁ δαιμόνιος, ὁ πρῶτον μὲν φιλέλλην, εἶτα δὲ μισέλλην ὦνιος γενόμενος Λαμαρτίν, ἐν τινι ἄρθρῳ αὐτοῦ ἐπιγραφόμενῳ, Les destinées de la Poesie (ἔρα Revue des Deux-Mondes τοῦ ἔτους 1839)

«la poesie, λέγει, est l'ange gardien de l'humanité à tous ses ages». Ἡ ποίησις εἶναι ὁ φύλαξ ἄγγελος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἡλικίας.» Ἐπιφέρει δὲ ταῦτα περίπου: «Ὅπως δὲ ἡ φωνὴ τοῦ Ἄγγελου τούτου παρακολουθεῖ ἡμᾶς εἰς πᾶσαν πράξιν τοῦ βίου ἡμῶν, εἰς πάντα ἡμῶν διαλογισμὸν, οὕτω καὶ ἡ ποίησις, ἡ ἐνδόμυχος αὐτῆ φωνὴ τῆς ἀνθρωπότητος, ὁμιλεῖ αὐτῇ ἐν παντὶ χρόνῳ, ἀγαπᾷ, ψάλλει, συγκλαίει μὲτ' αὐτῆς καθ' ὅλας τὰς περιπετείας καὶ τὰς φάσεις τῆς προαιωνίου πορείας της ἐπὶ τῆς γῆς!»

Τίς ὁ ἀντιέξων εἰς ταῦτα; τίς ὁ μὴ συνομολογῶν, ὅτι μεγίστη ὄντως ἡ ἀποστολὴ τῆς ποιήσεως ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς ὁ μὴ ἀνομολογῶν τοῦτο ἰδίως δι' ὅσους ἔκρουσαν χορδὰς λύρας ἐνθουσιώδεις καὶ ἐθνεγέρτιδας καὶ οἱ φθόγγοι αὐτῶν ἐξήγειραν ἔθνη, παρώτρυναν ἀνδρείους, ὕμνησαν τὰς νίκας, ἐθρήνησαν τὰς συμφορὰς των;

Περὶ ἐνὸς τούτων, τοῦ ὑψιπεστεστέρου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ποιητῶν, φανέντος ἐπὶ τῆς ἐθνηγεσίας ἡμῶν, ἀλλὰ δίκην διὰ τ-

1) Γνωστόν, ὅτι μιμηθεὶς, ἐφήρμοσε τὴν ἔννοιαν τῶν στίχων τούτων εἰς τοὺς θυσιασθέντας χάριν τῆς πατρίδος ἀγωνιστὰς, ὁ ἀείμνηστος Α. Σούτσος.

Σχίζοντες διὰ τοῦ ῥάμφους τὰ φίλοστοργάτων στήθη τρέφουσιν οἱ πελεκῆνες νεοσσῶν πεινόντων πλήθη. Εἰς αὐτοὺς μετακενοῦντες τὸ χυνόμενόν των αἷμα ἀτενίζουσιν ἀγάπης ὕστατον καὶ σβύνον βλέμμα·

τοντος, φεῦ! ἀστέρος ἐπιλάμπαντος, τοῦ Διονυσίου Σολομοῦ, θέλω σκιαγραφῆσαι σύντομά τινα. Ἐπελαθόμεθα αὐτοῦ ἐπὶ μακρόν!

Β'

Αἰ, αἰ, αἰ, συ Κορκυρα, καλὴ πόλι,
πανσεο κώμου»

Η ΣΙΒΥΛΛΑ

Κατὰ τὸ ἔτος 1858 ἀπεβίβαζόμεν εἰς Κέρκυραν, τὴν Φαιακίην, τὴν Σχερίην ἐρατεινὴν τοῦ Ὀμήρου.

Προσπλέοντα ἔτι, κατέθελξέ με ἡ γραφικὴ καὶ θαυμασία θεὰ τῆς νήσου. Κεῖται αὕτη ἐπὶ τριῶν θαλασσῶν, τοῦ Ἰονίου πελάγους, τῆς Ἰταλικῆς θαλάσσης, καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, καὶ ἀντιμετωπίζει τὰς ἐρήμους καὶ δεδουλωμένας ἔτι, φεῦ! ἀκτὰς τῆς εὐάνδρου Ἠπείρου, ὡς κυρίαρχός τις καὶ βασιλεὺς τῶν κύκλω μερῶν. Στενὸς καὶ ἀνώμαλος πορθμὸς χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπέναντι Στερρᾶς, ἀλλὰ μεθ' ἧς οἶονεῖ ζητεῖ νὰ ἐνωθῆ, τείνουσα αὐτῇ ἀπὸ τῶν δύο αὐτῆς ἄκρων, λέγει, ἂν, δύο βραχίονας, τὰ δύο ἀκρωτήριά της. (*) Τὰ ὑγρά κέλευθα τοῦ πρὸς αὐτὴν ποντοποροῦντος πληροῦσιν αὔραι ἀρωματώδεις, πνεύουσαι ἀναμέσον τῶν κέδρων τῶν ὀρέων της, τῶν κυτριῶν, τῶν πορτοκαλαίων καὶ τῶν ἐλαιῶν της.

«Nunziatrice dell'alba gia spira
una brezza leggiera, leggiera,
che agli aranci dell'ampia Corcira
le più pure fragranze involò.

Τῆς αὐγῆς τὸ δροσάτο ἀέρι
εἰς τὰ ὄρη περὶ τῆς Κερκύρας

(*) Κατὰ τὸν γεωγράφον μακαρίτην Ἰακ. Ρίζον Ῥαγκαθῆν (ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς αὐτοῦ) Ὁ πορθμὸς οὗτος ἔχει ἔκτασιν 9 μιλίων, ἡ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασις πρὸς νότον μὲν, μεταξὺ Λευκίμνης καὶ Συδῶτων εἶναι 4 1/2 μιλίων. πρὸς βορρᾶν δὲ, μεταξὺ Κασσωποῦ καὶ Βουθρωτοῦ ἡμίσεως μόνου μιλίου.»

καὶ τὰ μῦρα τῶν δένδρων της φέρει
ποῦ εὐώδη τριγύρω σκορπᾷ,
ἔφαλλεν ὁ συμπαθὴς καὶ φιλέλλην ποιητῆς τῶν ἀτυχῶν Παργίων Berchet, θρηνῶν τὴν ἐκ τῆς πατρῴας γῆς των ἀπέλευσιν.

Καὶ ὄντως, ἐρατειναὶ μειδιῶσιν ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἔτι καὶ νῦν αἱ τῆς φύσεως καλλοναί, ὡς καὶ ἐπὶ Ὀμήρου·

«Ἐνθα δὲ δένδρα μακρὰ πεφύκει τηλεθόοντα
τῶν οὔποτε καρπὸς ἀπόλλυται, οὐδ' ἀπολίπει.
Χείματος, οὐδὲ θέρους ἐπετήσιος, ἀλλὰ μάλ' ἐκεῖ
Ζεφυρὴ πνεύουσα, τὰ μὲν φύει, ἄλλα δέπεσει.»

(Ὁδύσσεια)

Καὶ ὁ Ὀβίδιος ἔφαλλε τὸ διηνεκὲς μετώπορον, perpetuus autumnus, τῆς Κερκύρας.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐπιφανὴς Κερκυραῖος βαρῶν Ἑμμανουὴλ Θεοτόκης χαριέντως λίαν περιέγραψε γαλλιστὶ (Details sur Corfu, 1826—) τὰς καλλονὰς τῆς νήσου·

«Μεθ' ὀπόσης δαψιλείας, γράφει, τὰ πεδία καὶ αἱ κοιλάδες προχέουσι τὰ κάλλη των· ποσάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀνοίγουσι τοὺς κόλπους των, ἵνα μεταδώσιν εἰς τοὺς εὐδαίμονας κατοίκους τῆς νήσου τὰ πλούτη των. Σκηναὶ τῆς φύσεως περικαλλεῖς καὶ ποικίλαι, ἀπηχίματα μελωδικὰ, ἀρώματα τέρποντα τὰς αἰσθήσεις καὶ ἡδονῆς πληροῦντα τὴν ψυχὴν, τίς δύναται νὰ σᾶς περιγράψῃ;»

«Καὶ οἱ δένδρωνες ἐκεῖνοι, ἐπιφέρει, παραφράζων σχεδὸν τὸν Ὀμηρον, καὶ τὰ φυτὰ, ἅπερ οὐδέποτε ἐπεκδύονται τὴν ἀνθηρὰν γλαμύδα των, χωρὶς ἀνθρώπου χεῖρες νὰ φροντίσωσι περὶ αὐτῶν, καὶ αἱ μελωδίαὶ ἐκεῖναι αἱ ἄφατοι καὶ μυστηριώδεις, καὶ οἱ λειμῶνες οἱ χλοάζοντες πάντες καὶ ἀνθοβολοῦντες, ἐξεγείρουσι διηνεκῶς τὴν ψυχὴν καὶ πληροῦσιν αὐτὴν ἀμιγῶν ἡδονῶν καὶ σωτηρίων.»

Ἐν τῇ νήσῳ δὲ ταύτῃ, τῇ ἀνθηρᾷ καὶ ἐρατεινῇ, ἐδίωσεν, ἔφαλλε καὶ ἐτελεύτησεν

δ ἔνθους ποιητῆς Διονύσιος Σολομῶς ἐπ' ὀλίγον δὲ ἐπληρώθη καὶ ἡ πρόρρησις τῆς Σιβύλλης,

αι, αι, συ Κερκυρα, καλη πολι, παυσεο κωμου . . .»

Γ.

Δὲν ἐδέχθη τὸ θνητὸν μόνον τοῦ Σολομοῦ περιβλήμα περικαλλῆς νήσος, περικαλλῆς ἐπίσης εἶδεν αὐτὸν καὶ γεννώμενον, ὁ Ἀρθῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ζάκυνθος αὐλώδης μὲν, εὐκαρπος δὲ, ὡς λέγει ὁ Στράβων. «Ἡ κοιτὶς λοιπὸν αὐτοῦ καὶ ὁ τάφος ὑπῆρξαν ἀνθοστόλιστα, ἀλλ' ἦν ἄρα γε τοιοῦτος καὶ ὁ βίος του; Τοῦτο θέλομεν ἶδει ἐφεξῆς.

Ὁ Διονύσιος Σολομῶς (ἢ κατ' ὀρθωτέραν γραφὴν Σολομῶς) ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ, ἀρχὰς τοῦ 1798, ἐκ πατρὸς μὲν Νικολάου, μητρὸς δὲ Ἀγγλικῆς Νίκης, ἦν, ὡς λέγεται παρὰ τινων, ἐγαίμεν οὗτος μετὰ τῶν δύο τέκνων του τὴν γέννησιν. Οἱ πρόγονοι τῶν Σολομῶν μετηνάστευσαν εἰς Ἐπτανήσον ἐκ Κρήτης, ὡς καὶ πλείστοι ἄλλαι οἰκογένειαι, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17 αἰῶνος, ἤτοι μικρὸν μετὰ τὴν παντελῆ κατὰκτησιν τῆς ἡρωϊκῆς μεγαλονήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐφευγον οἱ ὀμόθητικοὶ ἡμῶν ἐκεῖνοι τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλοπίστων κατακτητῶν, προτιμῶντες τὴν δεσποτείαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες ὁμῶς ἀποβαλόντες, ἐν Ἐπτανήσῳ, τὴν λεοντήν, περιεβλήθησαν τὴν ἀλωπεκίαν¹⁾ καὶ διὰ τοῦτο ἐσπευσαν ν' ἀποπέμψωσι τοὺς ἐγκριτωτέρους Ἐπτανήσιους τιμητικούς τίτλους.

1) Τίς ἀναγκὴ εἰς τοὺς Κρητικούς Γάμους τοῦ ἡμετέρου λογίου κ. Σπυρίδωνος Ζαμπελίου τὰ μαρτύρια, ὅτι ὑπέστη ὁ δυστυχὴς λαὸς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, δὲν ἔφριξεν ἐπὶ τῇ ὁμότητι τῶν χριστιανῶν ἐκεῖνων θηρίων, σκληροτέρων καὶ αὐτῶν τῶν Ὄθωμανῶν, ἦν ἐξήσκησαν, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας κατὰ τῶν κατοικίων τῆς πατρίδος τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Μήνορος;

Ἀπενεμήθη δὲ ὁ τίτλος τοῦ κόμητος, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνος, καὶ τῇ οικογενεῖα τοῦ Σολομοῦ.

Ὁ Διονύσιος ἐστερέθη τῶν γονέων του ἐν ἡλικίᾳ ἐννέα ἐτῶν, ἀνετέθη δὲ ἡ κηδεμονία αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Δημητρίου τῷ συμπολίτῃ αὐτῶν κόμητι Μεσσαλᾷ. Ἐφρόντισε δὲ οὗτος, ἅμα ὁ Διονύσιος ἐγένετο δωδεκαετής, ν' ἀποστείλῃ αὐτὸν, χάριν σπουδῆς, ὡς τότε εἰθισταὶ παρὰ τοῖς Ἐπτανήσιους, εἰς Ἰταλίαν, τῇ συνοδείᾳ τοῦ εἰς τὴν Ἰταλικὴν διδασκάλου του ἀββᾶ Σάντα Ρόζα, πρόσφυγος ἐκ Κρεμῶνος.

Κατ' ἀρχὰς εἰσῆλθη εἰς τὸ ἐν Ἐνετία Γυμνάσιον τῆς Ἁγίας Λικατερίνης, ἀλλ' ἐν τάχει ἐκάλεσε πλησίον του, εἰς Κρεμῶνα, ὁ διδάσκαλός του Σάντα Ρόζας. Ἐδείχθη τοσοῦτον ἀνήσυχος, ζωηρὸς, ἀνυπότακτος ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκεῖνῳ, ὥστε ἡ περαιτέρω διαμονὴ του ἐν αὐτῷ κατέστη ἀδύνατος. Τοιοῦτον ἦθος, τοιοῦτος χαρακτήρ κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν δὲν ἰδιάζει, δυστυχῶς, μόνον εἰς ὅσους προώρισεν ἡ μοῖρα διὰ μέγα τι, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσήμους καὶ βαράθρους, ἀλλ' ὁ νέος Διονύσιος δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐμελλε ν' ἀνήκῃ εἰς τοὺς πρώτους.

Μετὰ τινα χρόνον, ἐκ Κρεμῶνος ἀπεστάλη, πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του, εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παύτας. Τοσοῦτον δ' ἠδοκίμησεν ἐν αὐτῷ πρῶτον μὲν περὶ τὰ νομικὰ, ὥστε ἔλαβεν ὁ νέος Ἕλληνας εἰς ταῦτα τὸν στέφανον, εἶτα δὲ περὶ τὴν Ἰταλικὴν Γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν, καὶ τὴν Ἰταλικὴν καὶ λατινικὴν στιχουργίαν, ὥστε ὁ καθηγητῆς αὐτοῦ θαυμάζων, τῷ εἶπε «Greco tufarai dimenticare il nostro Monti,» «Ἕλληνας, θὰ ὑπερβῆς τὸν ἡμέτερον Μόντην» οἱ πάντες δὲ προέλεγον τῇ Ἰταλίᾳ τὴν ἐμφάνησιν νέου μεγάλου ποιητοῦ ἐκ τῆς νήσου ἐκεῖνης, ἐνθα ἐγεννήθη, ἐφημιζέτο δὲ τότε ὁ δαιμόνιος Φώσκολος.

Πάντες οἱ σύγχρονοι αὐτῷ, ἀλλὰ πρεσβύτεροι τὴν ἡλικίαν Ἰταλοὶ ποιηταί, ἠγάπησαν τὸν εὐφάνταστον ἐκεῖνον καὶ εὐφυῆ Ἕλληνα καὶ εὐρισκὸν ἄπειρον θέλγητρον ἐν τῇ συναναστροφῇ αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς συνδιαλέξεσι, παρηκολούθουν δὲ πρόθυμοι αὐτὸν εἰς τοὺς περιπάτους του.

Οὐχὶ δὲ ἡ Θέμις, ἀλλὰ θεὰ ἄλλη περικαλλεσττέρα, ἰδανικωτέρα, ἐκάλει αὐτὸν, ἡ Μοῦσα τῆς ποιήσεως. Τὰ σκιρτήματα αὐτῆς, ὡς οἱ κλειστοὶ, εἰ οὐχὶ ὅλοι, τῶν ποιητῶν, τὰς πρώτας ἐμπνεύσεις ἠσθάνθη ἐν αὐτῷ ἐνωρίς ὁ Σολομῶς, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ ἐμελλεν αὐτὴ νὰ περωθῆ, καὶ εἶδομεν ὅτι τὰ πρώτα ἐπι αὐτοῦ δοκίμια ἐθαυμάσθησαν ὑπὸ σπουδαίων κριτῶν.

Τὸ 1818 ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του Ζάκυνθον τῇ προθέσει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐγκατασταθῆ ἐν αὐτῇ, ὡς ἐπραξέ καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἤδη συμπολίτης αὐτοῦ Φώσκολος. Ἐκεῖ, πάντως, ἀνέμενον αὐτὸν ἡ δόξα τούτου καὶ ἄλλων συγχρόνων αὐτῷ ἀγαυισμάτων τοῦ Ἰταλικοῦ Πανασσῶ, Μόντη, Παρίνη, Πεδερμόντη.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην ἀκριβῶς, ἤρξατο ἀναβράζων ὁ κρατῆρ τῆς πανελληνίου ἐξεγέρσεως ἦν δὲ ἄδηλος ἡ ὥρα τῆς φιβερεῆς ἐκρήξεώς του, προσήγγιζεν ὁμῶς. Ἀπόστολοι μυστικοὶ τῆς Ἐταιρίας τῶν Φιλικῶν, τῆς θαυμασιωτέρας ἐφ' ὅσας παριστᾷ ἡμεῖς ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν, διέτρεχον ἤδη πᾶσαν ἑλληνικὴν γῆν καὶ κατήχουν πρὸς ἐξεγερσιν πάντα ἐπιφανῆ πολίτην καὶ πάντα φίλον τῆς ἐλευθερίας.

Εἰς Ἐπτανήσον ἀπεστάλη τὸ 1819 κατὰ τὸν κ. Π. Χιώτην (*) εἰς τῶν πρωτομαρτύρων τῆς ἐθνεγερσίας μας, ὁ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΠΩΠ (ἢ ΠΑΠΑΣ), ἔχων ἐγκύκλιον τοῦ ἀοι-

(*) Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰονίου Κράτους.

δίμου καὶ πρωτομάρτυρος Πατριάρχου Γρηγορίου, ὑπὲρ συστάσεως σχολείων δῆθεν ἡ δὲ Ζάκυνθος ἐγένετο ἡ κυριώτερα ἐστία τῶν ἐνεργειῶν τῶν Φιλικῶν, διὰ τὴν παρουσίαν τῶν ἀειμνήστων ὀπλαρχηγῶν Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα, Νοταρᾶ. «Ὁ Σολομῶς, λέγει πού τῶν συγγραφεῶν του ὁ κ. Χιώτης, εὐρίσκει ἐπιστρέφων εἰς Ζάκυνθον, ἐκτισμένην φωλεὰν μεγάλην, ἐν ἣ ὁ συμπολιτὴς αὐτοῦ καὶ οἱ πάροικοι ὀπλαρχηγοὶ δοκίζονται τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ὁδηγὸς εἶναι ὁ ἰατρὸς Καλύβας, μυσταγωγὸς τοῦ Σολομοῦ ὁ ἐνθουσιώδης Καρβελλᾶς καὶ δέχεται τὸν ὄρκον του ὁ ἀόμματος ἱερεὺς Ἀργυρόπουλος (*). Τὰ ὀνόματα ταῦτα θέλει ἀπομνημονεύσει ποτὲ μετ' ἐπαίνων εἰς τὰς δέλτους τῆς ἱστορίας τῆς ἐθνεγερσίας ἡμῶν (*).

Ἄλλ' ἄλλοι εἶπον καὶ θέλουσιν εἶπει ἐπαξίως πάσας τὰς ἐνεργείας, τὰς θυσίας ὑπὲρ τῆς πανελληνίου ἐξεγέρσεως καὶ τοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς τιμῆς καὶ τοῦ Ἄρως ἀγῶνας τῶν μεγαθύμων Ἐπτανήσιων. Ἡμεῖς ἐπαυερχόμεθα εἰς τὸ θέμα ἡμῶν.

Δὲν ἐφάνη ἤττον φιλογενῆς καὶ οὗτος τῶν λοιπῶν συμπατριωτῶν του, ἀλλὰ τί λέγω; ἴσως μάλιστα ὁ φιλογενέστερος, καθὼ ἀψη-

(*) Κατὰ τὸν κ. Π. Χιώτην, ὁ Πάγκαλος ἐστάλη ἐν Ζακύνθῳ καὶ κατήχησεν ἐκ τῶν πρώτων τὸν Διονύσιον Ρώμαν, τὸν Ἰωάννην Ἀσημακόπουλον, τὸν Νικόλαον Καλύβαν καὶ τὸν Ἰερέα Ἀθημιὸν Ἀργυρόπουλον, ἐξ Ἰωαννίνων καταφυγόντα εἰς τὴν νῆσον ἐκεῖνην, ἀπὸ τῆν καταδίωξιν τοῦ Ἀλῆ πατᾶ, ὡς δόντα αὐτοῖν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Θεοδοριανῶν εἰς τὸν Γεώργιον Βότζαρην καὶ τοὺς υἱοὺς του Κίτζον, Νότην καὶ Νικολήτην. Ὁ ὄρκος δὲ ἐδόθη ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ζακύνθῳ Ναφ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς οικογενείας τῶν Λατίνων, ἐνθα ὤρκισθη καὶ ὁ Διονύσιος Σολομῶς, καὶ ὁ ἀδελφὸς ἡ ἀδελφὸς τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου ἡμῶν ἱατροῦ τὸ ἐπάγγελμα, Διονύσιος Βαρβιάνης, ὁ γνωστὸς συμβολαιογράφος. (ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων σελ. 317 καὶ ἐπομ.)

φήσας τὸ ἀναμένον αὐτὸν βέβαιον κλέος καὶ μείνας ἐν τῇ πατρίδι του, ἵνα ὑμνήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, ὅτε αὐτὴ ἐπάτησεν τὰ πατρώα ἐδάφη τῆς, καὶ τοὺς θριάμβους τῶν τέκνων αὐτῆς—τῶν Ἑλλήνων, ὅτε ἀπέσεισαν οὗτοι τὰς ἀλύσεις των!

Ὁ Ὅμηρος εἶπεν (Ἰλιάδος Ν')

«ἄλλω μιν γὰρ ἔδωκαν θεοὶ πολεμικὰ ἔργα ἄλλω δ' ὄρησθην, ἐτέρω κίθαριν καὶ αἰοιδὴν ἰσοιδὴν ἄλλω δ' ἐν στήθεσι τιθεὶ νόον εὐρύοπα Ζεὺς.»

Οὕτω καὶ τῷ φιλικῷ Σολομῶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς οὐχὶ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλὰ κίθαριν καὶ αἰοιδὴν, καὶ θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι δὲν ἐπρόδωκε τὸ δῶρον τῶν θεῶν, ἀλλὰ μάλιστα ἐκάλλυε δι' ἐξόχου πατριωτισμοῦ.

Διὸ καὶ ἠλεγξέ πως τὸν Φώσκολον, ὅτε ἔγραψε τὴν Ἰταλικὴν ᾠδὴν (Sonetto) εἰς τὸν θανατόν του, εἰπὼν, μεταξύ ἄλλων, «Pianse tua patria, o splendidissima alma il di che 'l tuo patriir da lei le spiacque, e pianse poseta e invidiò la palma che italica, e non sua tanto ti piacque...

..... Se non voi che tua patria si consigli col dolor del suo danno e pianga sempre, fà che nasca per lei chi t somigli.»

Ἐκλαυσε λοιπὸν ἡ πατρίς τοῦ Φωσκόλου ἡ Ζακύνθος, ὅτι ἐπριτίμησεν οὗτος τὴν Ἰταλικὴν, οὐχὶ τὴν πατριὸν αὐτοῦ, τὴν ἑλληνικὴν δάφνην, καὶ θέλει παρηγορηθῆ ἔαν, δι' αὐτοῦ, γεννηθῆ τις ὁμοιάσων αὐτῷ τὴν φαντασίαν.

Δ'

Μένει λοιπὸν ὁ Σολομῶς ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ νήσῳ, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ μεγάλου συμβάντος τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως τῆς προσφιλοῦς, ἀλλὰ δεδουλωμένης ἔτι κοινῆς πατρίδος. Ἄλλὰ δὲν δαπανᾷ τὸν μεταξύ χρόνον εἰς μάταια. Ὡς ἦν ἀόμματος ὁ δεχ-

θεις τὸν ὄρκον αὐτοῦ ὡς φιλικῷ ἱερεῦς, ἀόμματος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος αὐτοῦ διδάσκαλος εἰς τὴν ἑλληνικὴν στιχοουργίαν. (Παιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ, οὐδόλω, φαίνεται, ἐνέκυψεν εἰς τὴν ἐκυάθησιν τῆς ἑλληνικῆς.) Ἀκροᾶται λοιπὸν τῶν αὐτοσχεδίων στιχοουργημάτων τοῦ ἀομμάτου ἐπαίτου Νικόλα, καὶ θέλγεται ἀπὸ τὸ εὐφάνταστον καὶ τὸ φυσικὸν τῶν εἰκόνων τοῦ δημόδου ἐκείνου ῥαψωδοῦ, οὗ, μεταξύ ἄλλων, μνημονεύεται τὸ ἐξῆς δίστιχον

«Ὁ Ἅγιος Τάφος τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖνος δὲν ἐκάει ἐκεῖ ποῦ βγαίνει τ' Ἅγιό Φῶς ἄλλη φωτιὰ δὲν [πάει.»

Ἄλλὰ δὲν παραμελεῖ καὶ τὴν μελέτην τῶν κλεφτικῶν τραγουδιῶν.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, φαίνεται, ὅτι ἀνήκουσι τὰ πρῶτα αὐτοῦ ποιήματα, ἄτινα, εἰσὶ, κατὰ τὸν ἀξιότιμον βιογράφον του, κ. Ι. Πολυλά, α) ἀπόπασμά τι ἀτελὲς εἰς Ὅμηρον, ἀρχίζον διὰ τῶν ἐξῆς ἀρμονικωτάτων, ὡς ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ Σολομοῦ, στίχων,

Κάθε ῥεῖθρο ἐρωτημένο, κάθε αὔρα καθαρῆ, κάθε δένδρο ἐμφυχωμένο μετὸ φλοιόβλισμα ὀμιλεῖ.

β) ἡ Τρελλὴ μάρα, καὶ γ) τὰ δύο ἀδέλφια, ὧν στροφάς τινας παραθέτομεν ἕδε, χάριν τῶν ἀκροατῶν ἡμῶν.

Σὲ κοιμητήριον εἶναι στημένα δύο κυπαρίσσια ἀδελφωμένα ποῦ πρασινίζουσι μετὸς σταυρούς· Ὅταν μεσάνυχτα καταβουίζουσι οἱ ἄνεμοι ἂν τὰ ὄλεπες πῶς κυματίζουσι ἔλεες πῶς κρᾶζουσι τοὺς ζωντανούς. Δυὸ ἀδέλφια δύστυχα κοιμοῦνται κάτου τὸν ἀνεξέπληκτον ἕβρον θανάτου κ' ἔχασ' ἡ μάρα τους τὰ λογικά. Θανῆς δὲν ἔμνεσκαν ἄλλα σημεῖα πᾶρεξ τοῦ λίθανου ἢ μυρωδία Ὅπου ἐγυνοῦσαν στήν ἐρημίαν—

Γκλάν, γκλάν τὰ σήμαντρα τῆς ἐκκλησίας γκλάν, γκλάν οἱ ἀντίλαλοι τῆς ἐρημίας ἀποκρινόντανε φρικτὰ, φρικτὰ. Νά, ποῦ δροσόβολη αὔρα ξυπνάει καὶ ψυθιρίζοντας μεσχοβολᾷ ἀπὸ τ' ἀρώματα τ' αὐγερινά· Στὰ φύλλα ἐπέρναι καὶ τῆς καρδίης, ἂν τὰ κινήματα τῆς φαντασίας ποῦ ζωγραφίζουσι τὴν εὐτυχίαν.»

Ἐκ τοῦ ποιήματος τὰ δύο ἀδέλφια

Ἡ Ἀδύουλα ποῦ νᾶναι; κοντεύει τὸ βράδυ ποῦ μαῦρο σκοτάδι ζαπλώνει στῆ γῆ Πηγαίνει ἐκεῖ ποῦ ναι ψηλὸ κυπαρίσσι πηγαίνει στῆ βρύση δὲν εἶναι οὐδὲ κεί

..... Προσκέφαλο κόκκινον τῆς κείται ἀποκάτου κρεββάτι θανάτου στενὸ καὶ πικρὸ Θανάτου στεφάνι τριγύρου στὴν κόμη, εἶν' ὄμορφη ἀκόμη στῆ ὄψι πολὺ

..... Ὁ Ἄγγελος ἴσως ποῦ πέρνει τὸ μίλημα τῆς πῆρε μετὸ φιλῆμα γλυκὸ τὴν ψυχὴ· Γιατὶ ἔχει γαμόγελο ἀκόμη στὸ στόμα, ποῦ λὲς καὶ στὸ χῶμα δὲν πρέπει νὰ μπῆ

..... Ὅποτε, ὦ σήμαντρο πεθαίνουσι ἀθῶοι κ' ἀργὸ μοιρολόι ἀρχίζει πικρῆ, Τὸν ἦγον ποῦ τώρα σὺ κάνεις, μὴ πάψης ἀλλ' ἄργει νὰ κλάψης ἀνθρώπου θανάτῳ.

Ἄλλ' ἰδοὺ ἔχει παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προῦθου ἡ σάλπιγξ τῆς ἑλληνογεροσίας ὁ

μονόχειρο διαπεραιούται εἰς Μολδαυίαν, κηρύττων τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, καὶ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἀντηγεῖ ἀπὸ Αἴμου μέχρι Ταινάρου καὶ Ἰδης. Ὁπλίζεται ὁ Ἕλληνας καὶ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Λαύρας τῆς Πελοποννήσου ὁ Ἱεράρχης Γερμανὸς ὑψοῖ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ εὐλογεῖ τοὺς ὀπλίτας αὐτῆς.

Τότε δὴ τότε καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου, ἢ Ἐπτάνησος, τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτο ἡμιαυτόνομον κράτος, ὄπερ,

«Εἰς τὸ μέτωπο γραμμὴν εἶχε ψεύτρα [ἐλευθερία]

Ἐφωνάξαν ὡς τ' ἀστέρια τοῦ Ἰονίου καὶ τὰ νησιά κ' ἐσηκώσανε τὰ χέρια γιὰ νὰ δεῖξουσι χαρὰ,

καὶ μεγάλωμα τέκνα αὐτῶν ἔδραμον, εἰς τὸ πείσμα τῆς ξενοκρατίας, νὰ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν ἀδελφῶν των κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Ὁ Σολομῶς δὲν ὠπλίσθη μὲν ὡς πολλοὶ τῶν συμπολιτῶν του, δὲν ἀπῆλθεν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν· μένει ἐν Ζακύνθῳ, συνταυτίζεται ψυχῇ τε καὶ διανοίᾳ τοῖς ἀνδοσεῖσι, συναγάζεται, συμπάσχει τοῖς ἀγωνιζομένοις, καὶ αἴφνης, ἐνθουσιῶν, ἐκπέμπει τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους φθόγγους τοῦ Ἕθνου του εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

Libertà vo cantando chi è si cara Come sà chi per lei vita rifiute προτάττει τοῦ Ἕθνου του τοὺς δαντεῖους τούτους στίχους ὁ ποιητὴς, καὶ εἶτα ἀρχεται ὁ διθύραμβός του, ἀντάξιός τῆς Μούσης τοῦ Πινδάρου,

«Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερῆ· σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψιν ποῦ με βία μετράει τὴν γῆ.

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά

καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη
χαῖρε, ὦ χαῖρε, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ !»
καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐμπνευσμένων καὶ ἐν-
θουσιωδῶν φθόγγων, ψάλλει τὰ πρῶτα
ἀνδραγαθήματα, τὸν ἥρωισμόν, τὰ σφάγια,
τὰ παθήματα, τὰς νίκας τῆς ἀναστάσεως
Ἑλλάδος.

Δύο τῶν ἐπιφανεστέρων λογίων μας καὶ
τῶν ἀρμοδιωτέρων περὶ τὰ τοιαῦτα κριτῶν,
οἱ κ. κ. Π. Βράϊλας καὶ Κ. Παπαρρηγόπου-
λος ὁμοφώνως ἐθαύμασαν τὸν Ἕμνον. Καὶ
τοῦ μὲν πρώτου θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω τὴν
κρίσιν, ὁ δὲ κ. Παπαρρηγόπουλος, ἐν τῇ
Ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πραγ-
ματευόμενος περὶ τῶν προϊόντων τῆς νεο-
τέρας γραμματολογίας ἡμῶν, ἀναφωνεῖ ὅτι
ὁ Ἕμνος τοῦ Σολομοῦ εἰς τὴν Ἑλευθερίαν
«εἶναι ἐν τῶν μᾶλλον ὑψιπέτων τολμημά-
των τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως.....
Μήπως ὁ Ἕμνος οὗτος δὲν εἶναι ὁ μόνος
ἐπιζήσας τοσοῦτων ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ
θουρίου, ὃν ἐποίησεν ὁ Ῥήγας; κ.λ.π.» δη-
λαδῆ τοῦ ἀθανάτου ἐκείνου,

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά.»

Ἐστιχοῦργησε τὸν Ἕμνον τοῦ ὁ Σολο-
μῶς, ἐν διαστήματι μηνός, κατὰ τὸν Μάϊον
τοῦ 1823, ἀπέστειλε δὲ τῷ Τρικούπη εἰς
Μεσολόγγι, ὅπου καὶ ἐτυπώθη τὸ 1824.
«Ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμός τοῦ Ἔθνους, λέγει
ὁ ἀξιότιμος βιογράφος τοῦ Σολομοῦ καὶ ἐκδό-
της τῶν *Ἐυρισκομένων* του κ. Π. Πολυλάς,
ὑπεδέχθη τὸ σοφὸν καὶ ἀρμονικώτατον ἄσμα»
Ὁ μέγας Κοραῆς ἐνθουσιάσθη καὶ αὐτὸς, ὅτε
ἀνέγνωσε τὸν Ἕμνον ἐν Παρισίοις, ὁ δὲ
ἀοιδίμος Τρικούπης, ποιητὴς καὶ αὐτὸς, ἦν
ἕτοιμος ν' ἀναγνώσῃ αὐτὸν, ἀνέκδοτον ἔτι,
τῷ Βύρωνι, εἰς Μεσολόγγιον, ἀλλ' εἶχεν ἤδη
ἐκπνεύσει, φεῦ! ὁ μέγας ἐκεῖνος ποιητὴς καὶ
μέγας φιλέλληνας. Ὁ Σ. Τρικούπης, ὁ ποιή-
τας τὸν *Δῆμον*, ποίημα Κλέφτικον, τυπω-

θὲν ἐν Παρισίοις τῷ ἄνω (*) ὑπῆρξε ὡς
γνωστὸν, ἐπὶ βραχὺ, χρόνον καὶ διδάσκαλος
τοῦ Σολομοῦ ἐν Ζακύνθῳ, εἰς τὴν ἀρχαίαν
καὶ νεωτέραν ἑλληνικὴν καὶ οὗτος ἐνεθάρυνε
αὐτὸν ἵνα δοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ποιήσιν
(Ὅρα κ. Ι. Πολυλά. Προλεγόμενα). (**)

(*) Τύποις Διδότου. Ἐν αὐτῷ ἀναγι-
νάσκωμεν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τοῖς στίχοις
τούτους:

«Πόσο γλυκὺς ὁ θάνατος, ὁπῶρχει' ἀπ' τὸ βόλι
καὶ τὸ
τὸν θάνατο σὸν πόλεμο τιμὴ τὸν ἔχουν ὄλοι.»
«Οὔτε ποτὲ γιὰ ξαγορὰ δὲν ἡμερονυκτοῦσε
γιὰ μόνη τὴν ἐλευθερίαν ἀρματοσιὰ φοροῦσε,
[κλπ. κλπ.]»

(**) Μικρὸν μετὰ τὸν Ἕμνον εἰς τὴν
Ἑλευθερίαν, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Γενεύῃ,
τὸ 1824, καὶ ἔπειτα εἰς Παρισίους τὸ 1825, ἡ
Λύρα τοῦ Κάλβου, Ζακυνθίου καὶ τούτου καὶ
μουσολήπτου ποιητοῦ. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1822
ἔτους ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις πατριωτικὰ
Ποιήματα Φιλέλληνας τινος. Δὲν εἶναι
δὲ ἄκαιρον νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα ἐπιτροχά-
δην καὶ ἄλλων τινῶν ὑμνητῶν, οὕτως εἰπεῖν,
τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ.
Καὶ ἐκ μὲν τῶν ξένων πρῶτος καὶ κορυφαῖος
πάντων ἐστὶν ὁ δαφνοστεφὴς Τυρταῖος Λουδο-
βίκος τῆς Βαυαρίας, ὁ πρὸς 1821 τὴν
Ἑλλάδα τοῦ ἡμῶν διὰ τῆς λύρας του, ὑψώσας
δὲ τὸν τόνον αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου. Τίς
δὲ δὲν ἀνέγνω τοὺς Delavigne, Hugo, Lamartine,
Beranger κλπ., Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων, ἀπὸ τῶν
δουλικῶν ἐπὶ ἡμερῶν, ἀνέμελψαν πατριωτικοὺς
φθόγγους ὁ Ῥήγας, ὁ Ἰάκ. Ρίζος Νερουλός,
ὁ Ἰωάν. Ζαμπέλιος. Ἐπὶ δὲ τοῦ 1821, ὁ Στέ-
φανος Κανέλλος, ὁ Κοκινάκης, ὁ Γ. Κλεάνθης,
ὁ ἐπικληθεὶς Τυρταῖος τῆς Σάμου, ὅστις ἀπὸ
τοῦ ἔτους 1821 ἔγραψε θουρίους πρὸς τοὺς
Σαμίους καὶ αὐτοῦ εἶναι ἡ ψῆθὴ εἰς τὴν ἐλευθε-
ρίαν, ἀρχίζουσα οὕτω

«Τὶ ἀστραπαὶ στήν δύσιν καὶ βρονταὶ! τί προ-
[μερὰ
ἀντιλαοῦν Ἀσίας τῆ πλευρὰ, κλπ.
καὶ τὸ γνωστὸν τοῦτο,

Λαμπρός ποτε φωσφόρος τῶν νυκτῶν
ἐφώτιζε σκηνὰς τὰς Ἑλληνίδας

Καὶ ἄλλοι σύγχρονοι τῷ Σολομῷ ἢ καὶ
πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἀναφέρω ἐν ὑποσημειώσει,
ἔγραψαν βεβαίως θουρίους καὶ πολεμιστήρια,
καὶ ἰδίως οἱ δημώδεις ῥαψωδοί. Ἀλλ' οὗτος
ὑπῆρξε ὁμολογουμένως, ὁ πρῶτος Ἕλληνας
ὁ ἄσας τὴν ἐλευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα, πάντες
δὲ οἱ Ἕλληνες ἐτραγώδησαν τὸν Ἕμνον
αὐτοῦ. Γάλλος δὲ τις συγγραφεὺς ἤκουσεν
αὐτὸν ἀδόξω καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐν Τουρ-
κίᾳ ὁμοθησκῶν λαῶν, Βουλγάρων, Σλαβῶν...

Ὁ Ἕμνος καθιερώθη ὑπὸ τοῦ νῦν φιλο-
λάου Ἀνακτος εἰς ἑθνικὸν, καθόσον καὶ ἡ
μουσικὴ αὐτοῦ εἶναι ἔργον ἐτέρου μεγαλο-
φυοῦς ἑπτανησίου, τοῦ Κερκυραίου Μαντσά-
ρου. «Οὔτω, παρατηρεῖ ὀρθότατα ὁ κ. Φρ.
Ἀλβάνης (ὄρα Ἡμερ. Ἀπτικὸν ἔτους 1874),
οἱ ἑπτανήσιοι οὐ μόνον τὸ αἷμά των ἔχουσιν
διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς κοινῆς πατρί-
δος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπινίκειον Ἕμνον (συνέ-
θεσαν) καὶ ἐμελοποίησαν.»

Εὐφρῶς, τῷ ὄντι ἀποκαλεῖ ὁ κ. Ἀλβάνης
ἐπινίκειον τὸν Ἕμνον τοῦτον, ἐπινίκειον
τῆς Ἑλλάδος κατὰ τεσσάρων αἰώνων δου-
λείας. Ἦν ὡσεὶ κραυγὴ δλοκλήρου τοῦ Γένους
θραύοντος τὰς ἀλύσεις του καὶ ψάλλοντος
τὸν ἐπινίκειον

«Τῆς αὐγῆς δροσάτο ἀέρι
δὲν φυσᾷς τώρα ἐσὺ πλειὸ
στῶν ψευδόπιστων τ' ἀστέρη,
φύσα, φύσα εἰς τὸν ΣΤΑΥΡΟ.

Καὶ ἡ ἀρὰ ἐκείνη, ἣν προφέρει ὁ ποιη-
τὴς ἐπὶ τῷ πνιγμῷ τῶν ἔχθρῶν εἰς τὸν
Ἀγελῶν

ἐκεῖ πλησίον τὴν λόγχην του κρατῶν
ἐτραγωδοῦσεν ὁ νέος Πελοπίδας, κλπ.

ἀμφοτέρω διὰ καταλλήλου μέλους τετονισμένα,
ἀλλ' ἀποδοθέντων εἰς ἄλλους καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
κ. Α. Κωνσταντινίδου, ὡς συνέθη τοῦτο καὶ εἰς
πολλὰ τῶν ἡμετέρων μετρωτάτων ποιήσεων ἐν
τῷ ΠΑΡΝΑΣΩ, τοῦ κ. Χαντζερῆ.

«Ἐτσι ν' ἄκουα νὰ βουτζῆ
στὸν βαθὺν ὠκεανὸ
κ' εἰς τὸ κύμα του νὰ πνιζῆ
κάθε σπέρμα ἀγαρηνό...»

Νομίζει τις, ὅτι, εἰσὶν αἱ κραυγαί, αἱ
αἰματηραὶ τῆς ἐκδικήσεως σκηναί, αἱ μετὰ
τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσιν τῆς Τριπο-
λιτζᾶς, ὅτε, «εφαίνοντο, λέγει ὁ Ἱστορικός
τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Σ. Τρικού-
πης, οἱ Ἕλληνες ὡς θέλοντες νὰ ἐκδικη-
θῶσιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀδικήματα τεσσάρων
αἰώνων!»

Ὁ πολυμαθεὶς κ. Βράϊλας διαλαβῶν,
ἀπὸ τῆς ἐν Κερκύρᾳ καθέδρας, περὶ τοῦ
Ἕμνου τοῦ Σολομοῦ, εἶπε μεταξὺ τῶν ἄλ-
λων καὶ τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα: «Ἡ λυ-
ρικὴ ποιήσις ἐφθασε διὰ τοῦ Ἕμνου τούτου
εἰς τὸν ὑψηλότερον αὐτῆς βαθμὸν. Ἐάν,
προσέθηκε, ἡ λυρική εἶναι ἡ ἐκφρασις τοῦ
ἀτομικοῦ αἰσθήματος τῶν μεγάλων ἀντικει-
μένων τῆς Ἱστορίας τοῦ κόσμου, αὐτοῦ
τοῦ Θεοῦ, ἐρωτῶ τίς λυρικώτερα ὑπόθεσις
δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἢ ἡ ἀνέγερσις δλοκλή-
ρου ἔθνους;...»

Φρονῶ δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων,
ὅτι ὁ Ἕμνος οὗτος θέλει ζῆσει, ὅσον καὶ ἡ
Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἱστορία τοῦ μεγάλου ἀγῶνος
τῆς, οὐδὲ δύναμαι νὰ παραδεχθῶ καθ' ὄλο-
κληρίαν τὴν γνώμην τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ
Ἀλ. Σούτσου, γράψαντος, ὅτι

«Ὁ Κάλβος καὶ ὁ Σολομῶς ἴδοποιοὶ μεγάλοι
κ' οἱ δύο παρημέλησαν τῆς γλώσσης μας τὰ
[κἀλλη,

ἴδεια: ὁμῶς πλοῦσια, πτωχὰ ἐνδεδυμένα
δὲν εἶναι δι' αἰῶνων ζωὴν προωρισμένα.»

Παραιτούμενος τῆς ἀναλύσεως πάντων
τῶν ἄλλων ποιήσεων τοῦ ὑψιπέτους ποιη-
τοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ θαυμασίου τοῦ *Λάμπ-
ρου*, θέλω ἀναφέρει μόνον τὸ περὶ ΦΑΡΩΝ
ἐπίγραμμα αὐτοῦ

«Στῶν Φαρώων τὴν ὀλόμαυρη βάρη

περπατώντας ἡ δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ στὴν κόμην στεφάνη φορεῖ
γενομένο ἀπ' τὰ λίγα χορτάρια
ποῦ εἰμείναν στὴν ἔρημη γῆ.»

Κατ' ἐμὲ, τὸ ἐξάστιχον τοῦτο ἤρκει ν' ἀποθανατίσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, οὐδὲ γνωρίζω ἂν παρουσιάσῃ οἰουδήποτε ἄλλου ἔθνους ποίησις ὑψηλοτέρας τὰς εἰκόνας, τὴν περιεκτικότητα καὶ τὰς ἐννοίας φθόγγους. Εἰκὼν ἀληθῶς ἰσαξία τῆς μεγάλης θυσίας, τοῦ μεγάλου ἡρωϊσμοῦ, λαοῦ προσφέροντος ἑαυτὸν εἰς ἐκκτόμβην, χάριν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδας, χάριν τοῦ ἔθνισμοῦ!

Ἦδη θέλω παραθέσει καὶ τὴν κρίσιν τῆς Δόρας Ἰστριάδος, (*) καὶ τοὶ λίαν αὐστηρᾶς, ἐπιφυλακτῶμενος νὰ ἐκθέσω προσεχῶς καὶ εἴτι ἄλλο ἀποδύλεπον εἰς τὸν ποιητὴν ἡμῶν.

«Ὅτε ἐξερράγη, λέγει ἡ περιόδοχος αὕτη Ἑλληνίς, ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, αὖρα ζωογόνως πνεύσασα ἐκ τῶν ὀρέων τῆς ἀπέναντι Στερεᾶς, ἐξήγειρε παρά τοῖς Ἴονίοις (Ἑπτανησίοις) τὴν ὑπνώττουσαν ποίησιν ὑπὸ νάρκην καὶ χλιδὴν. Ὁ λαὸς συνήθισεν ἤδη νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὰ κλέφτικα τραγοῦδια, ὅτε ὁ κόμης Διονύσιος Σολομῶς ἔγραψε τὸν Ὑμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, μεταφρασθέντα εἰς ἀπάσας τὰς διαλέκτους τῆς Εὐρώπης. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἦν ὑπὸ τὰ ὄπλα, ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἠτένιζεν εἰς τὸ Μεσολόγγι, καὶ ἔπαλλον ὑπὸ ἀρρήτου ἐνθουσιασμοῦ αἱ καρδίαι ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Διό, οἱ πάντες ἐπευφάνησαν εἰς τὰς ἀνδρώδεις ἰδέας καὶ τοὺς δραματικούς φθόγγους τοῦ Σολομοῦ. Ἀλλὰ σήμερον ἡ κριτικὴ ὀφείλει νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Ζακυνθίου ποιητοῦ δὲν ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα ὅπως ἐλ-

ληνικόν, τὸ μέτρον τοῦ δὲν εἶναι ἔθνικόν καὶ ὅτι ἐδανείσθη οὗτος παρά τῶν ξένων φιλολογιῶν καινοτομίας οὐχὶ λίαν ἐπιτυχεῖς. Μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου, ὁ Σολομῶς ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ *Ἰορίῳ Ἀρθολογίᾳ*, θαυμάσιόν τι ἀπόσπασμα ποιήματος. Ἄπαν τοῦτο τὸ τεμάχιον ἔχει χαρακτῆρα δραματικὸν ὄντως ἐκπληκτικόν. Αἱ εἰκόνας ἐπέρχονται ἀλεπάλληλοι, ταχεῖαι, πένθιμοι, ὅμοιοι πρὸς τοὺς νεκροὺς ἐκείνους, τοὺς ἐμφανιζομένους ὡς ἐκτελεστὰς θεϊκῆς τινας ἐκδικήσεως. Δυστυχῶς, ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν τῷ ὕμνῳ, ἀνευρίσκομεν τὰ ἔχνη τῆς ὅλως Ἰταλικῆς παιδείσεως τοῦ ποιητοῦ ἄλλα καὶ ἡ διάλεκτος, ἦν οὗτος μετεχειρίσθη, εἶναι ἡ ταπεινωτέρα δημώδης γλῶσσα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, σχεδὸν τὸ ἰδίωμα τῆς Ζακύνθου. Ὁ Σολομῶς ἠγνῶει τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἐγνωρίζε δὲ ἀτελέστατα τὴν νεωτέραν. Ἐσκέπτετο ἰταλιστὶ καὶ ἐστιχοῦργε ἑλληνιστὶ. Ἄκρως Ἑλλήν τὸ τε πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν, ὁ ποιητὴς τοῦ *Λαμπροῦ* ὑπομιμνήσκει ἡμῖν συνεχῶς, ὅτι ὑπὸ τὴν μακροχρόνιον ἐξουσίαν τῆς Βενετίας, ἡ ἔθνικὴ διάνοια ἀπώλεσεν ἕνα τῶν κυριωτέρων αὐτῆς χαρακτῆρων, τὸν τῆς ἐντελείας τοῦ τύπου. Πολλάκις τὰ αὐτοσχέδια τοῦ Σολομοῦ ποιήματα ὑπερτεροῦσι τῶν ὀρίμως ἐξειργασμένων ἢ ἐργασία οὐδὲν προσεπίθει εἰς τὴν πρώτην ἔμπνευσιν· τίς δὲν προτιμᾷ τὰ τραγοῦδια του, φερόμενα ἀπαύστως εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ὀδῆς αὐτοῦ εἰς τὸν θάνατον τοῦ *Εὐρώρος*; διάδοχος ἐπάξιος αὐτοῦ εἰμῆεν ὁ κ. Ἄριστ. Βαλαωρίτης.»

JOHN STUART BLACKIE

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ.

(Συνέχ. ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.)

Θὰ μ' ἐρωτήσητε. Τίς ἡ διαφορὰ μεταξὺ νέας γλώσσης καὶ νέας διαλέκτου; Ἐκεῖνο μ' ἐμβάλλει εἰς μεγάλην ἀπορίαν, ὅπως πλεῖστα πράγματα πράττουσιν, ἀλλὰ καθαρῶς ὑπάρχει διάκρισις. Δὲν ἤθελον ἀπορεῖν, ἐὰν ἐλάβανον ὑπ' ὄψιν τὸν Ἀριστόν ἢ τὸν Τάσσον, καὶ εὕρισκον λέξεις καθαρῶς Λατινικὰς καὶ καθαρῶς Ἰταλικὰς. Βεβαίως εἰ τὸ ὄλον ἦν τοιοῦτον, ἡ Ἰταλικὴ δὲν ἤθελεν εἶσθαι καθαρὰ γλῶσσα, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐξαιρέσις καὶ οὐχὶ κανὼν. Ἐὰν λάβητε ὑπ' ὄψιν τὸν Ἀριστόν ἢ τὸν Τάσσον, εἰς κάθε δεκατέσσαρας λέξεις ἢ δεκαπέντε, εὕρησθε μίαν μὴ Ἰταλικὴν, καὶ ἐκάστη τούτων ἔσται καθαρὰ Λατινικὴ, μολονότι κάπως παρηλλαγμένη καὶ ὑποστᾶσα ἀκροτηριασμὸν κατὰ τινὰ τρόπον ἢ κατ' ἄλλον. Ἐὰν λάβητε βιβλίον τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, βιβλίον δημοσιευθὲν κατὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, εὕρησθε διαφοροὺς λέξεις παρηλλαγμένας. Θέλετε ἀναγνωρίσει μέγαν ἀριθμὸν αὐτῶν. Δὲν θὰ λέγητε ὅτι ἐκάστη λέξις εἶναι διάφορος· ἀπ' ἐναντίας ἐρεῖτε· Εἰσὶν ὅλαι αἱ αὐταί. Ὅθεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν συμβαίνει τις σύμπτωσις. Τότε θὰ σᾶς εἴπω ὅτι, ὁπόταν μία γλῶσσα εἶναι τοσοῦτον ἠλλοιωμένη καθ' ὅλας τὰς λέξεις, ὥστε ἔχετε μόνον μίαν λέξιν ἀρχαίαν κατὰ σύμπτωσιν, τότε ἔχετε νέαν γλῶσσαν. Ἀλλ' ὅταν ἔγητε τὰς λέξεις, ἀκριβῶς τὰς αὐτὰς, ἢ πολλὰ ὀλίγας ἠλλοιωμένας, καὶ σπουδάζοντες τὴν γλῶσσαν, λέγετε ὅτι δύνασθε νὰ ἀναγινώσκητε τὴν γλῶσσαν εὐκόλως, τότε

ἔχετε νέαν διάλεκτον, καὶ οὐχὶ νέαν γλῶσσαν.

Μίαν ἄλλην ἐρώτησιν θὰ μ' ἐρωτήσητε· Λοιπὸν τίς ὁ ὅρος τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς; Πρέπει νὰ ἐνθυμώμεθα ὅτι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, δὲν ὑπάρχει τακτὸς ἢ ῥητὸς ὅρος τῆς Νεοελληνικῆς ὡς ὑπῆρχε τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς εἰς τὰς ἡμέρας τῆς Ἀττικῆς ἡγεμονίας. Ὑπῆρξεν ἔμμοнос τις ἀλλοίωσις, ἀλλ' ἀντὶ νὰ διαφωρῇ ἐγένετο καθαρωτέρα. Ἐὰν θέλω νὰ σᾶς εἴπω, τίς ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ, τί βιβλίον θὰ λάβωμεν ὡς βᾶσιν; Θὰ σᾶς εἴπω· Ἐὰν ἐλάβανον καμμίαν ἑλληνικὴν ἐπιστολὴν γεγραμμένην ἀπὸ λόγιον ἀνδρα σήμερον Ἀθηναῖον (καὶ εἶχον ἐπιστολὴν ἀπὸ λόγιον Ἑλληνα τὸν Κύριον· . . .) εἶναι τόσον καλὴ ὡς ἀρχαία ἑλληνικὴ. Δὲν δύναμαι νὰ εὕρω ἐν αὐτῇ τίποτε μὴ ὄν ἐντελῶς κλασικόν. Ὅθεν δὲν εἶναι τῆς σημερινῆς γλώσσης. Ἐπίσης ἐὰν ἐκλέξω κανὲν ἄρθρον ἀπὸ ἐφημερίδα, ἐδῶ εὕρισκω ὄλην σχεδὸν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, καίτοι γεγραμμένην διὰ τὸν κοινὸν λαόν.

Ἐὰν λάβω τὸ βιβλίον τοῦ Πτωχοδρόμου Θεωδώρου, εἶναι ὅλως γέμον ξένων καὶ παραδόξων λέξεων. Δὲν εἶναι νεωτέρα ἑλληνικὴ, εἶναι ἐπιλεησμένη, εἶναι ἀκατάληπτος.

Ἐὰν λάβω τὸ περίφημον ποίημα τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», συντεθειμένον ὑπὸ Βικεντίου Κορνάρου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντελῶς ἐπικὸν ποίημα, κατὰ τι ὕφος τῆς γραφίδος τοῦ Τάσσου, Δημοσιευθὲν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, εἶναι τόσον δύσκολον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ τόσον γέμον διαφωρῶν, ὥστε κατὰ πρῶτον ἀπηλπίσθη, καὶ ἤμην ἐν ἀπελπισίᾳ μέχρι τῆς παρελθούσης ἀνοιξέως, ὅτε τὸ διήλθον πάλιν. Ἡ πρώτη ἐκδοσις ἐδημοσιεύθη εἰς Βενετιανὴν σχεδὸν τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος. Ἐδείκνυε τόνον τινὰ καὶ ἐφαίνετο φέρουσα τύπον τῆς σημερινῆς ἐλ-

(*) Revue des deux Mondes τοῦ ἔτους 1838.

ληνικῆς, διαχωριζόμενον ἀπὸ τὴν πλουσίαν κλασικὴν ἑλληνικὴν· ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι σημερινὴ ἑλληνικὴ.

Λοιπὸν τί ἐστὶ σημερινὴ ἑλληνικὴ; Λοιπὸν, ἐν μιᾷ ἐννοίᾳ, σημερινὴ ἑλληνικὴ, ὑπάρχουσα Νεοελληνικὴ, πρέπει νὰ ᾖ ὁ κάλλιστος τύπος τῆς ἑλληνικῆς ἐφημεριδογραφίας τῆς σήμερον ἡμέρας, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνές εἰσιν ἀμέτρως πολιτικοί, καὶ καθεὶς ἀναγινώσκει τὰς ἐφημερίδας. Καὶ θὰ εἶπητε ὅθεν, ὅτι ὁ,τι γράφεται εἰς τὰς ἐφημερίδας γράφεται διὰ νὰ ἀναγινώσκηται. Ἐνὶ λόγῳ αὐτῇ εἶναι ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἀλλ' ἡ ἀρχαία γλῶσσα εἶναι ταμεῖον παροχῆς ἀνεξάντλητον. Καὶ ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ῥοπῆς πρὸς τὴν ἐκκαθάρισιν καὶ ἀνακαίνισιν, ἧτις ἀφ' ἑαυτῆς ἐξεδηλώθη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀπὸ τῆς πανδήμου ἐξεγέρσεως τοῦ 1821 εἶναι προτιμότερον πρὸς φιλολογικὴν ἀνάλυσιν νὰ λάβωμεν τὴν συνειθισμένην ἑλληνικὴν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος σχηματισθεῖσαν κατὰ μέγαν βαθμὸν ἀπὸ ἰταλικὴν ἐπιρροήν, κατὰ τι μέτρον διακρίνον τὴν ἐσχάτην διαφθορὰν τῆς Κρητικῆς διαλέκτου καὶ τῆς ἑλληνικῆς τῶν νέων ἐφημερίδων, ὅπερ παρουσιάζει, κατὰ τὴν τάσιν τῶν συγγραφέων των, εἰς ὄχι ὀλίγα σημεῖα (μέρη) μείζω τινὰ ἢ ἐλάσσονα προσέγγισιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κλασικὸν τύπον. Ὅθεν ὅ,τι ἐγὼ πράττω, καὶ ἤθελον συμβουλεύσειν ὑμᾶς νὰ πράττητε, εἶναι νὰ λάβητε βιβλία τινὰ, δημοσιευθέντα πρὸς χρῆσιν τοῦ λαοῦ περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν Βενετίᾳ. Πολὺ εὐάρεστος εἰς ἀνάγνωσιν εἶναι μετάφρασίς τις τῶν καλουμένων Ἀραβικῶν νυκτῶν, ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὰ 1792. Ἐάν τις Ἕλλην εὐρεθῇ ἐδῶ θὰ μὲ διορθώσῃ· ἀλλ' ἐκεῖνο εἶναι κάλλιστον δείγμα καὶ τύπος τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς. Ὡς γενικὸς κανὼν βιβλίον τι τούτου τοῦ εἶδους, ἢ κοινόν τι ἐκδοθὲν πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ εἰς τὰ μέσα

τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος εἶναι κάλλιστον.

Τώρα ἐν γένει ἐμβλέπομεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. εἰς τὴν Ἀγγλικὴν δὲν ἐδόθη προσοχὴ πολλαχού, ἀλλὰ μνημονεύω τῶν ἀσχολιῶν καὶ τῶν ὀνομάτων ἐκεῖνων, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἐχομεν βεβαίως τὰ λεξικά μας, καὶ περιπλέον ἐξαιρετὰ τινὰ ποιήματα τοῦ καθηγητοῦ Μύλλερ. Ἐχομεν γραμματικὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς καὶ μίαν συλλογὴν χρονικῶν τῆς νεοελληνικῆς. Ἐχομεν ἐπίσης Γερμανοὺς καὶ Γάλλους συγγραφεῖς. Ἐπιστημονικὴ τις ἐταιρεία ἐν Γαλλίᾳ ἐξέδωκε συλλογὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ὑπὸ M. le Grand. Ἐπειτα ὑπάρχει κύριός τις ἐν Παρισίοις, ὅστις ἐσχημάτισεν ἐταιρίαν ἀσχολουμένην εἰς τὰ περὶ σπουδῆς τῆς παρούσης ἑλλ. γλώσσης. Νομίζω ὅμως ὅτι, ὁ ἄνθρωπος ὅστις τὰ μάλιστα ἐνόησε τὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐγκατέλειπεν ἤδη τὴν σκηνήν. Ἐννοῶ τὸν τελευταῖον ὑποκόμητα strangfort. Ὑπάρχει ὅμως κύριός τις Tozer, διδάσκαλος τοῦ Oxford, καὶ εἰς περιηγητής. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰ μάλιστα ἐνασχοληθεὶς καὶ μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ μὲ τινὰς εὐτραπελίαις τῶν ἰδίων αὐτοῦ εἶναι ὁ K. Gariot, ὅστις ἐδημοσίευσεν σύγγραμμα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πρὸ τινος καιροῦ. Νομίζω ὅτι αὐταὶ εἰσὶν αἱ πρώτισται ἀρχαὶ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Διὰ τῶν μέχρι τούδε λεχθέντων ἐξετέθη ἡ ἱστορία, τώρα δὲ ἀρχομαί τῆς ἀναλύσεως.

Ἐν πρώτοις ἐπικρατεῖ κοινὴ ἰδέα ὅτι ὅλαι αἱ μεταβολαί, αἱ λαμβάνουσαι χώραν εἰς τινὰ γλῶσσαν, παρεκκλίνουσαι ἀφ' ἐνὸς ἐμφύτου κλασικοῦ τύπου πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς παραφθοραί, ἢ ποικίλαι φωνητικαὶ φθοραί. Ἀναμφιβόλως ἀμφότεραι ἦτε Ἰταλικὴ καὶ ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ, εἰς ὅ,τι φαίνονται

ἀνόμοιοι τῇ κλασικῇ Λατινικῇ καὶ Ἀττικῇ Ἑλληνικῇ, περιλαμβάνουσι μέγα μέρος, μετ' ἰσχυρᾶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ὅπερ ἀρχεται τῆς διαφορᾶς· ἀλλὰ τὸ λάθος κείται ἐν τῇ εὐκαιρῷ ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη κρύπτει ἅπαντα τὰ γεγονότα ἐπὶ τοῦ πράγματος. Τὸ ἀληθές εἶναι μᾶλλον τοῦτο, ὅτι ἐνῶ διὰ τῆς χαλαρότητος τῆς ἐπικρατούσης τῶν σωστικῶν δυνάμεων, μία τις γλῶσσα ἤθελε τραχυνοθῆ μετὰ τὴν διαφθορὰν, ἢ ἤθελον ἐξαλειφθῆ οἱ καθαρώτατοι τύποι ἐκ φωνητικῆς παραφθορᾶς, μέλλει συγχρόνως διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐντόνου αὐτῆς ζωτικότητος, νὰ ἐξαφανισθῆ ἀναδεικνύουσα νέους κομῶντας βλαστοὺς ἐν προσφάτοις σχηματισμοῖς, οἵτινες δὲν εἶναι ἐπαισθηταὶ παραφθοραί, ἀλλὰ μόνον γνήσιοι ἐπαυξήσεις, ἀναβλαστήσεις καὶ αὐθεντικότητες, καὶ ζωτικόν τι ἀναγκαῖον. Μὴ ὀνομάζητε τοῦτο διαφθορὰν τοσοῦτον μακρὰν, ὅπως σχηματίζετε λέξεις κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἰδίας ὑμῶν γλώσσης· τόσον μακρὰν ὡς αἰσθάνεσθε αὐτὴν, δὲν εἶναι ἡ Γαλλικὴ ἢ ἄλλη τις ξένη γλῶσσα. Ἀλλ' ἂν προφέρητε τὸ (Ἀγγλικόν) vase, vahse φθείρετε τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Ὁ λόρδος Βύρων δὲν γράφει vahse ἀλλὰ vase. Πλὴν ἐὰν κἀμῆτε νέας λέξεις κατὰ ἰδίαν ὑμῶν ἀναλογίαν παρασύρῃτε εἰς τὸ διαχωρίζειν καὶ τινάσσειν. Μέγα μέρος τῆς σημερινῆς εἶναι ὄχι παραφθορά, ἀλλὰ διαχωρισμὸς καὶ ἐπανανθισμὸς πλουσίου ἀνθῶνος καὶ ἀνθεσφόρος νέων λέξεων. Ἡ Ἰταλικὴ εἶναι παραφθορά τις τῆς λατινικῆς. Λέγω ὅτι ἡ Λατινικὴ ἦτο ἀθλία γλῶσσα, διότι ἐκεῖνο δὲν εἶχον οὐδεμίαν λέξιν χαρίεσσαν. Ὅτε διεσφάθη προώδευσεν, ὅτε δὲ ἦν καθαρά, ἦν ἀθλία καὶ ἄσαρκος γλῶσσα. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ὀνομάζετε διαφθορὰν τῆς λατινικῆς, εἶναι ἐν μέρει μὲν διαφθορά, ἐν μέρει δὲ ἄπειρος βηματισμὸς ἢ πρόοδος, προτισθεῖσα νέας δυνάμεις ἐν τῇ

ἀποθήκῃ τῆς γλώσσης παρὰ τῷ λαῷ, λαῷ ζῶντι ἐργαζομένῳ κατὰ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα, μὴ διδομένου κλασικοῦ κύρους ὑφ' ἐνός Κικέρωνος. Ὑπάρχει δυνάμις τις ἐν ἐκάστη γλῶσσῃ εἰς τὸ σχηματίζειν νέους τύπους. Καὶ εἰ ὁ Σμυρναῖος Ὅμηρος ἠδύνατο λέγειν γλυκερὸς ὡς ἐπίσης γλυκὺς, ὁ Βυζαντινὸς Γραικὸς τῶν ὑστέρων ἡμερῶν εἶναι ἐν τῷ δικαιοῦματί του νὰ λέγῃ βρωμερός· ὡς ἐπίσης βρωμώδης, καὶ ταχινὸς ὡς ἐπίσης ταχύς. Καὶ εἰς τὰς ῥηματικὰς συμπλοκάς ἐπίσης ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι ἠδύνατο λέγειν οὐχὶ μόνον ὀμαλόω ἀλλὰ καὶ ὀμαλύνω καὶ ὀμαλίζω, διὰ νὰ φανερώσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἐξομαλύνσεως «equalise» οἱ νεώτεροι δὲν θέλουσιν εἶσθαι παράδοξοι ὅτι προτιμῶσι τὸ δακρύζω τοῦ δακρῶω, ἀρχίζω τοῦ ἀρχομαι πασχίζω τοῦ πάσχω, καὶ ἄλλους σχηματισμοὺς τοῦ αὐτοῦ εἶδους. Καὶ ἐδικαιοῦντο οὐχὶ μόνον νὰ προσθέτωσι νέας καταλήξεις εἰς τὰ ἀρχαῖα ῥήματα, ἀλλ' ἠδύνατο καὶ ῥήματα νὰ κἀμνωσι νέα ἀπὸ τὰς ἀρχαίας ῥίζας, καὶ πλουσίαν ἀναβλάστησιν νέων συνθέσεων, ἐφ' ὧν ἡ μόνη ἀληθὴς ἐνστάσις ἔσται, ὅτι σχηματίζονται κατ' ἐσφαλμένην ἀναλογίαν, καὶ ὄχι ὅτι εἰσὶν ἢ περιττὰ ἢ ἀνευ κύρους.

Ἐὰν (αὐτοὶ) λαμβάνουσι καταλήξιν ἀπὸ καρμῖαν ἄλλην γλῶσσαν· τὴν ὁποίαν ὑμεῖς γνωρίζετε ὅτι εἶναι ξένη γλῶσσα, τότε διαφθείρουσι τὴν γλῶσσαν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, διεκρίθη πάντοτε διὰ τὴν ἐπιλήψιμον εὐβλαστίαν εἰς τὰς καταλήξεις. Ἐὰν σῆς ὀνομάζητε πολλὰς τούτων παραφθορᾶς, σῆς ἀπαντῶ ὅτι εἰσθε ἀδαεῖς καὶ δὲν γνωρίζετε τίποτε περὶ τούτων, ἐπειδὴ αἱ πλείσται τούτων σχηματίζονται κατὰ τὴν ἀληθεστάτην ἀναλογίαν τῆς γνησίας Ἑλληνικῆς ὁμιλίας. Ἐκλήθησαν πρὸς εὐδοκίμωσιν τῶν καλλυντικῶν ἀναβλαστήσεων. Ἐστὶ καθαρά, ἐθνικὴ, πλουσία ἀναβλάστησις· ἀλλ' ἀναμφιβόλως ὑπάρχουσι τινες διαφθοραί. Δὲν τὸ

ἀροῦμαι. Ἐλαβον διαφορους καταλήξεις ἐκ τῆς λατινικῆς, καὶ αὐταὶ εἰσι παραφθοραὶ. Τοιαῦται π. χ. εἰσὶν αἱ καταλήξεις ἴλλα, ἴζα, καὶ οὐστικὸς ὑποκοριστικαὶ καὶ ἡ καταλήξεις ἄτος ἐπιθετικῆ, ὡς γεμάτος ἐκ τοῦ γέμω δανεισθεῖσα ἐκ τῆς λατινικῆς, μεθ' ὧν οἱ στίχοι τοῦ πτωχολογίου εἰσι κατὰ νόρον ἀνάμικτοι. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἕκαμον μερικὰς περιέρχους συλλογὰς τῶν πλουσιῶν καὶ ποικίλων τῆς παρακμασάσης καὶ νέας ἑλληνικῆς ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς δαφίλους νέας φρασεολογίας, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ πράξω περισσώτερον παρὰ νὰ ἀναφέρω ἐδὼ περὶ αὐτῶν, καὶ νὰ ὑποδείξω τὸν ἑταστὴν τοῦ μικροῦ Ῥωμαϊκοῦ Λεξικοῦ τοῦ Kind, ἢ τινος πονήματος τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὅπου μὲν δύναται νὰ ῥίψῃ τις βλέμμα ἐπὶ σελίδος, χωρὶς νὰ συναντήσῃ λέξιν τῆς ἀραιᾶς ποιητικῆς φαντασίας καὶ ὠραιότητος, σχηματισθεῖσαν κατὰ τὴν ἀληθεστάτην ἀναλογίαν. Ταῦτα θέλουσι δεῖξῃ ὑμῖν τὴν θαυμασίαν δύναμιν ἐν τῷ ποιεῖν νέας λέξεις. Ὁ πρῶτος καὶ κοινότατος σχηματισμὸς ἐκ παραφθορᾶς εἰς τὸν ὅποιον ἅπαναι αἱ γλῶσσαι ὑπόκεινται, εἶναι ἡ συστολή, ἢ συγκοπή. Ἐκ προαιρέσεως, ῥαθυμίας, σπουδῆς, ἢ εὐκαιρίας, αἱ πολυσύλλαβοι λέξεις κατὰ προτίμησιν βραχύνονται κατὰ διαφοροὺς τρόπους, ἐνίοτε γίνεται ἀφαίρεσις ἐν ἀρχῇ, ὡς ὅτε οἱ Ἀμερικανοὶ λέγουσι cute ἀντὶ acute (ἀγγίχους) ἄλλοτε ἐν τέλει, ὡς ὅτε οἱ Ἴταλοὶ λέγουσιν amor ἀντὶ amore. Ἄλλοτε φυλάττοντες τὰ πρόσφορα καὶ ὕστατα ἄφωνα καὶ ψηθυρίζοντες τὸ μεσαίτατον, ὡς ὅτε ὁ Γερμανὸς λέγει Πένγστ ἀντὶ péntecost (ἢ Πεντηκοστή). Ὅλων τούτων τῶν εἰδῶν τῶν βραχύνσεων ἔχουμεν ἄπειρα παραδείγματα εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, τῆς συνήθους ἀποκοπῆς, ἢ ἐκεῖνο ὅπερ οἱ γραμματικοὶ καλοῦσιν ἀφαίρεσιν λίγος ἀντὶ ὀλίγος, πίσω ἀντὶ ὀπίσω, πορικὰ ἀντὶ ὀπορικὰ θὰ χρησιμεύ-

σωσιν ὡς παραδείγματα. Ταῦτα περὶ λαμβάνουσι μεγάλην τινὰ κλάσιν, ἐνασκουμένην γενικῶς ὑπὸ τῶν ἀπαιδευτῶν, καὶ μέρους ἀνθρώπων ἀξιούντων νὰ νομίζονται ἐντριβεῖς, ἀλλὰ τῇ σήμερον ἡμέρα, οὗτοι καταδείκνυνται μὲν ἐγνωκότες τι. Τῶν τελευταίων ἀποκοπῶν, ἢ ὅπερ οἱ γραμματικοὶ καλοῦσιν ἀποκοπὴν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας (apocope) διὰ τὸ μήκιστον τὸ μάλιστα προσκοῦρον, γίνονται αἱ ἀποκοπαὶ τοῦ ον καὶ τοῦ ν ἀπὸ τὴν κατάληξιν τῶν ὀνομάτων, καὶ ἀπὸ τὴν τῶν ὑποκοριστικῶν. Τοιουτοτρόπως, ἀντὶ καλὸν ἔχομεν καλὸ, καὶ ἀντὶ καλὸν παιδίον, καλὸ παιδί. Λέξεις οὕτως ἀποκοπεῖσαι δὲν βλάπτουσι τὴν ἀκοήν, καὶ ὁ ἀληθὴς κῦτῶν χαρακτήρ δὲν εἶναι συνήθως δύσκολος εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Ἄλλ' ὅτε ἀμφότερα ἢ τε κεφαλὴ καὶ ἡ κέρκος ἀποκόπεται καθὼς ἐνίοτε συμβαίνει, τότε μόνον ὁ ἐξησηκῆμένος φιλόλογος δύναται εὐκόλως νὰ διακρίνῃ εἰς ποῖον ζωϊκὸν τὸ σωζόμενον στέλεχος ἀνήκει. Ψάρι, ἰχθύς· μάτι, ὀμμάτιον· λάδι, ἔλαιον, καὶ ζῦδι, ὄξος· εἰσὶν ὅλαι λέξεις ἀρχαῖαι μετεσχηματισμέναι κλασικαὶ λέξεις ἀποκοπεῖσαι ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει· ἀλλὰ μόνον ὁ σπουδαστὴς, ἐπαναφέρων τοὺς ἐντελεῖς χρηματισμοὺς, ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ποθουμένην αὐτῶν σημασίαν, ὀψάριον, ὀμμάτιον, ἐλάδιον, ὄξυδιον κ. τ. λ.

Πλὴν αὕτη ἡ διπλῆ ἀποκοπή, μολονότι ξένη φανήσεται ἡμῖν εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, εἶναι μία κοινωτάτη προσέλασις, ὅπως ἡ Γερμανικὴ διεπέρασεν ἐντὸς τῆς Ἀγγλικῆς. Τοιουτοτρόπως, τὸ Ἀγγλικὸν fought (τὸ ἀρχαῖον Ἀγγλικὸν foughten) εἶναι τὸ Γερμανικὸν gefochten. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὕτη ἢ αὐτὴ ἐλαστικότης τῆς βραχύνσεως, ἢ ἀναπειθεῖ ἡμᾶς νὰ ἀποβάλωμεν τὸ ge τῆς ῥηθείσης μετοχῆς, ὡδήγησε τοὺς ἠπειρώτας ποιητὰς τῶν δημοδῶν ἀσμάτων νὰ λέγῃσι γραμμῆς ἀντὶ γεγραμμῆς καὶ δά-

σκαλος ἀντὶ διδάσκαλος. Πολὺ συνήθης σχηματισμὸς βραχύνσεως φαίνεται εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν, ὅτε ἡ εὐθύνοσα πρόθεσις συγκρινᾶται μετὰ τοῦ ὀρίζοντος ἄρθρου, ὡς εἰς τὸ Σταμπόλιν καθίσταται ἀντὶ εἰς τὴν πόλιν, τὸ ὅποιον οἱ Φράγγοι, οἵτινες ἤκουσαν τοῦτο μὲ τὸ οὔς, χωρὶς νὰ τὸ ἐνοήσωσι, τὸ διέφθειραν εἰς τὸ καλῶς γνωστὸν Stamboul. Κατὰ παρόμοιον τρόπον εἰς τὴν Κοῦ ἕκαμαν Staned. Ὅμοίως οἱ Ἴταλοὶ λέγουσι prel ἀντὶ per lo, καὶ nel ἀντὶ in ello.

Τῆς συγκοπῆς ἢ τῆς βραχύνσεως διὰ τῆς κατοχῆς τῶν τελευταίων συμφώνων, διὰ τῆς ἀφαίρεσεως τῶν διαμέσων γραμμάτων, ἔχομεν τὰ δοκιμώτατα παραδείγματα, ὡς λέν ἀντὶ λέγου(λέγουν ὁμοῦ τι δωρικῶς ἀντὶ λέγουσι)· πᾶν ἀντὶ πάγου, φᾶν ἀντὶ φάγου, καὶ ἄλλα τινὰ τοῦ ἰδίου εἶδους. Τῆς κράσεως ἢ τῆς ἐπιφερομένης τῆς συγκοπῆς, καὶ τεχνικῶς ἐπισημαίνει τὸν σχηματισμὸν τόσον κοινὸν εἰς τὴν Σανσκριτικὴν, ὅστις λαμβάνει χώραν ὅτε τὸ ἔσχατον φωνῆν ἐμβάλλεται καὶ σχηματίζει νέαν φωνητικὴν κράσιν μετὰ τοῦ ἀρχικοῦ φωνήεντος τῆς ἀμέσως ἐπιφερομένης λέξεως, ἔχομεν εἰς τὴν λεγομένην Ῥωμαϊκὴν τοιαῦτα παραδείγματα, ὡς· νάλθη ἢ νάρθη ἀντὶ ἵνα ἐλθῇ· τῶχει ἀντὶ τὸ ἔχει, πόρχομαι ἀντὶ ποῦ ἔρχομαι, τῶπα ἀντὶ τῷ εἶπα καὶ ἄλλα, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, ἐπειδὴ βραχύνσεις καὶ ἀποκοπαὶ εἶνε συχναὶ εἰς τὴν Νεοελληνικὴν, τὴν διάλεκτον ταύτην τῆς Ἑλληνικῆς, παρατηρεῖται ἰδίως εἰς ἄσημον καὶ μονοσυλλαβικὸν χαρακτήρα. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀναβλάστησις εἰς τὴν πολυσύλλαβον κατασκευὴν καὶ σύνθεσιν εἶναι τόσον ἰσχυρὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ὥστε ἀναδημιουργεῖ ἀπ' ἐνός τύπου ὅ,τι κατέστρεψεν εἰς ἕτερον. Ἐντεῦθεν, οἱ κατ' ἀποκοπὴν σχηματισμοὶ πολυσυλλαβου κλασικῆς λέξεως εἰσὶ πολὺ

σπανίως μονοσύλλαβοι, ὡς ὅτε εἰς τὴν Ἀγγλικὴν τὸ Γερμανικὸν haben γίνεταί have, ἀλλὰ δισύλλαβοι καὶ τρισύλλαβοι. Ναι, ἐν ἐνὶ τῶν κοινοτάτων εἰδῶν τῆς συγκοπῆς ὁ νέος σχηματισμὸς, ὡς τὸ δυνατόν ἔχει πάντοτε πολλὰς συλλαβὰς, ἐνίοτε πλείους τῆς κλασικῆς. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς αἰτίας ὅτι ἡ σημερινὴ ἀποκοπὴ λαμβάνει χώραν οὐχὶ εἰς τὴν πρωτογενῆ κλασικὴν λέξιν, ἀλλ' εἰς τὸ ὑποκοριστικὸν αὐτῆς συστηματικῶς λαμβανομένη ἀντὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὀνόματος. Οὕτω ἐκ τοῦ κεφαλῆ παράγεται κεφάλιον, ἐξ ἧς κεφάλι, ποταμὸς ποτάμι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Καὶ τοιουτοτρόπως φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι μὲ αὐτὰς ὅλας τὰς ἀποκοπὰς, ἐν τέλει τῆς ψοφώδους συλλαβικῆς ἐκτάσεως ἢ σημερινῆς διάλεκτος δὲν εἶναι ἥττον ζωηρὰ τῆς κλασικῆς αὐτῆς πρωτοτύπου.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ἐπίσης παραφθοραὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν προσθηκῶν. Ὅτε ἐλέγομεν περὶ προσθηκῶν, δὲν ἐνενοοῦμεν συνάμα, ὅτι ὁ μὲν κινούμενος σχηματισμὸς μιᾶς λέξεως εἶναι τοῦ σημερινοῦ χρόνου συγκριτικῶς. Ἀπ' ἐναντίας ὁ πληρέστερος σχηματισμὸς εἰς διαφοροὺς βεβαίως περιστάσεις εἰς τῶν ἀρχαιοτάτων εἰς τὴν γλῶσσαν φερόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἰς τὴν σημερινὴν διάλεκτον, ἀπὸ τὴν μετακίνησιν τῆς ἐπικρατούσης Ἀττικῆς. Ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τῆς τοιαύτης μὲν κίνσεως μέλλει συνεχῶς προκαλεῖν τὴν συγκεκριμένην μάθησιν καὶ ἐξύνουιν ἐνός Lobeck νὰ κρίνῃ· ἀπλῶς ἔσται ἱκανὸν διὰ τὸν ἡμέτερον παρόντα σκοπὸν νὰ ἀποδείξωμεν τῶν χαρακτῆρα αὐτῶν. Ἐνίοτε καθὼς εἰς τὴν Ἰταλικὴν, sōno ἀντὶ τοῦ sūnti, ἐν φωνῆν φαίνεται προσθετόμενον εἰς τὸ πληθυντικὸν τρίτον πρόσωπον τῆς ῥηματικῆς καταλήξεως, καθὼς εἰς τὴν Δωρικὴν λέγοντι, Λατινιστὶ Legunt, τὸ Ῥωμαϊκὸν λέγουσι, ὁμοίως καὶ

λέγουσι· κατὰ παρόμοιον λόγον ἐλέγαν, ἀντί ἔλεγαν. Μεταξὺ τῶν ἀντωνυμιῶν εὐ-ρίσκομεν τοὺς ἐκπαθέοντας σχηματισμούς, ἐμένα καὶ ἐσένα, τέτοιος ἀντί τοῖος καὶ ἐτοῦτος ἀντί τοῦτος. Ἐπενθετικόν τι γ' μεταξὺ τῶν δύο φωνηέντων φθόγγων εἶναι κοινότατον, καθὼς καίγω ἀντί καίω, σαλεύω ἀντί σαλεύω, κῦγόν ἀντί κῶν, ἐν οἷς τινὲς εὐηρεστήθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸ δίγαμμα· ἀλλ' εἰς πολλὰς περιστάσεις τὸ ἀδόκιμον τοῦτο δίγαμμα (καθὼς τὸ g εἰς τὸ Γερμανικὸν Gottingen) εἶναι ἐμφανῶς μόνον ποικιλία τοῦ spiritus asper, ... ὡς εἰς τὸν πρῶτον συλλαβισμόν τοῦ γυῖος ἀντί υῖος, γιατρεύω ἀντί ιατρεύω κ.τ.λ. Ἐν ἀπὸ τὰ μάλιστα ἀξιοσημεῖωτα τῶν παρεντιθεμένων γραμμῶν εἶναι τὸ ν ἐντιθέμενον πρὸ τῆς καταλήξεως διαφόρων ὑγρο-λήκτων καὶ καθαρολήκτων ῥημάτων, ὡς τὸ φέρω ἀντί φέρω στέλνω ἀντί στέλλω, σκοπῶ ἀντί σκοπῶ, ἰδίωμα φαινόμενον ἤδη εἰς τὴν Ἀλεξανδριανὴν Ἑλληνικὴν τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ περιπλέον εἰς τινὰ σποραδικὰ παραδείγματα εἶναι ἀρχαῖον ὅσον ὁ Ὀμηρος, ὅστις μετεχειρίζετο δύνω ἀντί δύω, καὶ θύνω ἀντί θύω.

Παρὰ τὰς συντομεύσεις καὶ μὲνύσεις, ἐκ τῶν οὐχ ἦττονος ἐνδιαφέροντος, εἶναι ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀπλοποίησιν εὐκάμπτων σχηματισμῶν καὶ τακτῆς ἐξομαλύνσεως τῶν παραδιδομένων ἀνωμαλιῶν. Ἐκ τῆς ῥοπῆς τῆς τάσεως ταύτης τὰ εἰς μι ῥήματα καθ' ὀλοκληρίαν ἐξηφανίσθησαν. Ἀντί δίδωμι ἔχομεν δίδω· ἀντί τίθημι θέτω, ἐνῶ διὰ τὸν ἀνώμαλον ἀόριστον ἔδωκα καὶ ἔθηκα, ἀναφαίνονται τὸ ἔδωσα καὶ ἔθεσα. Εἰς τὰς κλίσεις ὑπάρχει πρόδηλος εὐκολία διὰ τὴν πρῶτην εἰς ας καὶ α, ἥτις χειραγωγεῖ ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει πτώσεων διὰ τὸν ἀγνοῦντα παντελῶς τὴν τρίτην κλίσιν καὶ τὴν ἀντι-στροφὴν αὐτῆς τῆς αἰτιατικῆς πτώσεως,

κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς Ἰταλικῆς ἐντὸς νέας ὀνομαστικῆς τῆς πρώτης κλίσεως. Τοιουτοτρόπως τὸ, πατέρα ὑπολαμβάνεται ὡς βάσις νέας ὀνομαστικῆς πατέρας, κλινομένη μετὰ τὸ ὄνομα τῆς πρώτης κλίσεως· καὶ πεδιάδα, ἡ αἰτιατικὴ τοῦ πεδιδιάς λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ πεδίου ὡς θηλυκὸν τῆς πρώτης κλίσεως· διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου ὁ ἀνώμαλος σχηματισμὸς τῶν συγκριτικῶν καὶ ὑπερθετικῶν σχηματισμῶν τοῦ καλός, πολλός, καὶ μέγας, ἐξηφανίσθησαν, καὶ τὸ καλλίτερος, πολλότατος, καὶ μεγαλώτατος, λαμβάνουσι τὴν θέσιν των.

Κατόπιν ἔχω νὰ κάμω παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τῶν χρόνων. Ἀλλοιώσεις εἰς τὴν σύνταξιν μιᾶς τόσον καθαρῶς ἐναρθρωμένης γλώσσης ὡς ἡ Ἑλληνικὴ, ἀνάγκη νὰ ὑπεμφαίνῃ ἀλλοιώσεις εἰς τὸ ῥήμα, καὶ αἱ ἀλλοιώσεις αὗται φαίνονται ἰδίως εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀποβολῆς ἢ τῆς ἀποκοπῆς. Αἱ δύο κύρια ἀποβολαὶ τὰς ὁποίας ὑπέστ' ὁ ῥήμα ἀναφύουσαι ἐπαισθητὰς μεταβολὰς εἰς τὴν σύνταξιν εἰσιν αἱ τῆς εὐκτικῆς καὶ ἀπαρεμφάτου ἐγκλίσεως. Ἡ ἐξαφάνισις τῆς εὐκτικῆς ὁδηγεῖ εἰς τὴν συνήθη σύγχυσιν τοῦ νόμου τηρουμένου ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους Συγγραφεῖς τοῦ καλουμένου consecutio Temporum, νόμου δι' οὗ (διὰ νὰ εἰκονίσωμεν τὴν ὑπόθεσιν δι' ἰδίας ἡμῶν χρήσεως) ἐξαρτώμενόν τι κῶλον μετὰ τῶν might, could, would, should τοῦ ἡμελλον, ἤθελον, ἠδυνάμην, τὸ ἰσοδυναμοῦν τῆ Ἑλληνικῆ Εὐκτικῆ, ἀνάγκη κανονικῶς νὰ παρακολουθῆ κύριον κῶλον μετὰ παρεπόμενα εἰς παρωχημένον χρόνον. Ἐὰν ἀντὶ τοῦ τηρεῖν τὸν ἀπλοῦν τοῦτον κανόνα, ἡ νεολληνικὴ μεταχειρίζεται ὑφὴν ὀμιλίας, ἥτις μεταφερομένη εἰς τὴν Ἀγγλικὴν, ἤθελλε φωνεῖν οὕτω. «Σὰς προέτρεψα νὰ κάμητε οὕτω ὥστε νὰ προῖδητε τῆς δυσκολίας τῆς περιστάσεως», ἔχει βεβαίως ἀπολέσει τὴν ἐν-

τελῆ λογικὴν σύστασιν τῆς Συντάξεώς του, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀνευ τῆς ἐλαχίστης βλάβης ἢ τῆς ἐνοίας, ἢ τῆς εὐφωνίας τοῦ λόγου· μόλις μὴδαμινὴ τις ζημία εἶναι ὀλοκληρῶς ἢ ἐξαφάνισις τῆς ἀπαρεμφάτου ἐγκλίσεως, διὰ τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ Λατινικὸν σχῆμα ἡ ὑποτακτικὴ ὑπέρχεται διὰ τοῦ συνδέσμου νὰ ἀντὶ ἴνα. Τοῦτο εἶναι ἀπλῶς τὸ ποιοῦν καθολικὸν τὸν τῆς κοινῆς Ἀγγλικῆς τύπον, συμπίπτοντα εἰς τοιαύτην τινὰ φράσιν, ὡς, «ἔστι πολὺ κακόν, ὅτι σεῖς ἠθέλετε οὕτω πράξειν», ὅπου εἰς κλασικὴν Ἑλληνικὴν ἢ αἰτιατικὴ πρὸ τῆς ἀπαρεμφάτου ἦν ἡ μόνη ἀνεκτὴ σύνθεσις· ἕτερα τις πολὺ σπουδαία ζημία εἰς τὸ ῥήμα ἀκολουθεῖ, ὅτι ὅχι μόνον τοῦ παρωχημένου χρόνου, ἀλλ' ἐπίσης τοῦ μέλλοντος, καὶ τῆς ἀντικαταστάσεως δι' ἀμφοτέρας τὰς ἐκλείψεις ἢ ἀπωλείας, διὰ τῆς χρήσεως ὑπὸ τῆς Σημερινῆς τῶν βοηθητικῶν ῥημάτων. Οὐχ ἦττον ἀξιοσημεῖωτον κλίσεως ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν κλασικὴν σύνταξιν, εἶναι ἡ παντελής ἐξάλειψις τῆς δοτικῆς πτώσεως τῶν ὀνομάτων, διὰ τῆς ἀντὶ ταύτης, ὑποβολῆς τῆς γενικῆς, ἢ γενικώτερον τῆς αἰτιατικῆς, ἐπικρατουσῶν καθ' ὅλας τὰς προθέσεις. Ὅλαι αἱ ἐλλείψεις αὗται τιθέμεναι ὁμοῦ, ἀναμφιβόλως ἀποτελοῦσι βεβαίαν ἢ σπουδαίαν τινὰ ἔλλειψιν εἰς τὰς φράσεις τῆς νεολληνικῆς, αἵτινες φυσικὰ δυσχεραίνουσι τὴν θέσιν τοῦ σπουδαστοῦ. Συνδεομένη πρὸς ταῦτα ἡ ὑποβολὴ τοῦ ὅπου ἀντὶ ὅς, ὡς ἀναφορικὴ, καὶ ἡ εὐρεσις δωδεκάθων τινῶν νέων συνδέσμων εἰσὶ μικρὰ ὑπόθεσις. Ἀλλ' εἶναι περιέργον πόσον ταχέως τὸ οὗς οἰκειεῖται εἰς τοιοῦτου εἶδους μεταβολάς. Τώρα, ἐὰν ὀλίγην ἔχητε ἀκόμη ὑπομονὴν, μίαν ἢ δύο παρατηρήσεις περιπλέον ἔχω νὰ κάμω.

Ὁ ἐπόμενος ὄρος εἶναι ἡ προφορὰ περιλαμβάνουσα τοὺς ἐν ὑποδιαίρεσει δύο ὄρους τῆς φωνητικῆς καὶ τοῦ τονισμοῦ, καὶ ἔξω

τὴν εὐχαρίστησιν νὰ εἶπω τοῦτο. Ἐὰν θέλητε νὰ γνωρίζητε πότε ἡ προφορὰ εἶναι παρεφθαρμένη ἢ ὄχι, μὴ ἀναχωρῆτε ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ καθαρὰ προφορὰ, διότι ἔχει πολλὰ σφάλματα, καὶ ἐὰν ὑπάγητε εἰς κανὲν Ἀγγλικὸν σχολεῖον ἢ Γυμνάσιον, γνωρίζετε ἔλαττον τοῦ μηδενὸς περὶ τῆς ὑποθέσεως, ἐπειδὴ εἴσθε κακῶς εἰθισμένοι. Ἡ Ἑλληνικὴ ἔχει ἐν σφάλμα, ὅτι ἔχει πολλὴν δόσιν τοῦ ἐλαφροῦ ἤχου, πλὴν οἱ Ἑλληνες δὲν φωνοῦσιν ah, a ὡς σεῖς κάμνετε, ἀλλ' ὅτι σφάλμα ἔχει ἡ προφορὰ, εἶναι ὑπερβολὴ τις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἡ ἴδια ὑμῶν Ἑλληνικὴ εἶναι κυρίως διαστροφή τις τῆς φύσεως καὶ κοινῆς αἰσθήσεως. Τὸ φυσικώτερον φρόνημα ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ μας μέθοδος ἡ ἀποφαινομένη περὶ τῶν Ἑλληνικῶν φωνηέντων καὶ διφθόγγων, ἔχει τὴν ἐλαφρὰν ἀπαίτησιν ἢ εἰς σοφιστικὴν ἀΐλιωσιν, ἢ εἰς τὴν αἰσθητικὴν κομψότητα, εἶναι καθαρὸν τι πλάσμα, δεσποτικὴ τοπικὴ χρῆσις, ἔχουσα ὀλίγον τι ὅτι εἶναι καθαρῶς Ἑλληνικὴ εἰς τὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, καθὼς ἡ Γαλλικὴ ἢ ἡ Ἰταλικὴ θὰ εἶχεν, εἰ προυφέρετο διὰ τινος ἀνοήτου ἢ ἡμελημένης μεταφορᾶς δι' ἐκείνας τὰς γλώσσας, τοῦ ἰδιαίτερου νόμου Ἀγγλικῆς ὀρθοπέρας. Ἡ ἀναστροφή τῆς φυσικῆς πλάστιγγος τῶν φωνηέντων, ἥτις φαίνεται εἰς τὴν προφορὰν τοῦ Ἀγγλικοῦ a (έ) καὶ i (ἔϊ) καὶ ὁ ἄξεστος κυνικός ἤχος ἀποδιδόμενος εἰς τὴν δίφθογγον ou, προσαρμοζόμενος εἰς Ἑλληνικὴν, δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ πολὺ δυσάρεστον ἐνέργειαν ἐν καλῇ ἀκολουθίᾳ Ἑλληνικοῦ ὠτός. Ὅσον δὲ περὶ τονισμοῦ δὲν γνωρίζετε τι περὶ τούτου. Εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Ἑλληνικὴν ἔχετε τόνους, τοὺς ὁποίους οἱ παλαιοὶ Γραμματικοὶ τιθεῖσι που, ἀλλὰ σεῖς παραβλέπετε τούτους ὄλους, καὶ τονίζετε ἐπ' ἄλλων συλλαβῶν. Μ' ὄλα ταῦτα, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Ἑλληνικὴ ποιεῖ εὐχερῶς,

εἰς τὸ οὐδ' ἐνός ἰθαγενούς, ὅπως ἀσυνήθης εἶναι ἡ τραχὺα χρῆσις τῶν λέξεων συστηματικῶς διαπεπραγμένων ἀπὸ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Λατινικῆς διὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς τόνους, πολλαχοῦ μὲν, ἰδίως δὲ εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Διὰ τί ἀπαντᾷτε τι μυστήρια εἰς τὰς κατατάξεις; Ἄ! λαμβάνετε τι ἀπὸ τὴν καλὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Ὅτε εἴχετε τὴν Ἑλληνικὴν μὲ τόνους γεγραμμένους ἐπ' αὐτῆς, ἀπὸ καμμίαν ἔννοιαν ἢ κατάπωσιν, ἀδύνατον νὰ λαλήτε μεθ' ὑπομονῆς, ἀμελεῖτε τὸ πρὸ ὀφθαλμῶν σας πρᾶγμα. Τώρα, οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἔγγραφα, εἰς πολλὰ μικρὰς καὶ συγκριτικῶς ἀσήμους ἀποστάσεις. Κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος οἱ σημερινοὶ τόνοι διαμένουσι πιστοὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν. Καὶ τὸ γεγονός, ὅπερ ἐμβάλλει εἰς ἀμφιβολίαν λογίους τινὰς ἄνδρας, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς τόνος, καθὼς ὁ τῆς Λατινικῆς, ἀκριβῶς ὑποδηλοῖ ὄχι μόνον ὕψος τόνου (βαρύτητος) ἀλλὰ αὐξήσιν τάσεως, ἢ ἐμφάσεως ἐπὶ τῆς τονιζομένης συλλαβῆς, ἵσταται ἐκτὸς πανταχοῦ εἰς τὸ μέγα πλῆθος τῶν λέξεων βραχυυνθειῶν εἰς τὴν ἀρχομένην συλλαβὴν, περὶ ἧς ἦδη ἀνέφερον. Ἐν ταύταις ταῖς συλλαβαῖς ὑπάρχει εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἢ ἄτονος συλλαβῆ, ὡς εἰς τὸ δὲν ἀντι οὐδὲν, τὸ ὅποιον ἐπιλανθάνεται, καὶ οὐχὶ τὸ ἐναντίον. Ὅθεν, ὅσον διὰ τὴν εὐφωνίαν, ἢ γλώσσα ἐγυμνώθη εἶναι ἄχαρι; τοῦτο διὰ νὰ ὀρισθῆ οὐχὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀτομικῶν λέξεων συρραφειῶν μετ' ἰδίας οὐλῆς, ἀλλὰ διὰ γενικῆς ἐντυπώσεως τὴν ὅποιαν ἢ γλώσσα προξενεῖ εἰς τὸ οὐδ', ὅποταν συνειθίζεται μὲ σκοπὸν παραγωγικὸν αἰσθηματικῆς ἐνεργείας. Ἐπειδὴ εἰς τινὰ φωνητικῆς ἀτονίαν ὑποτίθεται ὅτι παράγεται ἐκ τολμηρίας, δύναμαι νὰ παραστήσω ὡς ὑπόθεσιν πραγματικὴν, ὅτι ἐὰν ἔλθωμεν εἰς τὸν «Ἐρωτό-

κοιτον» ποίημα κατ' ἔκτασιν σχεδὸν ὡς ἡ Ὀδύσεια, καὶ εἰς τὰ Κλέφτικα ἄσματα ἐν τῇ τοῦ Πασάου συλλογῇ, οἱ πολλὰ μακροὶ ἤχοι ἀπ' ἐναντίας φαίνονται ὅτι πλεονάζουσι. Ἀτονία, βεβαίως, ἢ λεπτότης φωνῆς, εἶναι τὸ ἐλάχιστον πρᾶγμα τοῦτο, ὅτι δύνανται νὰ προαχθῶσιν ἐπὶ τοιούτων στίχων, ὡς ἐκ τοῦ Πασάου οὕτω:

Ἐλημεροῦλα πολεμεῖ τὸ βράδυ καρπούλι·

ἢ

Σκοτῶνει τοὺς Ἀγαρηνοὺς πεζοῦρα καὶ καθάλα,
Πολλὴ μαυρίλλα ἔρχεται, μαύρη σὰν καλικοῦδα.

Ἡ τὸ ἀκόλουθον ἀπὸ τὸν Κορνάρων, ὡς περιγραφὴ στρατοῦ ἐρχομένου ἵππων εἰς τάραχον μάχης, ἰδοὺ πῶς ἤχει.

Σὰν ὅταν μεσοπέλαγα δύο ἀνεμοὶ σηκωθοῦσι:

Ἐξάφνου, καὶ μὲ τὴν βροντὴν φυσῶντας πολεμοῦσι.
Μάχονται μὲ τὴν θάλασσαν μανίζουσι καὶ φουσκόνουσι.
Ταῖς χιλιάδες τοῦ Γαλοῦ στὰ νέφελα σηκώνουσι.
Ἐνας φυσᾷ ἀπ' Ἀνατολῆς καὶ ἄλλος ἀπ' τὴν Δύση.
Πάσχει ὁ Βορρᾶς καὶ μάχεται τὸν Νότον νὰ νικήσῃ.

Ἡ κηθδηλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ ξένης πηγᾶς εἶναι μηδέν. Ἐὰν λάβητε ἀνὰ χεῖρας μίαν Ἑλληνικὴν ἐφημερίδα δημοσιευθεῖσαν διὰ τὸν κοινὸν λαόν, δὲν θέλετε εὐρεῖν μίαν μόνην ξένην λέξιν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, καθὲς ξένη ἐπιρροή ἤτις διέμενεν ἀρκετὰ, ἀφῆκε τὸν ἐνδηλον αὐτῆς τύπον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς λαλουμένης διαλέκτου, καὶ οὕτως ἢ Βυζαντινὴ Ἑλληνικὴ ἐκηλιδίσθη ἀπὸ τῆς Λατινικῆς, ἢ Ἑλληνικὴ μετὰ τῆς Μεσαιωνικῆς τῶν τουρκικῶν βασιλείων, μετὰ τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς, καὶ ἢ Ἑλληνικὴ τῶν ἠπειρωτικῶν κλεφτῶν μετὰ τῆς τουρκικῆς καὶ ἁλβανικῆς. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ ξενικὰ φωνητικὰ προσκολληθήσαν μόνον ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ πρωτογενοῦς ὀργανισμοῦ, καὶ δὲν ἐπενήργησεν ἐν τῷ σώματι καὶ τοῖς ὀστοῖς· τοιοῦτον οὐτοτρόπως ἐκεῖνα ὡς ἐπίδημα ἀσθενείας τῆς ἐπιδερμίδος, ὅτε ἢ ἐθνικὴ ὑγεία ἐπαυθῆεν, ὅλα ἐκεῖνα, φυσικὰ, ἐξήλειφθησαν.

καὶ τὸσον ἐντελῶς ὥστε ἢ ἐμφάνισις ξένης τινὸς λέξεως ἐν Ἑλληνικῇ ὁμιλίᾳ εἶναι τὸσον σπανία, ὡς τοῦρκος τις ἐν ὁδοῖς Ἑλληνικῆς πόλεως. Ὀνομάζω ταύτην πολὺ περιεργὸν γλῶσσαν. Εἰς ἄλλας γλώσσας αὕτη ἢ κηθδηλία μας προξενεῖ μεγάλην ταραχὴν. Ἄλλ' εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον τι ὀλοτελῶς. Ἀπεσκορακίζετο ἀπὸ τὸ φυσικὸν ἔνστικτον τοῦ λαοῦ. — Δύο ἔτι παρατηρήσεις ἔχω νὰ κάμω ἐκ συμπεράσματος ἐν τέλει τοῦ λόγου.

Ἐὰν ῥίψωμεν βλέμμα ὀπισθεν εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ὁμιλίας, τὸ ζήτημα τίθεται καλῶς. Μετὰ πόσον χρόνον ὁ παρὼν σχηματισμὸς τῆς γλώσσας παρατηρεῖται ὡς ἢ ἀναβίωσις τῆς ἀρχαίας αἰολοδωρικῆς διαλέκτου, ἢτις τοσοῦτον χρόνον συνείχετο ἀπὸ τὴν ἐπίχαρι δεσποτείαν τῆς Ἀττικῆς; καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο μίαν ἀπάντησιν παράκειται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, π. χ. αὐτὸ, ὅτι ὅσον ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος εἰς τὴν περίστασιν, ῥάντισμά τι τῶν μὴ Ἀττικῶν ἰδιωμάτων, ἐμελλε νὰ προσδοκᾶται, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς εὐρέως ἐπικρατούσης Δωρικῆς, τὸσον ἐν ἀληθείᾳ, ἐν τοιοῦτον ῥάντισμα ἀναντιορήτως ἀναφαίνει ἑαυτό. Ἡ ἐπίχαρις κατάληξις ας τοῦ ἀρσενικοῦ γένους εἰς τὴν πρώτην κλίσιν βεβαίως εἶναι Δωρικὴ. Δωρικὴ ἐπίσης εἶναι τὸ ζητᾶ ἀντὶ ζητεῖ, τηρεῖ ἀντὶ τηρεῖ, καὶ οὐχ' ἤττον τάζω ἀντὶ τάσσω καὶ ἄλλα ῥήματα τῆς αὐτῆς κάμψεως, Ἄφ' ἑτέρου ἢ ἀρεστῆ ἐναλλαγῇ τοῦ Ο καὶ Ω ἐν τῇ οὐ, ὡς εἰς τὸ κουνδοῦνι ἀντὶ κῶδων εἶναι Ἰωνικὴ καὶ πλέον διακεκριμένως τὸ λεπτόν ἢ ἀντὶ α εἰς τὴν ἐνικὴν ὀνομαστικὴν τοῦ θηλυκοῦ τῶν ἐπιθέτων εἰς ρος, ὡς μαυρὴ ἀντὶ μαυρά. Τόγ' ἐπ' ἐμοί, ἐπὶ τοῦ ὄλου κρίνοντι, διὰ τῆς πιέσεως ἐπὶ τοῦ ὠτὸς ἢ Δωρικὴ φαίνεται ἰσχυροτέρα ἐκ τῶν δύο στοιχείων. Μόλα ταῦτα μόλις παρατηρεῖται τὸσον ὥστε νὰ κρίνῃ τὸ ἴδιον σημεῖον Αἰολοδωρικῆς, δι'

οὔ συγγραφεῖς τινες ἐπεθύμουν νὰ βαπτίσωσι τὸν παρόντα σχηματισμὸν τῆς ὁμιλουμένης διαλέκτου.

Τώρα, ὅσον διὰ τὸ μέλλον ζήτημα, Κατὰ πόσον εἶναι πιθανόν ὅτι ἢ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν παρούσαν αὐτῆς κατάστασιν μέλλει νὰ ἀναζωπυρήσῃ μεταβολὰς εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης; Ἀνάγκη νομίζω νὰ βλέπητε λίαν ἐμφανῶς ὅτι, ἂν ἢ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντέστη καθ' ὅλων τῶν μεταβολῶν τῆς πολιτικῆς ἀρχαιότητος, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐστία, καὶ τῶν πολιτικῶν ἐκβιάσεων ἐξῶθεν, καὶ μετὰ δύο χιλιοετηρίδας ἐξῆλθε καθαρωτέρα (μὲ κλαδεύσεις τινὰς κλαδευθεῖσα, ὡς δένδρον μεγαλοπρεπὲς δέχεται ἀβλαβῶς τὸ κλαδευτήριον). Οὕτως, εἶναι ἐλάχιστος ὁ φόβος ὅτι ἀποθανεῖται ποτε θάνατον φυσικὸν ὡς ἢ Γαίλις σκοτεινὴ γλῶσσα, λέγουσιν, ὅτι εἶναι μοιραῖον νὰ ἀποθάνῃ ἐντὸς δύο ἑκατονταετηρίδων. Πιστεύω ὅτι τὸ φυσικώτερον, ὅπερ συμβῆσεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐσται, (καὶ οἱ φίλοι μου Ἕλληνες θὰ μοὶ συχωρήσωσι νὰ τὸ εἶπω, πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι θὰ καταποθῶσιν ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν. Μικρὸν βασίλειον δὲν δύναται εὐκόλως νὰ διατηρηθῆ. Ἀνάγκη ἢ νὰ μεγαλυθῆ, ἢ νὰ γίνῃ Ῥωσσικὴ. Ἐὰν καταστῆ Ῥωσσικὴ, ἢ Ῥωσσία ἔχει συμφέρον νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἑλλ. γλῶσσαν; δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ξεσθῆ ἀνεξίτηλον κάλλος. Ἡ ἀποσβεσθησομένη γλῶσσα ἐσται ἢ Λατινικὴ. Δὲν θὰ ἐπιθυμήσωσι τὴν κατάργησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Ῥωσσικὴ ἐκκλησία εἶναι ἢ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία, καὶ ὁ Τσάρος ἀναγκάζεται νὰ διατηρῆ τὴν γλῶσσαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν διάνοιαν, ὡς ἐν ἀπὸ τὰ ὑπέρλαμπρα κειμήλια τοῦ στέμματος αὐτοῦ. Δὲν φοβοῦμαι τὸν θάνατον τῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ ἐν τινι ἔτι συμφορᾷ εἶναι βέβαιον ὅτι θέλει καλιεργεῖσθαι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ ἰδίᾳ αἰχμαλώτις ἢ Ἑλλὰς ἐκεῖνη ἤτις κατέκτησε

τὴν Ῥώμην πρὸ δύο χιλιομητρίδων, μέλλει ἀπὸ τῆς παρελεύσεως μίας ἑκατονταετηρίδος νὰ κατακτήσῃ τὴν Πετρούπουλιν καὶ τὴν Μόσχαν, καὶ λοιπὸν ἡ ἡμέρα οὐκ ἔσται μακρὰν ὁπώραν, διὰ νὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ ὄνειρον ἐνὸς Γάλλου ἑλληνοστοῦ (τοῦ Γουσταύου Ἐύχθαλ), ἡ ἑλληνικὴ ἀντὶ τῆς λατινικῆς ἔσται παγκόσμιος γλῶσσα ἀπὸ Γάγγου μέχρι τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου. Δὲν εἶναι πλεονέκρον τι παρὰ ἐν ὄνειρον, ἀλλ' ὑπάρχει ἐπὶ τῶν χαρτῶν. Ἐνδοξὸν ὄνειρον, ἀλλ' ὑπάρχει ἐπὶ τῶν χαρτῶν, καὶ ἐλπίζω ὅτι ἔσται διὰ παντὸς γεγραμμένον.

I. ΠΑΝΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΕΟΠΟΛΔΟΥ.

Ἐν τῇ *Revue Des Deux-Mondes* τῆς 1 Μαρτίου 1876 κατεχωρίσθη πραγματεία, ἐν ἧ ζῆται ν' ἀποδείξῃ ὁ κ. Saint-René Taillandier, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου προήλθεν ἐκ βραδουργιῶν τοῦ Κυβερνήτου, ὀρεγομένου δι' εαυτὸν τὸ στέμμα· τὰ δὲ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἀπανθίζει ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ Καρόλου Στόκμαρ, ἀποσταλέντος τὸ 1829 ὑπὸ Λεοπόλδου εἰς Αἴγινα, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Κυβερνήτου, προτείναντος αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς ἐν Πόρῳ πληρεξουσίου τῶν τριῶν Δυναμῶν. Τῶν πληροφοριῶν ὅμως τοῦ συγγραφέως ἡ πηγὴ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀμιγῆς, καὶ ἰδοὺ διὰ τί.

Ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου, δοθεῖσα μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀποδοχὴν τοῦ στέμματος, ἐν μέσῳ περιστάσεων, καθ' ἃς ἡ ἀποκατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἐθεωρήθη εὐεργεσία πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἧς ἠπειλείτο ἡ εἰρήνη ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν οὐ μόνον τῆς τριπλῆς

συνμαχίας, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν Ἐπικρατειῶν, καὶ ὁμοφώνως ἀπεδόθη εἰς παλιμβουλίαν, ἀστάθειαν, ἰδιοτέλειαν, δειλίαν, φιλοδοξίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ταύτας λοιπὸν τὰς μορφὰς ἐπιχειρήσας νὰ ἐξελέγξῃ ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ παραιτηθέντος, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, ὅπως ἀποπλύνῃ ἐντελῶς τὸν ἥρωα αὐτοῦ καὶ περιάψῃ μορφήν πιθανὴν εἰς τὴν διήγησιν, νὰ ἐπινοήσῃ ἕτερόν τινα ὡς αἴτιον τῆς παραίτησεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπινοήσις δὲν φαίνεται δύσκολος πρὸς τοὺς θύοντας τὴν ἱστορικὴν συνειδήσιν εἰς τὴν προσωπικὴν συμπάθειαν, οὕτω καὶ αὐτὸς διῴλισας, ἀναπλάσας, σχολιάσας καὶ συρράψας λέξεις καὶ φράσεις, κατεδίκασε τὸν Κυβερνήτην ὡς ἐκδιάσαντα τὴν ἀποχώρησιν δι' ἐπιδοῦλου πολιτεύματος. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλάκις ἡ πλάνη ἐπικρατεῖ τῆς ἀληθείας, διότι οἱ πλείους, μὴ ἔχοντες συμφέρον ἢ βαθυμούντες, παραδεχόμεθα ἀβασανίστως τὰ γραφέντα, καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀδιαφορίαν θεμελιούμενοι πολλοὶ πιστοῦνται τὰ ἀνάξια πιστεως, ἀσέβειαν ἐνόμισα ἂν δὲν ἔσπευδον νὰ στηλιτεύσω κατηγορίαν τοσούτω δεινῇ, προσβάλλουσαν τὴν ὑπάτην τῶν ἀρετῶν τοῦ Κυβερνήτου, τὴν ἀπάρησιν λέγω ἑαυτοῦ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς Πατρίδος. Διότι τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τῆς Πατρίδος ἐπίστευεν ἀνέφικτον ἄνευ ἡγεμόνος, ἡγεμόνα δὲ ἐπιτήδειον νὰ προαγάγῃ αὐτὴν ὑπέδειξε πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ πρὶν ἢ καταβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Λεοπόλδον. (Ὅρα *Ἱστορικὰς Ἀραμνήσεις* ἐν σελ. 106.) Ἐκ δὲ τῆς ἀληθογραφίας αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1828, ἀπὸ τῶν πρώτων δηλαδὴ ἡμερῶν τῆς κυβερνητικῆς περιόδου μέχρι τῆς δολοφονίας, ἐπῆται ἀδιακόπως χάριν τῆς εὐδαιμονίας αὐτῆς τὰ τέσσαρα ταῦτα, ἑκτασιν ὀρίων, χρήματα, τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ καὶ βασιλέα. Ἐγὼ δὲ ἀμφιδάλλω, ἂν καὶ ὁ μᾶλλον ἀτεγχετός τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατορθώσῃ

νὰ ἐπεξέλθῃ τὰς δύο κατανακτικωτάτας ἐπιστολάς πρὸς τὸν Πάλμερστον καὶ τὸ ἐν Λονδίῳ Συνέδριον (1831) χωρὶς νὰ συγκινηθῇ μέχρι δακρύων· διότι ἦσαν τὸ κύκνειον ἄσμα οὐχὶ τοῦ γράψαντος, ἀλλὰ τῆς Πατρίδος αὐτῆς, κρεμαμένης ἐπὶ τοῦ βαράθρου, εἰς ὃ κατεκρημνίσθη μετ' ὀλίγον.

Ἄλλὰ καὶ ἄπορον πῶς ὁ Κ. Στόκμαρ, ὁ τοσοῦτον ἐξαίρων τὴν διπλωματικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Κυβερνήτου, ἤξιωσε μετὰ τοσαύτης ἀπλοϊκότητος νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπεσκέλισε δολίως τὸν Λεοπόλδον, ἵνα καθήσῃ αὐτὸς εἰς τὸν Θρόνον· μήπως ὁ ἔμπειρος διπλωμάτης ἦν δυνατὸν ν' ἀγνοῆ, ὅτι οὐδέποτε θ' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας μάλιστα διὰ τὴν μετὰ τῆς Ἑπτανήσου γειτνίασιν; μήπως δὲ ἐνόει, ὅτι θὰ κατεποντίζετο καὶ αὐτὸς καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπόληψις ἂν ἐτόλμα νὰ ὑπερβῇ τὸν Ῥουβίκωνα; Τοῦτου δὲ ἀπόδειξις ἡ πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπην ἐπιστολὴ τοῦ λόρδου Πάλμερστον (*Ἱστ. Ἀραμν.*, σελ. 104), βεβαιῶντος, ὅτι οὐδὲ νύξιν ἐδόθη περὶ ταύτης ἐπιθυμίας ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας.

Εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης θὰ δοθῶσιν ἐκτενέστεραι ἐξηγήσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῶν *Ἱστορικῶν Ἀραμνήσεων*, ἕνεκα ὅμως τῆς ὑπὸ τοῦ Κ. Saint-René Taillandier ἀταλαιπώρου ἐπαναλήψεως τῶν στρεβλῶν καὶ φιλοπροσώπων διηγημάτων τοῦ Κ. Στόκμαρ, ἀναγκάζομαι νὰ δημοσιεύσω ἀπὸ τοῦδε τὸ παρατιθέμενον ἀποσπασμα, ἐν ᾧ ἀπαριθμοῦνται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λεοπόλδου τὰ ἀληθῆ αἴτια τῆς παραίτησεως:

«Ἡ περὶ Λεοπόλδου ἰδέα εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι· διὸ οἱ περὶ δανείου σταλέντες εἰς Λονδίον ἐπίτροποι I. Ὁρλάνδος καὶ Π. Λουριώτης ἔλαβον καὶ πολιτικὴν ἐντολήν, σκοποῦσαν ἰδίως τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Καὶ ταύτην ἐνόει ὁ

Μαυροκορδάτος ἐν τῇ πρὸς τὸν Γ. Κάνιγγ παρατιθεμένῃ ἐπιστολῇ, τῇ ἐκ Ναυπλίου πεμφθείσῃ τῇ 11 (23) Ἰουνίου 1825.

»Les députés du gouvernement grec à Londres viennent d'être chargés de faire à V. Ex. quelques communications de la plus haute importance, et je suis également chargé de la part de mon gouvernement de solliciter votre indulgence et d'appeler votre attention sur l'objet de leurs communications.

»Nous apprenons que le voyage de S. A. Prince de Metternich à Paris a donné lieu à plusieurs conférences ministérielles, auxquelles les affaires de la Grèce ne furent pas étrangères, et qu'il s'agit d'en reprendre la discussion dans le Congrès de Milan.

»Il est évident que la nation grecque ne peut faire moins que de s'alarmer toutes les fois que l'on veut décider sur son sort sans la consulter, et telle est peut-être la circonstance actuelle.

»Les dispositions bienveillantes du cabinet de Saint-James, sa politique noble et généreuse et l'heureuse combinaison des intérêts de la Grande Bretagne et de la Grèce, font un devoir à celle-ci de recourir encore à V. Ex. dont elle attend avec confiance les conseils les plus salutaires et les plus conformes à ses circonstances. Ses attentes ne seront nullement trompées. «Veuillez bien agréer, etc.

Μαυροκορδάτος.»

Ἐπέμνε δὲ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἰς τὴν πρὸ παντός ἄλλου ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου διὰ τοὺς μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας συγγενικοὺς δεσμούς, τὴν πείραν ἣν ἀπέκτησεν ἀναμιχθεὶς, νέος ἔτι, εἰς τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν

χρόνων εκείνων και τὰς κοσμούσας αὐτὸν λοιπὰς ἀρετὰς, ἐπιτηδείας εἰς προαγωγὴν τῶν παντοίων συμφερόντων τοῦ νέου κράτους. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κυβερνήτης, γνωρίζων αὐτὸν πρὸ πολλοῦ αὐτοπροσώπως καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος δακτυλοδεικτικῶς πρὶν ἢ καταβῆ εἰς αὐτήν, ὡς εἶδομεν, (Ἱστορ. Ἀναμν. σελ. 105) ὁμοίαν πρότασιν ὑπέβαλε τῷ 1828 ἐν Πόρῳ, πρὸς τοὺς πληρεξουσίου τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ὅτε δὲ τῷ 1830 ἡ ψήφος τῆς τριπλῆς συμμαχίας ἔπεσεν ἐπ' αὐτὸν, ὁ γνωστότατος Πρώσος ὑπουργὸς βαρῶν Stein, ἔγραψε ταῦτα: «Πάντες οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ἡγεμόνος ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἔχοντος τὸν νοῦν ὄξυν, ἐμβριθῆ, γαλήνιον, καὶ πραγμάτων πεῖραν πολλήν, ἣν ἀπέκτησεν ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ σπουδαιότατα τῶν τότε συμβάντων, καὶ χαρακτῆρα πρᾶον, ἱκανὸν νὰ ἐλκύῃ τὰς καρδίας, νὰ κατευαζῆ καὶ ρυθμίξῃ τὰ πάθη, καὶ γνῶσιν τῶν πολιτικῶν ἐθίμων τῶν συνταγματικῶν χωρῶν, καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ ξένων ἐπιρροῶν, ἧς ἕνεκα θ' ἀφοσιωθῆ εἰς μόνην τὴν διεξαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου, ὃν ἀνέλαβε νὰ κυβερνήσῃ.»

»Καὶ ὑπέβαλον μὲν πολλάκις οἱ ἀπεσταλμένοι τὴν πρότασιν εἰς τὸν Κάνιγκ, ἀλλ' οὗτος θεωρῶν ἀκροσφαλῆ ἐπὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐνόμισεν ἀκαιρὸν νὰ μεριμνήσῃ συστηματικώτερον περὶ τῆς προτάσεως, ὑπὲρ ἧς εἰργάζετο καὶ αὐτὸς ὁ Λεοπόλδος, «κινήσας ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας οὐρανὸν καὶ γῆν,» ὡς βεβαίῳ ὁ Γρέβιλ, γραμματεὺς τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ πάντες ἠπόρουν, τί ἄρα παρεκίνει αὐτὸν νὰ καταλείψῃ τὴν ἐκ πενήκοντα χιλιάδων λιρῶν ἐτησίαν σύνταξιν, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Ἀντιβασιλείας, καὶ νὰ προτιμῆσθαι τό-

πον ἔρημον, ἀνευ πόλεων καὶ κατοικίων, ἐνθα ἀπῆρτετο νὰ δημιουργηθῶσι καὶ τὰ ἐλάχιστα, καὶ θρόνον ἐλευθέρων ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῶν συμμάχων, πρὸς οὓς θὰ ὤφειλε καὶ εὐθύναι διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ.» Ἀλλὰ ὅμως πολιτικῶς συμφέροντα, οἷον τὰ τῆς Αὐστρίας, κυρίως δὲ τὸ κατὰ Λεοπόλδου μίσος τοῦ βασιλέως Γεωργίου λέγοντος αὐτὸν, κατὰ Γρέβιλ, *καταλληλότερον τὰ βασιλεύσῃ ἐν τῷ Ἀθῆνῶν ἢ νὰ ὑπηρετήσῃ ἐν τῷ Οὐρανῶ, better to reign in hell than serve in heaven* καὶ μὴ ἀνεχομένου νὰ φορέσῃ διάδημα ἀνακτος, παρεκώλυσαν τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτήσεως.

»Μόλις δὲ τῷ 1829 ἐγένετο τροπὴ τῆς ἐπὶ τὸ διαλλακτικώτερον. Ἡ Ῥωσσία πρῶτον καὶ μετέπειτα ἡ Γαλλία ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τοῦ Λεοπόλδου, ὡς ἀρμοδιωτάτου νὰ συμβιβάσῃ τὰ σπουδαιότατα τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης, τὰ μεγίστην σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐνθὺς ἀνεφύθησαν δυσχέρειαι, τῆς μὲν Αὐστρίας ἀξιοῦσης τὴν σύστασιν κράτους συγκροτουμένου ἐκ μόνης τῆς Πελοποννήσου καὶ τινῶν νήσων, τῆς δὲ Ἀγγλίας συγκαταθεσίσης δυστυχῶς. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀσυνείδητον γνώμην προσετέθησαν καὶ ἄλλαι περιπλοκαὶ, οἷαι αἱ ἐξῆς: ὁ Γεώργιος Δ' ἐκρέματο ὄλος ἀπὸ τῶν νευμάτων τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δουκὸς Κούμπερλανδ, ὅστις, ἀρχηγὸς ὢν μεριδὸς ἐχθρικῆς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Οὐέλλιγκτον, καθίστα ψυχρὰς τὰς μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ βασιλέως σχέσεις. Ὁ μὲν Κούμπερλανδ ἐπέμενε νὰ ὀνομασθῆ ἡγεμὼν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κάρολος τοῦ Μεκλεμβούργου Στρέλιτς, ὃν φυσικῶς τῷ λόγῳ πῦναι καὶ ὁ βασιλεὺς, τὸ δὲ Ὑπουργεῖον προέτεινε τὸν πρίγκιπα Φρειδερίκον τῶν Κάτω Χωρῶν, καὶ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσσία ὑπεστήριζον τὸν Λεοπόλδον.

»Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ περὶ ὁρίων ζητηματι-

ἐπεκράτει διαφωνία, διότι ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἔκλινε πρὸς τὰς αὐστριακὰς ιδέας, αἱ δὲ βουλαι τῆς Ἀγγλίας ἀπῆλθον νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ἑπτὰ Ἴνιοι νῆσοι, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Γ. Κάνιγκ καὶ ἡ φιλελευθέρη μερὶς ἤξιον καὶ τὴν Κρήτην, ἰσχυρίζομενοι, ὅτι ἔπρεπε νὰ κατασταθῇ τὸ νέον κράτος ἰσχυρὸν, ἱκανὸν νὰ προλαμβάνῃ καὶ νὰ διασκεδάξῃ φιλοδόξους σκοποὺς καὶ ἐν γένει ἄξιον λόγου.

»Εἰς τοιαύτην δὲ περιπεπλεγμένην καὶ δύσκολον θέσιν περιελθὼν τὸ ὑπουργεῖον Οὐέλλιγκτον, ὅπερ ἐπεθύμει πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐπιρροὴν τοῦ Κούμπερλανδ, ἐγκατέλιπε τὸν ὑποψήφιον αὐτοῦ Φρειδερίκον, καὶ ἐνεκολπήθη τὸν Λεοπόλδον δηλώσας, ὅτι θὰ παρηρῆται τῆς Ἐξουσίας, ἂν δὲν συγκατετίθετο ὁ βασιλεὺς.

»Ἐν τοσούτῳ ἂν καὶ ὁ Λεοπόλδος εἶχε τὴν βεβαιότητα, ὅτι διὰ τῶν Βουλῶν θὰ παρεχωρεῖτο ἡ Ἑπτάνησος, ἴσως δὲ καὶ ὅτι θ' ἀπεδίδοτο καὶ ἡ Κρήτη, ὡς πρὸς δύο ὅμως ἄλλα ἀντικείμενα, ἦτοι τὸ τῆς ὀροθεσίας καὶ τὸ τῆς χορηγίας ἀποχρῶντος δανείου ἀπῆλθον μεγίστην ἀντίπραξιν. Ἡ Ἀγγλία ἰδίως ἐδεικνύετο ἀκατάπειστος: καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἑλλάς δὲν συγκατένευε ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς περὶ τῆς ὀροθεσίας ἀποφάσεις. Καὶ τότε ἀπεχώρησεν ὁ Λεοπόλδος μετὰ πολλὰς καὶ ἐπιμόνους ἐνεργείας ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ νέου κράτους.

»Ἠρμηνεύθη δὲ διαφοροτρόπως ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου: οἱ μὲν ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυβερνήτου, ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς βραδιουργίας τούτου, οἱ δὲ ἐν Εὐρώπῃ, εἰς παλιμβουλίαν, ἀστάθειαν χαρακτῆρος, δειλίαν, ἢ καὶ φιλοδόξους σκοποὺς. Τοὺς ἀληθεῖς ὅμως λόγους τῆς παραίτησεως εὐρίσκωμεν εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τὸ τοιαύτου Ὑπουργεῖον ἐπάτησεν ὁδὸν πάντη

ἀντίθετον εἰς τὴν τοῦ Κάνιγκ, ἀπέβριψε τοὺς ὄρους τοὺς ὑποβληθέντας ὑπὸ τε τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ Λεοπόλδου, καὶ ἀντιᾶληθούς προστασίας τῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Τουρκίαν. Τὴν δὲ θουλληθεῖσαν φιλοδοξίαν τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου, ὅπως ἀντιβασιλεύσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ, οὐ μόνον τὰ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν ἀβάσιμον, ἀλλὰ καὶ βεβαίως ὑπῆρχεν, ὅτι ἄλλοι πλησιέστεροι οἰκεῖοι τοῦ βασιλέως, οἷοι ἡ δούκισσα Κέντ καὶ οἱ δούκες Κέμβρις καὶ Σούσεξ θὰ προετιμῶντο, ἐπὶ δὲ καὶ πεποιθήσεις, ὅτι μόνον καὶ ἔνθερον φιλοδοξίαν εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1825, ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς δηλαδὴ προτάσεως, τὴν βασιλείαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔστειλε καὶ τὸν ἐπιστήθιον αὐτοῦ Στόκμαρ τῷ 1829 εἰς Αἴγιναν, ἵνα ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ ἂν στέργωσιν ἐπὶ αὐτὸν οἱ Ἕλληνας. Πάντη δὲ ἄδικα τὰ περὶ τῆς ἀντενεργείας τοῦ Κυβερνήτου ῥηθέντα: Ναι μὲν ἦσθάνετο οὗτος οὐχὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην νὰ καθοδηγήσῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον διὰ τῆς περινοίας καὶ τῆς πείρας αὐτοῦ τὸν πρῶτον ἡγεμόνα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον: «Τὸ ἀναλλοίωτον φρόνημά μου (ma profession de foi), λέγει ἐν τῇ πρὸς Πάλλμερστον μακρᾷ καὶ ἀξιοπρεπεστάτῃ ἐπιστολῇ τῆς 9 (21) Ἰουλίου 1831, «γινώσκεις, Μιλόρδε, πρὸ πολλοῦ: διότι πρὶν ἢ δεχθῶ τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος, ἐδήλωσα πρὸς τὰς συμμάχους Δυνάμεις τὸ καὶ μετὰ ταῦτα διακοινοθῆν παρ' ἐμοῦ πρὸς τε τοὺς ἐν Πόρῳ συνελθόντας ἀντιπροσώπους, καὶ τοὺς ἀντιπρέσβεις, τουτέστιν, ὅπως καταστῆ ἐλευθέρη καὶ ἀνεξάρτητος ἡ Ἑλλάς, ἀνάγκη νὰ δοθῇ αὐτῇ ἡγεμῶν, ὃν τινὰ θὰ λογισθῶ εὐτυχῆς νὰ συνδράμω, προεξομαλίζων τὴν ὁδὸν, εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ σωτηριώδους τούτου σκοποῦ.» Ἀλλ' ἐάν τι ἐξ Ἑλλάδος ἐκλόνησε τὸν Λεοπόλδον, ἐκλόνησε βεβαίως ἡ ἀνθελληνικὴ

καὶ ἐπίβουλος πολιτεία τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ μήπως οἱ αὐτοὶ δισταγμοὶ καὶ οἱ αὐτοὶ φόβοι δὲν ἐπεκράτησαν μετὰ ταῦτα ἐν Μονάχῳ; Καὶ τίς ἐλησμόνησεν ὅτι οὔτε ν' ἀποβῆ ὁ Ὄθων εἰς τὴν ξηρὰν ἐτόλμησε, πρὶν ἢ βαναυρικός στρατός καταλάβῃ καὶ τὰς ἐλαχίστας περὶ Ναύπλιον γωνίας;

» Ἄλλ' ἀκούσωμεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Λεοπόλδου τὴν μαρτυρίαν: «Τίς ἐντιμὸς ἀνὴρ, ἔγραψε μετὰ τὴν παραίτησιν, τῷ Στάϊν, θὰ συγκατετίθετο ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, ἃς σήμερον κατέχουσι καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ἀταράχως; Δὲν ἐστάθμισαν ὠρίμως αἱ διάφοροι μερίδες τὰ ἐπακόλουθα.» Ἔτι δὲ ἐναργέστερον καὶ πειστικώτερον ἐξιστορεῖ τὰ τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπομένῳ ὑπομνήματι, ὃ ἐπέστειλε τῷ Πάλμερστον τὴν 29 Δεκεμβρίου 1862:

« Αἱ κατὰ τὸ 1830 ἔτος πολιτικαὶ περιπλοκαὶ ἐξιστορήθησαν πολλάκις τοσοῦτον ἐσφαλμένως, ὥστε ἡ ἀληθὴς αὐτῶν ἀναγραφή καθίσταται ἀπαραίτητος τῇ Ἱστορίᾳ.

» Ἀρχομένου τοῦ 1825 ἔτους, Ἕλληνας ἀπεσταλμένοι, ἦτο ὁ Κ. Λουριώτης ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὁ Κ. Ὀρλάνδος ἐκ τῶν νήσων, ἐπεσεκέθησαν τὴν Ἀγγλίαν, ἵνα ἐξετάσωσιν, ἂν ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος κῆρυχαίετο νὰ δεχθῆ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ἄλλ' ὁ Κ. Κάνιγκ, ἔχων τὴν ἰδέαν, ὅτι ὠφελιμώτερος ἦτο εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι, ἂν ἐδέχετο ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων δὲν θὰ ἐπετίγγανεν αὐτῇ τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα ἐπόθει, δὲν ἤκουσεν εὐνοϊκῶς τὴν πρότασιν. Πολλαχοῦ δὲ καὶ ἐπιστεύετο, ὅτι οὐδέποτε θὰ εὐρίσκοντο στοιχεῖα νέας πολιτικῆς ὑπάρξεως. Καὶ μόνον τῷ 1828 ἐγένετο προφανέστερον ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη

τακτικῆς κυβερνήσεως. Ὁ κόμης Καποδίστριας, πρὸ πολλοῦ μεριμνῶν μετὰ πλείστης ὄσης περιπαθείας ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεθύμει ἀπὸ καρδίας νὰ ἴδῃ ἐκλεγόμενον τὸν πρίγκηπα, καθόσον τὴν ὑπαρξὴν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας πρὸς ἀποφυγὴν πολλῶν καὶ μεγάλων δυσκολιῶν ἐθεώρει τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης. Τῷ 1829, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Γαλλία συνεφώνησαν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρίγκηπος· καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ ἡ κοινὴ γνώμη ἐπεκρότησεν ἐκθύμως τὴν ἐκλογὴν, μόνος δὲ Γεώργιος ὁ Δ' ἀντέτεινε. Ἐνέδωκε δ' ἐπὶ τέλους καὶ αὐτός, ὅτε τὸ ὑπὸ τὸν Οὐέλλιγκτον Ἰπουργεῖον ἠπειλήσεν, ὅτι θὰ παραιτηθῆ, ὅπερ θὰ ἦτο δυστύχημα πρὸς τὴν Ἑλλάδα· διότι ὁ πρίγκηψ δὲν θὰ ἐδύνατο πλέον ν' ἀπαιτήσῃ παραχωρήσεις παρὰ τοῦ Ἰπουργεῖου ἐτοιμοῦ νὰ θυσιάσῃ ἕνεκα αὐτοῦ τὴν ἰδίαν ὑπαρξὴν. Καὶ αἱ μὲν Βουλαὶ (the Parliament) καὶ τὸ Δημόσιον ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἂν ὁ πρίγκηψ ἐδέχετο τὸν Θρόνον· τὸ δὲ Ἰπουργεῖον, ὡς ἔχον ἀσφαλῆ τὴν πλειονοψηφίαν θ' ἀνέβαλλε τὸ πολὺ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δὲν θ' ἀντίστατο ἐπιμόμως. Καὶ τῆς Κρήτης δὲ τὴν προσθήκην ἠξίουσαν πολλοὶ τῶν ἐχόντων βαρῦτητα· καὶ ἐπειδὴ ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀνέθετο εἰς τὸ ἐν Λονδίῳ συνέδριον τὴν περὶ τοῦ ὠφελιμωτέρου ἀπόφασιν, ἡ δροθεσία θὰ ἐγένετο ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ γενναιοτέρα εἰς τὸ νέον κράτος. Ἄτυχως ὅμως τὸ νέον Ἰπουργεῖον οὐδόλως ἐφαίνετο εὐδιάθετον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εὐχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἃς ὁ πρίγκηψ ἐξηκολούθει ὑποστηρίζων ὅλην δυνάμει. Ἡ Ἑλλάς ἐξίτηι πρὸς τούτοις δάνειον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν συμμάχων, ὡς ἀπολέσασα ἐντελῶς τὴν πρὸς αὐτὴν πίστιν ἕνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τῶν προηγουμένων. Ὅθεν

ὁ πρίγκηψ μετέβη τῷ 1830 εἰς Παρισίους, ὅπως κατορθώσῃ τὸ ζητούμενον. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τῆς συναίνεσεως τῆς Ῥωσίας καὶ Γαλλίας, ἀλλ' ἡ τῆς Ἀγγλίας ἐδόθη μετὰ μεγίστης δυσκολίας. Ἐξήκοντα ἑκατομμύρια φράγκων ἐγένοντο δεκτὰ, ὧν τὸ τρίτον ἠγύρατο ἐκάστη τῶν τριῶν Δυνάμεων. Καὶ αὕτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅτε ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ χαραχθῶσιν ὀριστικῶς τὰ ὅρια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόμης Καποδίστριας ἀπεπειράθη νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων δι' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἢ ἀπόπειρα ἐθεωρήθη ὡς ἐπίτηδες γενομένη πρὸς διατάραξιν τῶν ἐκκερευῶν διαπραγματεύσεων, διότι καθίστα ἀδύνατον τὴν ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος παραδοχὴν γραμμῆς ὁρίων ἄλλης, ἦτον μάλιστα ἐπιωφελοῦς τῆς ὀρισθησομένης ὑπὸ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Καὶ ἡ μὲν Γαλλία καὶ Ῥωσία ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ εἰσακούσωσι τῶν εὐχῶν τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ἡ Ἀγγλία προέτεινε σχέδιον ἀληθῶς ἀνεφικτον.

» Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1830 ὁ πρίγκηψ ἠγωνίσθη οὐ μόνον ὑπὲρ προσφυοῦς δροθετικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς Κρήτης· περὶ ταύτης ὅμως ὁ δοῦξ Οὐέλλιγκτον ἀπήντησεν, ὅτι πρέπει ν' ἀνήκῃ εἰς τὸν κάτοχον τῶν Δαρδανελίων. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν, ἡ γραμμὴ ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἀγρινίου μέχρι τοῦ Ἀχελώου καὶ ἐντεύθεν νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Οὕτω δὲ ἡ Ἄρτα καὶ πᾶσα ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου χώρα ἀπεκόπτετο. Μάστιν ὁ πρίγκηψ παρέστησε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀδύνατον τοιαύτης γραμμῆς, διερχομένης κατ' εὐθείαν διὰ κοιλάδων καὶ ὄρεων καὶ διαγραφομένης ἀπλῶς διὰ πασσάλων καὶ χρωματιστῶν ξύλων. Τίς τῶν κατοίκων θὰ ἐπέθετο τοιαῦτα ὅρια;

» Ὁ λόρδος Ἀβερδην, εἰς ὃν κυρίως ἀνε-

τέθη ἡ διευθέτησις τοῦ προκειμένου, ἐνήργει ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰπουργεῖου· ὁ δὲ πρίγκηψ, ἐπιθυμῶν νὰ πληρωθῶσιν οἱ πόθοι τῶν Ἑλλήνων, προέτεινε γραμμὴν ἀπὸ τοῦ Παγασιτικοῦ μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ τῷ ὄρω (and made this line a condition sine qua non) ἐδέχετο τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δήλωσις ἦτο σαφὴς καὶ ὑποχρεωτικὴ πρόδηλος ὅτι, ὁ πρίγκηψ, ἂν ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐκπληρώσῃ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόρδος Ἀβερδην διεδήλωσεν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς θρόνος καὶ οἱ ἄλλοι, καθ' οὓς ἔπρεπε νὰ γίνῃ δεκτὸς δὲν ἐπέδεχοντο διαπραγματεύσεις καὶ ὅτι οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπέτρεπετο. Καὶ οὕτω πεισθεὶς ὁ πρίγκηψ, ὅτι ἀδύνατος ἦτο ἡ παραδοχὴ τῆς περὶ τῶν ὁρίων προτάσεως αὐτοῦ ἀπεχώρησε.

» Τὸ δὲ συνέδριον, ἀφοῦ κατέστρεψεν οὕτω ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ ἐπιτρόπους εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἵτινες, ἐρευνήσαντες τὰ τῶν ὁρίων μινὶ Μαρτίῳ 1831, ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ δροθετικὴ γραμμὴ ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ Παγασιτικοῦ ἕως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου· καὶ κατὰ ταύτην τὴν γνώμην ἐχαραχθῆσαν τὰ ὅρια τοῦ Βασιλείου, οἷα ὑπάρχουσι σήμερον.»

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΠΕΡΙ ΧΡΩΜΑΤΩΝ (*)

Διὰ τῆς ἐπιδράσεως διαφόρων αἰτιῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων νεύρων ἀλλοιοῦται τούτων ἡ κατάστασις, αὐταὶ δ' αἱ ἀλλοιώσεις προξενούσι τὰ αἰσθήματα, καὶ ταῦτα, μεταβιβα-

(*) Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ φιλολ. Συλλόγῳ Βύρωνι καὶ κατεχωρήσθη εἰς τὸ Ἀθήναιον, μὴ ἐνδιδομένου τότε τοῦ Βύρωνος.

ζόμενα διὰ τῆς τῶν νεύρων ἀγωγότητος εἰς τὸν ἐγκέφαλον, γεννῶσι τὰς ἐντυπώσεις. Καί τοι δὲ τὰ νεύρα τῶν γνωστῶν πέντε ἡμῶν αἰσθήσεων εἶνε τῆς αὐτῆς κατασκευῆς, ἕκαστον ὁμῶς νεῦρον ἐρεθιζόμενον μεταβιβάζει αἰσθήματα μόνον τῆς ὠρισμένης αἰσθήσεως τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας, εἰς ὃν αὐτὸ ἀνήκει. Οὕτω τὰ ἀκουστικά νεύρα μεταβιβάζουσιν αἰσθημα μόνον τοῦ ἤχου, τὰ ὀπτικά μόνον αἰσθημα τοῦ φωτός κτλ. Τὸ αὐτὸ δὲ αἴτιον, ἐρεθίζον νεύρα διαφόρου κύκλου ἐνεργείας, προξενεῖ μόνον τὸ εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἰδιάζον αἰσθημα. Οὕτω λ. χ. αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες ἐπὶ μὲν τῶν νεύρων τῆς ἀφῆς προξενούσι τὸ αἰσθημα τῆς θερμότητος, ἐπὶ δὲ τῶν ὀπτικῶν νεύρων τὸ τοῦ φωτός.

Ἐπειδὴ δὲ πᾶς ἐρεθισμὸς τῶν ὀπτικῶν νεύρων παράγει μόνον αἰσθημα ὁράσεως, ἔπεται καὶ τὸ ἐκ τῆς πείρας γνωστὸν φαινόμενον, ὅτι καὶ διὰ μηχανικοῦ μόνον ἐρεθισμοῦ τῶν ὀπτικῶν νεύρων προξενεῖται τὸ αἰσθημα αὐτὸ, ἀνευ ἐπιδράσεως ἐξωτερικοῦ τινος ἀντικειμένου· διότι κλειόντες τοὺς ὀφθαλμούς καὶ προστρέβοντες αὐτοὺς, βλέπομεν σχήματά τινα· τὰ σχήματα ὁμῶς οὐδέποτε ταῦτα ἐκλαμβάνομεν ὡς πραγματικά ἀντικείμενα, διότι ἐκ τῆς πείρας εἶνε ἡμῖν γνωστὴ ἡ ἀληθὴς αὐτῶν πηγή. Ἐπίσης δὲ καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἀνευ τῆς ἐπιδράσεως ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, δυνάμεθα νὰ ἀναπολήσωμεν ἢ πλάσωμεν εἰκόνας, ἢ καὶ νὰ ὄνειρευθῶμεν καθ' ὕπνον τοιαύτας.

Τὸ ἄμεσον λοιπὸν αἴτιον τῆς ὁράσεως δὲν εἶνε αὐτὰ τὰ πραγματικά ἀντικείμενα, ἀλλ' ὁ ἐρεθισμὸς ἐν γένει τῶν ὀπτικῶν νεύρων, ὅστις ὁμῶς εἶνε διαρκὴς καὶ κανονικὸς, ὅταν ἐπιδρῶσι πραγματικά ἐξωτερικά ἀντικείμενα. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τούτων θὰ προσπαθήσωμεν νὰ πραγματευθῶμεν συντόμως.

Τὰ ἐξωτερικά ἀντικείμενα ἐπιδρῶντα ἐπὶ

τῶν ὀπτικῶν νεύρων προξενούσι τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικειμένων ὑπὸ δύο ἐπόψεις, τὴν τῆς ἐντάσεως τοῦ φωτισμοῦ αὐτῶν καὶ τὴν τῶν χρωμάτων, ἵνα μὴ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς δι' αὐτῶν ἀντιλήψεως τῆς ἐκτὸς ἡμῶν τοποθεσίας αὐτῶν. Ἐξ αὐτῶν θὰ ἐξετάσωμεν νῦν τὰ περὶ τῶν ἐντυπώσεων τῶν χρωμάτων, προτάσσοντες τῆς ἐρεύνης τούτων ὀλίγα τινα συντόμως περὶ τῶν ὀπτικῶν νεύρων, δι' ὧν πᾶν μετὰ τῆς ὁράσεως συνδεόμενον αἰσθημα γεννᾶται.

Ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς ἔχει σχῆμα περιπίπτου σφαιρικοῦ καὶ σχηματίζεται ἐξ ὅθεν ὑπὸ τοῦ χοροειδοῦς χιτῶνος, ὅστις εἶνε ἀδιαφανῆς, παρεμποδίζει δηλαδὴ τὴν δι' αὐτοῦ μεταβίβασιν τοῦ φωτός· τὸ δὲ φῶς εἰσέρχεται εἰς τὸ κοῖλον ἐσωτερικὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ κερατινοῦ χιτῶνος προφυλαττομένης κόρης αὐτοῦ. Ὁ χιτῶν οὗτος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ ὀφθαλμοῦ, ὅπου παύει ὁ χοροειδῆς, ἢ δὲ κόρη εἶνε διαφανεστάτη καὶ σύγκειται ἀπὸ σφαιρικά στρώματα. Ἡ διαφανῆς καὶ ἄχρους κόρη φαίνεται μαύρη, διότι δι' αὐτῆς βλέπομεν τὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κοίλου τοῦ ὀφθαλμοῦ καλύπτον μέλαν, τὸ δὲ κοῖλον τοῦ ὀφθαλμοῦ πληροῦται ὑπὸ ἀχρόου ὑγροῦ. Ἡ διάμετρος τοῦ εἰς τὸ φῶς ἐκτεθειμένου μέρους τῆς κόρης αὐξάνει ἢ ἐλαττοῦται διὰ τῆς συστολῆς καὶ διαστολῆς τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν ἱριδος, ἣτις ἔχει διάφορον χρωματισμὸν εἰς τὰ διάφορα πρόσωπα.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ὀφθαλμοῦ καλύπτεται ὑπὸ τοῦ φλεβώδους χιτῶνος· οὗτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος, ὅστις περιέχει τὰ ὀπτικά νεύρα, τῶν ὁποίων ὁ ἐρεθισμὸς γεννᾷ τὸ αἰσθημα τῆς ὁράσεως.

Ἐὰν καλέσωμεν ἄξονα τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν εὐθεῖαν τὴν διαζευγνύουσαν τὸ μέσον

τοῦ κεράτοειδοῦς χιτῶνος καὶ τὸ μέσον τῆς κόρης, παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος. (Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τὴν εὐθεῖαν αὐτὴν παρατείνουμεν πρὸς τε τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα εἰς τὸ ἔσω τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ πρὸς τὰ ἐξω τούτου).

Ὁ κορμὸς τῶν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς τὸν ὀφθαλμὸν εἰσερχομένων ὀπτικῶν νεύρων εἰσέρχεται εἰς αὐτὸν σχετικῶς πρὸς τὸν ἄξονα ἀπὸ μέρους κειμένου πλησιέστερον πρὸς τὴν ῥίνα· ὁ κορμὸς δ' οὗτος, διακλαδιζόμενος ἐπὶ τοῦ φλεβώδους, σχηματίζει τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα. Πρὸς τὸ ἕτερον μέρος τοῦ ἄξονος, δηλαδὴ τὸ πρὸς τὰ ἐξω τοῦ πυθμένου τοῦ ὀφθαλμοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν ῥίνα, οὐχὶ ὁμῶς καὶ εἰς μεγάλην ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν καὶ κατὰ τι μικρὸν ἄνω τοῦ μέσου τοῦ ὀφθαλμοῦ, εὐρίσκεται ἡ κιτρίνη λεγομένη κηλὶς, ἣτις θεωρεῖται ὡς τὸ διὰ τὴν ὄρασιν εὐαισθητότερον μέρος τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος.

Τὸ ἀντίστροφον τῆς κιτρίνης κηλίδος εἶνε ἡ τυφλὴ λεγομένη κηλὶς τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὸ μέρος ὅθεν εἰσέρχεται εἰς αὐτὸν ὁ κορμὸς τῶν ὀπτικῶν νεύρων. Καλεῖται δ' οὕτω, διότι εἶνε ὅλως ἀναίσθητον τὸ μέρος αὐτὸ εἰς τὴν ἐντύπωσιν τῆς ὁράσεως. Συνήθως δὲν τὸ διακρίνομεν, διότι δὲν προσέχομεν εἰς αὐτὸ καὶ διότι βλέπομεν δι' ἀμφοτέρων τῶν ὀφθαλμῶν διὰ δοκιμῶν ὁμῶς βεβαιούμεθα περὶ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ταύτης.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς κιτρίνης κηλίδος ἐπεται, ὅτι ἡ γραμμὴ τῆς ὁράσεως δὲν αὐτίζεται ἐντελῶς μετὰ τοῦ ὀπτικοῦ ἄξονος, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ κλίνει ὀλίγον πρὸς τὸ μέρος τῆς ῥινός. Μὴ σκοπεύοντες νὰ ἐκταθῶμεν ἐν τῷ παρόντι ἄρθρῳ εἰς τὰ περὶ τῆς διευθετήσεως τοῦ ὀφθαλμοῦ πρὸς τὴν ἀκριβῆ ὄρασιν τῶν εἰς διάφορον θέσιν ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικειμένων, παραλείπομεν τὸν πρὸς

τὸν σκοπὸν τούτου μηχανισμὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ἀπλῶς ὑπενομιζόμεν, ὅτι αἱ περὶ τὴν κιτρίνην κηλίδα εἰκόνας τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἀντικειμένων εἶνε καθαρὰ, ἐπὶ μᾶλλον δὲ καὶ μᾶλλον ἀτελεῖς αἱ ἀπωτέρω τῆς κηλίδος ταύτης σχηματιζόμεναι. Ἐκ τούτου κάλλιστα ὁ σοφὸς Ἑλμχόλτςιος συγκρίνει τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σχηματιζομένην ἀπεικόνισιν πρὸς εἰκόνα, ἣς ἐν μόνον μέρος εἶνε ἀκριβῶς ἐσχεδιασμένον, τὰ δὲ λοιπὰ περίξ οἰοεῖ μόνον ἐσκιαγραφημένα. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἡμετέρου ὀφθαλμοῦ καὶ τῶν λεπτῶν κινήσεων αὐτοῦ, δι' ὧν διαδοχικῶς παρατηροῦμεν τὰ διάφορα μέρη τοῦ ὑπὸ τὴν ὄψιν ἡμῶν πεδίου τῆς ὁράσεως, δὲν ἀντιλαμβάνομεθα τῆς ἀτελείας ταύτης τῶν εἰκόνων, μάλιστα δ' ἀπαιτεῖται ἀσκήσις ὅλως ἰδιαιτέρα πρὸς παρατήρησιν αὐτῆς.

Καὶ ἄλλας δὲ ἀτελείας ἔχει ὁ ἡμέτερος ὀφθαλμὸς, ὡς τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν ἀποπλάνησιν τοῦ φωτός καὶ τὸν ἀστιγματισμὸν, δι' ὧν ἡ ἀκρίβεια τῶν εἰκόνων ἐλαττοῦται κάπως οὐχ ἥττον ἡμεῖς, θεωροῦντες τὰς διὰ τῆς ὁράσεως γεννωμένας ἐν τῷ ἡμέτερω ὀφθαλμῷ εἰκόνας ὡς σύμβολα, δηλαδὴ ὡς εἶδος τι ψηφίων παραδεδομένων καὶ διὰ τὰς πείρας μορφωθέντων, ἀναγνωρίζομεν δι' αὐτῶν τὰ διάφορα ἀντικείμενα· ἐπίσης λοιπὸν καὶ τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα, ὅπως θέλομεν ἰδεῖ, δὲν προξενούσι πάντοτε τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡμῶν ἐνεργειαν.

Ἐξετάσωμεν νῦν διὰ βραχείων καὶ τὴν ἀνατομικὴν κατασκευὴν τῶν ὀπτικῶν νεύρων.

Ὁ ἀμφιβληστροειδῆς χιτῶν περιέχει πληθὺς μέγα λεπτοτάτων ἰνῶν, ἔχουσῶν κυλινδρικοῦ σχῆμα καὶ ἄς ῥαβδία (bacillos) καλοῦσι. Πολλὰ τῶν ῥαβδίων αὐτῶν ἐν τῇ πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος ἐπεκτάσει αὐτῶν σχηματίζουσι κώνους, οἵτινες θεωροῦνται ὡς τὸ κύριον μέρος τῶν

ὀπτικῶν νεύρων, τὸ προξενοῦν τὴν ὄρασιν, διότι ἐν μὲν τῇ τυφλῇ κηλίδι ὅλως ἐλλείπουσιν, τούναντίον δὲ εἶνε πυκνότετοι περὶ τὴν κιτρίνην κηλίδα. Θέλομεν δὲ μάθει ἀλαχοῦ τὴν σημασίαν τῶν κῶνων αὐτῶν καὶ εἰς τὴν αἴσθησιν τῶν διαφόρων χρωμάτων. Ἐκαστον τῶν λεπτῶν ὀπτικῶν νεύρων ἐρεθιζόμενον ὑπὸ τινος αἰτίας μεταβιβάζει τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῷ αἴσθησιν εἰς τὸν ἐγκέφαλον. Ὁ δὲ νόμος, ὅτι τὰ νεῦρα τῶν διαφόρων αἰσθήσεων μεταβιβάζουσιν αἴσθησιν τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν (διότι οὔτε ἀκουόμενα διὰ τῶν νεύρων τοῦ ὀφθαλμοῦ, οὔτε γενόμενα διὰ τῶν νεύρων τῆς ὀσφρήσεως), εἶνε γενικώτερος καὶ διὰ τὰ διάφορα νεῦρα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως· ὅτι δηλαδή ἐκαστον αὐτῶν συγκοινωνεῖ κατ' ἰδίαν μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ μεταβιβάζει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὴν αἴσθησιν τοῦ εἰς αὐτὸ προξενουμένου ἐρεθισμοῦ. Διὰ τὰ ἀκουστικὰ νεῦρα ἡ ἀλήθεια τοῦ νόμου αὐτοῦ ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ συστήματος τῶν ἀκουστικῶν νεύρων καὶ διότι ἐξηγεῖ πάντα τὰ φαινόμενα τῆς ἀκοῆς, ὅπως τοῦτο κάλλιστα διεξήγαγεν ὁ σοφὸς Ἑλμχόλτζιον· ἐξ ἀναλογίας ὅμως ἐδέχθη τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ σύστημα τῶν ὀπτικῶν νεύρων, καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ἐξηγεῖ τὰ διάφορα ἐκ τῆς πείρας γνωστά φαινόμενα. Οὕτως ἐξήγησε θεωρητικῶς τὸ ἐλάχιστον ὄριον τῆς ἀντιλήψεως διὰ τῆς ὀράσεως τῶν ἐλαχίστων ἀντικειμένων συμφώνως πρὸς τὰ τῆς πείρας ἐξαγόμενα. Δεχόμεθα λοιπὸν, ὅτι ἕκαστος κῶνος τοῦ ὀπτικοῦ νευρικοῦ συστήματος μεταβιβάζει καθ' ἑαυτὸν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αἴσθησιν, καὶ οὕτως ἕκαστον νεῦρον ἐκτελεῖ ἰδίαν λειτουργίαν. Ἐὰν δὲ κατὰ τὸν Ἑλμχόλτζιον παρομοιάσωμεν τὰ νεῦρα πρὸς τηλεγραφικὰ σύματα, ἕκαστον αὐτῶν μεταβιβάζει εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἴδιον σημεῖον.

Πρὶν ὅμως ἐξετάσωμεν πῶς τὸ ἐξῶθεν ἐπὶ τῶν ὀπτικῶν νεύρων ἐνεργοῦν φῶς προξενεῖ τὴν αἴσθησιν τῶν διαφόρων χρωμάτων, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖά τινα εἰσὶ τὰ χρώματα καθ' ἑαυτά.

Τὸ φῶς ἐπὶ μακρὸν χρόνον, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Νεύτωνος διαμορφωθείσαν θεωρίαν τῆς ἐκπομπῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς ὕλη ἀδαρῆς κατ' ἀκτῖνας εὐθυγράμμους ἐκπεπομένη πανταχόσε ἀπὸ τῆς φωτοβόλου πηγῆς· μεταβαῖνον δὲ ἀπὸ μέσου εἰς ἕτερον μέσον, ὡς λ.χ. ἀπὸ τοῦ ἀέρος εἰς τὸ ὕδωρ, ἀλλάσσει διεύθυνσιν, θλωμένης ἐκάστης ἀκτίνος κατὰ τὴν μετὰ τὴν ταύτην. Τανῦν ὅμως εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένη ἡ θεωρία τῶν κυμάνσεων, καθ' ἣν τὸ φῶς γεννᾶται διὰ κυμάτων τοῦ αἰθέρος, προξενουμένων ὑπὸ τῆς φωτοβόλου πηγῆς. Ἡ κύμανσις τῶν ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἡρεμίας κειμένων μορίων τοῦ αἰθέρος γίνεται περὶ τὴν εὐθεῖαν ταύτην (ἣν ἀκτῖνα τῆς κατευθύνσεως καλοῦμεν), ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων τῶν μορίων ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἐν ἡρεμίᾳ θέσεως, ἢ καὶ στρεφομένων περὶ αὐτήν· πάντοτε ὅμως ἡ κατεύθυνσις ἐκάστου κυμαινομένου μορίου εἶνε ὀρθὴ πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῆς κατευθύνσεως, τὰ δὲ διάφορα μέρη τοῦ αἰθέρος ἐκάστης ἀκτίνος ἀνερχονται καὶ κατερχονται περιοδικῶς· οὕτως, ἅμα ἀρχίση ἡ κύμανσις, τὸ πρῶτον κυμαινόμενον μέρος ἀρχεται ἀνερχόμενον, εἶτα δὲ τὸ ἐπόμενον, εἶτα τὸ τρίτον καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὸ πρῶτον μέρος, ἀπὸ ἀνέλυθη μέχρις ὀρίου τινὸς ἀπὸ τῆς ἀκτίνος τῆς κατευθύνσεως, ἀρχεται κατερχόμενον, ἐνῶ τότε τὸ δεύτερον μέρος φθάσει εἰς τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς θέσεως ἀνύψωσιν· καὶ ὅταν τοῦτο ἀρχίσῃ κατερχόμενον, τὸ τρίτον εὐρίσκειται εἰς τὸ μέγιστον ὕψος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὸ πρῶτον μέρος κατερχόμενον πρὸς τὴν ἀκτῖνα τῆς κατευ-

θύνσεως, ἐξακολουθεῖ κινούμενον καὶ κάτωθεν αὐτῆς, μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς ἀπόστασιν ἴσην μὲ τὸ μέγιστον ἀνωθίαν αὐτῆς ὕψος, ὁπότεν ἀρχεται πάλιν κινούμενον πρὸς αὐτήν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ μέρη διαδοχικῶς. Ὅταν τὸ πρῶτον μέρος ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἀνώθῃ φθάσῃ καὶ πάλιν τὸ μέγιστον ὕψος, ἡ κύμανσις ἔχει ἤδη μεταδοθῆ καὶ εἰς ἄλλα ἐπόμενα μέρη, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν εὐρίσκειται ἐπίσης εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος. Τὰ δύο ταῦτα μέρη, καὶ ἐν γένει τὰ μέρη τὰ τελέσαντα τὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν θέσεως δρόμον λέγομεν, ὅτι ἔχουσι τὴν αὐτὴν φάσιν. Καλοῦμεν δὲ πλάτος τοῦ κύματος τὴν ἀπὸ τῆς ἀκτίνος μεγίστην ἀπομάκρυνσιν ἐκάστου μορίου, μῆκος δὲ τοῦ κύματος τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν τῶν δύο πλησιεστέρων μορίων, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν αὐτὴν βᾶσιν. Τὸ πλάτος τοῦ κύματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐντάσεως τῆς φωτοβόλου πηγῆς καὶ εἶνε τὸ αὐτὸ διὰ μέρη μὴ πολὺ ἀπέχοντα ἀλλήλων· ἐκ τοῦ μῆκος δὲ ἐξαρτᾶται τὸ χρῶμα τοῦ φωτός, καὶ τὸ μῆκος εἶνε σταθερὸν διὰ τὴν αὐτὴν ποιότητα τοῦ φωτός τῆς φωτοβόλου πηγῆς. Τὸ διάφορον λοιπὸν μῆκος τοῦ κύματος προξενεῖ τὴν ἐντύπωσιν τῶν διαφόρων χρωμάτων.

Εἶνε δὲ τὰ χρώματα ἀπλᾶ καὶ σύνθετα, δυνάμενα δηλαδή ν' ἀποσυντεθῶσιν εἰς ἀπλᾶ. Ἡ ἀποσύνθεσις αὕτη τῶν συνθέτων χρωμάτων κατορθοῦται διὰ τοῦ πρίσματος· οὕτω τὸ σύνθετον λευκὸν φῶς τοῦ ἡλίου εἶνε σύνθετον ἐκ πολλῶν ἀπλῶν χρωμάτων, ἐξ ὧν διακρίνομεν ἐπτὰ κυρίας ἀποχρώσεις, δηλαδή τὸ ἐρυθρὸν, τὸ κροκοθαφές, τὸ κίτρινον, τὸ πράσινον, τὸ κυανῶν, τὸ ἰνδικὸν κυανῶν καὶ τὸ ἰόχρουν (τινὲς παραλείπουσι τὸ ἰνδικόν). Ἐννοεῖται ὅτι τὰ χρώματα διαδέχονται ἀλλήλα δι' ἀποχρώσεων βαθμιαίων. Πλὴν τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων τῶν χρωμάτων αὐτῶν, τὸ φάσμα, εἰς ὃ ἀναλύεται τὸ λευκὸν φῶς διὰ

τοῦ πρίσματος, ἔχει πέραν μὲν τοῦ ἐρυθροῦ ἀκτῖνας μακροτέρου, θερμαντικῆς καλουμένης, πέραν δὲ τοῦ ἰοχρόου, ἐτέρας μικροτέρου μήκους τοῦ κύματος χημικῆς καλουμένης. Τὰς θερμαντικῆς δὲ δυνάμεις ν' ἀντιληθῶμεν ποσῶς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ, τὰς χημικῆς ὅμως δυνάμεις νὰ ἴδωμεν τῇ βοήθειᾳ τῶν μαρμαρυγίζουσῶν (fluorescentes) ὑλῶν· Ἡ μὲν ἀποχρώσις αὐτῶν εἶναι κυανόχρους, αὐταὶ δὲ καλοῦνται καὶ ὑπεριόχρους.

Ὁ ἀποχωρισμὸς δ' οὗτος τῶν συστατικῶν τοῦ λευκοῦ φωτός διὰ τοῦ πρίσματος γίνεται κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἀκτίνος τοῦ λευκοῦ φωτός ἀπὸ μέσου εἰς μέσον, ἕνεκα τοῦ διαφόρου μήκους τοῦ κύματος τῶν διαφόρων χρωμάτων. Ὡλῶνται δὲ ἦττον μὲν τὰ μεγαλύτερα μῆκος (τὸ ἐρυθρὸν), μᾶλλον δὲ τὰ μικροτέρου (τὸ ἰόχρουν), ὅθεν διάφορος χρωματισμὸς τῶν μὴ αὐτοφώτων ἀντικειμένων προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου διατάξεως τῶν μωρίων αὐτῶν, ἐξ ἧς ἀντανακλώσι διάφορα συστατικὰ τοῦ φωτός δι' οὗ φωτίζονται. Οὕτως, ἐὰν μὲν ἀντανακλώσι πάντα τὰ συστατικὰ χρώματα τοῦ λευκοῦ ἐξίσου, φαίνονται λευκά· ἐὰν δὲ μόνον τὸ ἐρυθρὸν, φαίνονται ἐρυθρά, ἐὰν μόνον τὸ κροκοθαφές, φαίνονται κροκοθαφῆ κτλ· ἐὰν δὲ ἀπορροφῶντα πάντα οὐδὲν ἀντανακλώσι, φαίνονται μελανά.

Τὰ χρώματα, εἰς τὰ ὅποια ἀναλύεται τὸ λευκὸν φῶς, καλοῦμεν καὶ κεκορησμένα· λέγομεν δὲ ὅτι εἶνε κατὰ τὸ μαλλον ἢ ἦττον κεκορησμένα, καθόσον περιέχουσι μείζον ἢ ἔλασσον ποσὸν ἄλλων χρωμάτων, δηλαδή μείζον ἢ ἔλασσον ποσὸν ἄλλων συστατικῶν λευκοῦ φωτός, τὸ ὁποῖον συνίσταται ἐκ τῆς ἀναμίξεως πάντων τῶν ἀπλῶν χρωμάτων.

Πλὴν τῆς ἀποχρώσεως καὶ τοῦ κόρου διακρίνομεν καὶ λαμπρότητα τῶν χρωμάτων, διότι τὸ αὐτὸ μῆκος τοῦ κύματος δίδει γένεσιν εἰς διαφόρους ἀποχρώσεις τοῦ αὐτοῦ χρώματος· οὕτω π.χ. τὸ χρῶμα τοῦ κίνα-

μόμου είναι ερυθρόν με μικρότερον βαθμὸν λαμπρότητος, τὸ καστανόχρουν εἶναι κίτρινον, τὸ βαθυπράσινον εἶναι πράσινον κτλ. Ἰσως ἀντεῖπρη τις· ὅτι διατὶ τὸ ἐπέραις τὸ ερυθρόν με τὸν πολὺ ἀσθενέστερον φωτισμὸν τοῦ λευκοφωτος φαίνεται πάντοτε ερυθρόν καὶ οὐχὶ κίτρινομόχρουν. Τοῦτο ἐξηγεῖται, ἐὰν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι, συνειθίσαντες νὰ θεωρῶμεν τὸ ερυθρόν ὡς ερυθρόν ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἡμέρας, συγκρίνοντες αὐτὸ πρὸς τὸ σύνηθες λευκόν, τὸ θεωροῦμεν ἐπίσης ὡς ερυθρόν ἐν τῷ ἀσθενεῖ φωτισμῷ τοῦ λυκαυγῆος, ὁπότε θεωροῦμεν ὡς λευκὸν πᾶν φῶς περιέχον τάντα τὰ χρώματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ λευκὸν καὶ με ἐντονον φωτισμὸν· ὡς ἄλλην ὁμοίως ἀποχρῶσιν ἐκλαμβάνομεν τὸ ἀσθενές ερυθρόν, ὅταν τὸ ἄτονον αὐτοῦ δὲν προσέρχεται ἐκ τῆς ἀτονίας τοῦ ὅλου φωτισμοῦ. Ἐπίσης καὶ τὸ φαῖν εἶναι λευκὸν ἀσθενές, συγκρινόμενον πρὸς τὸ ὑφ' ἡμῶν ὡς λευκὸν θεωρούμενον· τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἀποδειχθῆ καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς πειράματος. Ἐπιθέτομεν φαῖν τινὰ ἐπιφανείαν ἐπὶ λευκῆς, καὶ εἴτα συγκεντροῦμεν φῶς πολὺ ἐπὶ τῆς φαῖας· αὕτη θὰ μᾶς φανῆ τότε λευκή. Παρατηροῦμεν δὲ πρὸς τούτους, ὅτι, ὅταν ἡ λαμπρότης χρώματος τινος ἐντεινῆται, πλησιάζει τοῦτο πρὸς τὸ λευκόν· ἀλλὰ τὴν φυσιολογικὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου τούτου οὐλομεν ἴδει περαιτέρω.

Τρία τινὰ δεῖν λοιπὸν νὰ ἐξετάζωμεν εἰς ἕκαστον χρωματισμὸν, α) τῆς ἀπόχρωσιν, β) τὸν κῆρον αὐτῆς καὶ γ) τὴν λαμπρότητα. Διὰ τῶν στοιχείων τούτων δύναμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὰς διαφορὰς ἀποχρώσεως· ἀπ' ἀλλήλων.

Ἡ διαφορὰ λοιπὸν τῶν κυμάτων κατὰ τὸ μήκος καὶ τὴν ἀνάμιξιν μετὰ κυμάτων ἄλλου μήκους, καὶ ἡ διαφορὰ λαμπρότης σχετικῶς πρὸς τὴν λαμπρότητα τῶν ἰσομήκων συστατικῶν τοῦ λευκοῦ, δίδουσι γένε-

σιν εἰς διαφορὰν ποιότητος τῶν κυμάτων, ἣν ὁ ὀφθαλμὸς ἀντιλαμβάνεται ὡς διαφορὰν χρώματος διὰ τοῦ διαφοροτρόπου ἐρεθισμοῦ τῶν μεταβιβαζόντων τὴν αἴσθησιν τῆς ὀράσεως ὀπτικῶν νεύρων. Ταῦτα ὅμως, διακρίνοντα τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἕκαστου διαφοροῦ συνδυασμοῦ τῶν ἄνω μνημονευθέντων τριῶν διαφορῶν στοιχείων ἕκαστου χρώματος, ἀδυνατοῦσι μόνον νὰ διακρίνωσι τὰ διάφορα συστατικὰ στοιχεῖα αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δὲν δύναμεθα νὰ διακρίνωμεν ἄν λευκὸν τι φῶς γεννᾶται ἐκ τῆς ἀναμιξεως πάντων τῶν ἀπλῶν χρωμάτων ἢ τινῶν μὲξ αὐτῶν, λ. χ. τοῦ κυανοῦ καὶ τοῦ κροκοθαφῆος. Ἐπάρχει λοιπὸν ἐνταῦθα ἀτέλεια τις τῆς κατασκευῆς τῶν ὀπτικῶν νεύρων, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἀκουστικά. Ταῦτα δηλαδὴ δύναται νὰ διακρίνωσι τὰ συστατικὰ ἤχου τινός, διότι π. χ. διακρίνομεν τὰς φωνὰς τῶν διαφόρων ὀργάνων μουσικῆς συμφωνίας, ἔτι δὲ καὶ τὰ συστατικὰ μέρη ἐνός μόνου μουσικοῦ τόνου, ὅπως κάλλιστα ὁ Ἐλμχόλτζιος ἐδειξεν ἐμπειρικῶς τοῦτο, τὸ πρότερον μόνον ἐκ τῆς θεωρίας γνωστὸν, καὶ οὕτω κατώρθωσε τὴν εὐρεσιν βάσεως πρὸς διάπλασιν τῆς φυσιολογικῆς ἀκουστικῆς. Ἐκ τῆς διαφορῆς δὲ ἀναμιξεως ἀπλῶν τόνων διὰ τὰ διάφορα ὄργανα (ὑπερισχύντος ὁμοίως πάντοτε τοῦ κ. τόνου, τῶν δὲ ἀνωτέρων μόνον ἀσθενῶς ἐνυπαρχόντων ἐν τῇ ὅλῃ κυμάνσει τοῦ ἡχοῦντος ἀέρος) γεννᾶται τὸ διάφορον χρῶμα τοῦ αὐτοῦ τόνου διὰ τὰ διάφορα ὄργανα, τοῦ ὡτὸς δυναμένου, ὅταν προσέχη, ἢ μάλιστα βοηθῆται ὑπὸ τῶν ἀντιχητῆρων τοῦ Ἐλμχόλτζιου, νὰ διακρίνη τὰ ἀπλᾶ συστατικὰ τῶν ἀπλῶν τόνων ἤχου τινός. Ἡ διάκρισις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἰδιαιτέραν κατασκευὴν τοῦ συστήματος τῶν ἀκουστικῶν ἡμῶν νεύρων ἕκαστον τῶν ὀπτικῶν τίθεται εἰς δονήσεις ὑπὸ ὀρισμένου μήκους τῶν ἀκουστικῶν κυμάτων. Ἐξ ἀναλογίας

τούτου ὀδηγηθεὶς ὁ Ἐλμχόλτζιος ἀνεῴωσε καὶ διεμόρφωσε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἄγγλου Θωμᾶ Γιουγγίου περὶ τῆς διὰ τῶν ὀπτικῶν νεύρων αἰσθήσεως τῶν διαφόρων χρωμάτων.

Ὁ Γιουγγίος δέχεται τὴν ὑπαρξίν ὀπτικῶν νεύρων τριῶν εἰδῶν, ἕκαστον τῶν ὀπτικῶν μεταβιβαζέει ἰδιαζόμενος ἐν μόνον χρώμα. Τὰ τρία χρώματα, τὰ ὁποῖα ἀντιλαμβάνονται τὰ τρία διάφορα εἶδη τῶν ὀπτικῶν νεύρων, εἶναι τὸ ερυθρόν, τὸ πράσινον καὶ τὸ ἰοχρόον. Ἡ αἴσθησις τῶν λοιπῶν χρωμάτων ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ συγχρόνου ἐρεθισμοῦ δύο εἰδῶν ὀπτικῶν νεύρων· ἦτοι τὸ κροκοθαφῆς γεννᾶται διὰ τοῦ συγχρόνου ἐρεθισμοῦ τῶν ερυθρῶν καὶ τῶν πρασίνων νεύρων, ἐξ ὧν ὅμως τὰ ερυθρὰ ἐρεθίζονται ἐντονότερον· τὸ κίτρινον γεννᾶται διὰ τοῦ ἴσου ἐρεθισμοῦ τῶν ερυθρῶν καὶ πρασίνων νεύρων· τὸ κυανὸν διὰ τοῦ τῶν πρασίνων καὶ ἰοχρῶν νεύρων· τέλος διὰ τοῦ ἴσου ἐρεθισμοῦ καὶ τῶν τριῶν εἰδῶν καὶ νεύρων γεννᾶται ἡ αἴσθησις τοῦ λευκοῦ φωτός· διὰ δὲ τοῦ συγχρόνου ἐρεθισμοῦ τῶν ερυθρῶν καὶ ἰοχρῶν νεύρων γεννᾶται τὸ πορφυροῦν χρῶμα. Λέγοντες δ' ερυθρὰ, πράσινα καὶ ἰοχρῶτα νεῦρα, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι τὸ χρῶμα τῶν εἶναι τοιοῦτο, ἀλλὰ μόνον ὅτι μεταβιβαζοῦσι τὰ χρώματα ταῦτα.

Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Γιουγγίου, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐλμχόλτζιου διαμορφωθείσαν, οὐδὲν πρὸς εἶδος νὰ συγχύσωμεν μετὰ τῆς τοῦ Βρευστέρου (Bieuster)· διότι αὕτη μὲν εἶναι φυσικὴ, ἐκείνη δὲ φυσιολογικὴ. Ὁ Βρεῦστερς δηλαδὴ δέχεται τὸ λευκὸν φῶς ὡς ἀληθῆς ἐκ υριῶν μόνων χρωμάτων συγκειμένον, ἦτοι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τὰ μέσα τῆς ἀναλύσεως τῶν συνθέτων χρωμάτων τοῦ φάσματος (τοῦ κροκοθαφῆος, πρασίνου καὶ ἰοχρόου) εἰς τὰ ἀπλᾶ συστατικὰ χρώματα αὐτῶν. Ἡ τοῦ Ἐλμχόλτζιου ὁμοίως ὑπόθεσις, δεχομένη τὴν φυσικὴν ὑπαρξίν φωτεινῶν κυμάτων

διαφόρου μήκους, ἀναζητεῖ ἐν τῷ συστήματι τῶν ὀπτικῶν νεύρων τὴν γένεσιν τοῦ αἰσθηματικῆς τῶν διαφόρων χρωμάτων διὰ τῆς παραλογικῆς νεύρων ἐρεθιζομένων διὰ κυμάτων ὀρισμένου μήκους. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἢ μὲν εἶναι φυσικὴ θεωρία, ἢ δὲ φυσιολογικὴ.

Ἡ μεγάλη πιθανότης τῆς ἀληθείας τῆς ὑποθέσεως ταύτης τοῦ Ἐλμχόλτζιου, παρεκτός τῆς δι' αὐτῆς ἐξηγήσεως τῶν γνωστῶν φαινομένων τῆς ὀράσεως βεβαιούται καὶ διὰ καταλλήλων πειραμάτων· ἐὰν δηλαδὴ ἴδωμεν δύο ἐπιφανείας διαφύρως κεχρωματισμένας συγχρόνως διὰ καταλλήλου τοποθετήσεως ἀπέναντι κατόπτρου οὕτως, ὥστε νὰ συμπίπτωσιν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ αἱ εἰκόνες αὐτῶν, τὸ τελικὸν αἰσθημα εἶναι τὸ ὑπὸ τῆς θεωρίας ταύτης προλεγόμενον.

(ἀκολουθεῖ)

Δ. Κ. ΚΟΚΚΙΑΔΗΣ.

Η ΠΟΜΠΗΙΑ

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐγίνωσκον ἐκ παραδόσεων ὅτι ὁ Βεσοῦβιος ἦν ποτε ἐνεργὸν ἠφαιστειον, ἀλλ' αἱ παραδόσεις αὗται, εἰς λίαν ἀπομειμακρυσμένας ἐποχὰς ἀναφερόμεναι, εἶχον σχεδὸν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς μνήμης τῶν πλείστων, διὸ καὶ κατόικουν λίαν ἀμέριμοι τὰς ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ πόλεις. Ὁ Στράβων, γεννηθεὶς τῷ 54 ἔτει Π. Χ. εἰς τὰ γεωγραφικὰ αὐτοῦ λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἐπέρκειται δὲ τῶν τόπων τούτων ὄρος τὸ Οὐεσοῦβιον, ἀγροῖς περιουκούμενον παγκάλως πλην τῆς κορυφῆς. Αὕτη δὲ ἐπίπεδος μὲν πολὺ μέρος ἐστίν, ἠχαρπος δ' ὅλη, ἐκ δὲ τῆς ὄψεως τεφρώδης· καὶ κοιλάδας φαίνει σπραγγώδεις πετρῶν αἰθαλωδῶν κατὰ τὴν γόρην, ὡς ἂν ἐκβεβρωμένων ὑπὸ πυρός· ὥστε τεκμαίρηται ἂν τις τὸ χωρίον τοῦτο, καίεσθαι πρότερον, καὶ εἶναι κρατῆρας πυρός, ἀε-

«σθῆναι δὲ ἐκλιπούσης τῆς ὕλης. Τάχα δὲ
»καὶ τῆς εὐκαρπίας τῆς κύκλω τοῦτ' αἴ-
»τιον, ὡσπερ ἐν τῇ Κατάνη, φασι, τὸ κα-
»τατεφρωθὲν μέρος ἐκ τῆς σποδοῦ τῆς ἀνε-
»νεχθείσης ὑπὸ τοῦ Λίτναίου πυρός, εὐάμ-
»πελον τὴν γῆν ἐποίησεν.»

Ὁ πόλεμος τῶν δούλων, ὅστις ἐξεράγη
τῷ 73 ἔτει Π. Χ. ἐν Καμπανία καὶ ἐκράτη-
σεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον μετέωρα τὰ Ὑπα-
τικά στρατεύματα, ἤρχισε διὰ τῆς ἐπαναστά-
σεως διακοσίων μονομάχων Γαλατῶν καὶ Θρα-
κῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτάκου. Οὗτοι
διωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἐκ Ῥώμης προσεπιστα-
λέντων στρατευμάτων κατέφυγον ἐπὶ τῆς
κορυφῆς τοῦ Βεσουβίου, ἔνθα ὁ Σπάρτακος
μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν εὐρῶν κατὰ
τύχην χάσμα τι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰσῆλθεν
ἐν αὐτῷ καὶ ἀκολουθῶν τὸν ὑπόγειον τοῦ-
τον πόρον ἐξῆλθε πέραν τῶν σκηνωμάτων
τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες εὐρεθέντες αἴφνης
ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐχθρικών σωμάτων καὶ
ἀγνοοῦντες τὰ συμβάντα ἐτρέπησαν εἰς
φυγὴν.

Ἀνανήψαν τέλος, ἀπὸ τοῦ ὕπνου του τοῦ
πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἠσυχάζον ἠφαι-
στειον, διὰ τῆς κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ
79 μ. Χ. τρομερᾶς ἐκρήξεως, ἧς προηγή-
θησαν πολλοὶ σφοδρότατοι σεισμοὶ, ἐντα-
φίασεν ὑπὸ τὴν ἐκτιναχθεῖσαν τέφραν καὶ
λάβαν τρεῖς ὀλοκλήρους πόλεις· τὴν Πομ-
πήαν, τὸ Ἡράκλειον (Herculanum) καὶ τὴν
Σταβίαν. Πλίνιος ὁ Νεώτερος, ἐν τῇ ἐπο-
μένῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἱστορικὸν
Τάκιτον, διηγεῖται τὴν καταστροφὴν ταύ-
την, ἐν τῶν πολλῶν θαμάτων τῆς ὁποίας
ἦν καὶ ὁ θεὸς του, ὅστις ἀπέθανεν ἐκ τῶν
ἀναθυμιάσεων ἐκτεθειὸς ὑπὲρ τὸ δέον χάριν
ἐπιστημονικῆς παρατηρήσεως τῆς ἐκρήξεως.

«Μοὶ ζητεῖς λεπτομερείας περὶ τῆς τε-
»λευτῆς τοῦ Θείου μου, ὅπως μεταδώσης
»πιστότερον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ

»κατ' αὐτὴν· σ' εὐχαριστῶ, διότι δὲν ἀμφι-
»βάλλω ὅτι μέλλει νὰ περιποιηθῇ ἀφθα-
»τος δόξα εἰς τὰς ἐσχάτας αὐτοῦ στιγμὰς,
»ἐὰν σὺ τὰς περιγράψῃς. Καίτοι ἀπωλέσθη
»ἐκ συμφορᾶς ἧτις ἠφάνισε τὴν εὐδαιμονε-
»στάτην τῶν χωρῶν τῆς ὑψηλίου, καίτοι ἔπε-
»σε μετὰ λαῶν καὶ πόλεων ὀλοκλήρων, γε-
»νόμενος θῦμα ἀξιοληνομένου καταστρο-
»φῆς, μελλούσης νὰ διαιωισθῇ τὴν μνήμην
»του· καίτοι καὶ αὐτὸς ἤγειρε τσακῆτα μύ-
»νημα τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ μνημεῖα,
»ἀλλὰ τῶν συγγραφῶν σου ἡ ἀθανασία πολὺ
»μέλλει νὰ προσθήσῃ εἰς τὴν τοῦ ὀνόματος
»αὐτοῦ. Μακαρίζω δ' ἐγὼ τοὺς ἄνδρας εἰς
»οὓς ἐδόθη νὰ πράττωσιν ἔργα ἀξία περι-
»γραφῆς, ἢ νὰ περιγράψωσι τοιαῦτα ἀξία
»ἀναγνώσεως· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐκείνους, πρὸς
»οὓς οἱ θεοὶ ἐχάρισαν τὸ διπλοῦν τοῦτο
»τροτέρημα. Ὁ θεὸς μου θὰ ταχθῇ μεταξὺ
»τῶν τελευταίων διὰ τε τῶν συγγραμμά-
»των σου καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ. Ἄσμενος
»λοιπὸν ἐπιχειρῶ τὸ ἔργον ὃ μοὶ ἐπιβάλ-
»λεις, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ὅπερ ἐγὼ αὐτὸς
»ἐλάζητῶ παρὰ σοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εὐρίσκετο εἰς Μισσηνὸν, κυβερ-
»νητῶν τὸν ἐκεῖ διατελοῦντα στόλον. Κατὰ
»τὴν ἐνάτην ἡμέραν πρὸ τῶν καλενδῶν
»τοῦ Σεπτεμβρίου, περὶ ὥραν ἑβδόμην, ἡ
»μητήρ μου τὸν εἰδοποίησεν ὅτι νεφέλη τις
»ἐφαίνετο παράδοξος κατὰ τε τὸ μέγεθος
»καὶ τὸ σχῆμα. Αὐτὸς, μετὰ τὴν δέησίν του
»εἰς τὸν ἥλιον καὶ μετὰ τὸ ψυχρὸν λουτρὸν
»του, εἶχε κατακλιθῆ καὶ ἀριστήσας κατὰ
»τὸ σύνθημα ἐδόθη εἰς τὴν σπουδὴν. Ἐγεί-
»ρεται λοιπὸν ἀμέσως, καὶ ἀναβαίνει εἰς
»τόπον ἐξ οὗ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ θεωρήσῃ
»τὸ παράδοξον φαινόμενον. Ἡ νεφέλη ἠλαύ-
»νετο ὑπὸ τοῦ ἀέρος, ἀλλ' ἔνεκα τῆς με-
»γάλης ἀποστάσεως δὲν διεκρίνετο ἐκ τίνος
»ὄρους προήρχετο· ἀκολουθῶς ἐγνώσθη ὅτι
»ἐφέρετο ἀπὸ τοῦ Βεσουβίου. Εἶχε δὲ σχῆ-

»μα ὡς δένδρου, καὶ ἰδίως ἐλάτης, ἐπειδὴ
»ἀνυψοῦτο πρῶτον πρὸς τὸν οὐρανὸν ὡς παμ-
»μέγεθος στέλεχος, καὶ ἔπειτα ἡ κεφαλὴ
»του ἐξηπλοῦτο εἰς κλώνους. Εἰκάζω ὅτι
»ὑπόγειος ἀνέφεύσα τὸν ἀτμὸν ἐκείνον μετὰ
»σφοδρότητος μέχρις ὕψους τινός, ὅπου, διὰ
»τὴν ἐλάττωσιν αὐτῆς, τὸ νέφος, καταθήμε-
»νον ὑπὸ τὸ ἴδιόν του βάρος, διεχύνετο εἰς
»ἐπιφάνειαν. Καὶ ὅτε μὲν ἐφαίνετο λευκόν,
»ὅτε δὲ ὑπομέλαν, ὅτε δὲ ποικιλόχρουν,
»κατὰ τὸ πλῆθος τῆς τέφρας ἢ τῆς γῆς
»τὴν ὁποῖαν περιεῖχε.

Τὸ τέρας τοῦτο ἐξέπληξε τὸν θεῖόν μου
»ὅστις, ζήλω φερόμενος πρὸς τὴν ἐπιστή-
»μην, ἐθέλησε νὰ τὸ ἐξετάσῃ πλησιέστερον,
»ἔβουλόμην λοιπὸν ἐν πλοῖον ἐλαφρὸν, καὶ
»μοὶ δίδει τὴν ἐλευθερίαν νὰ τὸν ἀκολου-
»θῆσω. Τὸν ἀπεκρίθη ὅτι ἐπροτίμων νὰ
»μείνω σπουδάζων· διότι αὐτὸς μ' εἶχε δώ-
»σει τι, καὶ ἔγραψεν. Ἐνῶ ἐξήρχετο τῆς
»οἰκίας, λαμβάνει ἐπιστολὴν τῆς Ῥεκτίνης,
»συζύγου τοῦ Κοισίου Βασιλείου, ἧτις, περί-
»φοβὸς διὰ τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον (ἐπειδὴ
»ἡ οἰκία τῆς ἐκεῖτο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ
»Βεσουβίου, ὡστε μόνον διὰ θαλάσσης ἠδύνατο
»νὰ σωθῆ), τὸν παρεκάλει νὰ σπεύσῃ εἰς βοή-
»θειάν της. Μεταβαλὼν δὲ σκοπὸν, προέβη
»ἐκ προθυμίας εἰς ὅ,τι κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε
»νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκ πόθου μαθήσεως. Διατάτ-
»τει νὰ παρασκευασθῶσι τετρήρεις, καὶ ἐπι-
»βάς εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ἀπέρχεται εἰς βοή-
»θειαν τῆς τε Ῥεκτίνης καὶ πολλῶν ἄλλων
»κατοικούντων εἰς τὴν τερπνὴν ἐκείνην ἐξο-
»χήν. Κατευθύνεται σπεύδων πρὸς τόπους
»ἐξ ὧν ὅλοι ἐφευγον, καὶ πορευόμενος κατὰ
»τοῦ κινδύνου αὐτοῦ, οὕτως ἀπηλλαγμένον
»φόβου εἶχε πνεῦμα, ὡστε ὑπηγόρευε τὴν
»περιγραφὴν τῶν διαφόρων φάσεων καὶ με-
»ταβολῶν τοῦ τέρατος τὸ ὁποῖον παρίστατο
»πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του.

Καθόσον ἐπλησίαζον τὰ πλοῖα, ἡ τέφρα

ἔπτατο πυκνότερα καὶ θερμότερα· ἤδη δ' ἐ-
»πιπτον περὶ αὐτὰ πέτραι διαπεφυρωμένα
»καὶ χαλίκια παμμέλανα καὶ τεθραυσμένα
»ἐκ τῆς σφοδρότητος τοῦ πυρός. Ἡ δὲ θά-
»λασσα ἀποσυρομένη καθίστατο ἀβαθεστέρα
»πρὸς τὴν στερεάν, ὡστε ἡ παραλία ἦν ἀ-
»πρόσιτος διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀποκαλυ-
»πτομένων πετρῶν. Πρὸς στιγμὴν, ὁ θεὸς
»ἐφάνη δισταζὼν ἐὰν ἔπρεπε νὰ ἐπι-
»στρέψῃ· ἀλλ' εἶπεν ἔπειτα πρὸς τὸν ναύ-
»κληρὸν του, ὅστις τὸν παρεκίλει πρὸς τὴν
»ἐπιστροφὴν, «Τόλμα, καὶ ἔξεις τὴν τύχην
»ὑπὲρ σοῦ· εἰς τοῦ Πομπονιανοῦ τὴν οἰκίαν
»φέρε μας.» Ὁ Πομπονιανὸς εὐρίσκετο εἰς
»τὴν Σταβίαν, ἐκεῖθεν μικροῦ τινος κόλπου,
»σχηματιζομένου ὑπὸ καμπῆς τινος ἀνε-
»παισθήτου τῆς παραλίας. Ἐκεῖ ὁ Πομπο-
»νιανὸς, βλέπων τὸν ἀπέχοντα μὲν εἰσέτι,
»ἀλλ' ἀδιακόπως προεγγίζοντα κίνδυνον,
»εἶχε μετακομίσει ἐπὶ τῶν πλοίων του, ὅλα
»τὰ ἐπιπλά του, καὶ μόνον περιέμενε νὰ με-
»ταβληθῆ ὁ ἐναντίος ἀνεμος, ὅπως ἀπομα-
»κρυνθῆ. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τούτου ἀνέμου
»βοηθούμενος ὁ θεὸς μου ἀποβαίνει εἰς τὴν
»οἰκίαν ἐκείνου, καὶ ἀσπαζόμενος τὸν καθη-
»συχάζει, τὸν ἐγκαρδιοῖ, καὶ ἵνα διασκε-
»δάσῃ τὸν φόβον τοῦ φίλου διὰ τῆς ἰδίας
»του ἀταραξίας, ζητεῖ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ
»λουτρόν. Λουσθεὶς δ' ἐκάθησεν εἰς τὴν τρά-
»πεζαν, καὶ ἔφαγεν εὐθύμως, ἢ (τοῦθ' ὅπερ
»οὐχ' ἤττον ὑποθέτει καρτερίαν ψυχῆς) φαι-
»νόμενος κατὰ πάντα εὐθυμῶς.

Ἐν τούτοις ἐφαίνοντο πολλαχοῦ τοῦ
»ὄρους Βεσουβίου φλόγες πλατεῖαι καὶ ἐμ-
»πρησμός τις εὐρύς, τοῦ ὁποίου ἡ λάμψις
»ἐπὶ ἤσαν τῆς νυκτὸς τὸ σκότος. Ὁ θεὸς,
»θέλων ἵνα καθησυχάσῃ τοὺς μετ' αὐτοῦ,
»τοῖς ἔλεγεν ὅτι ταῦτα ἦσαν ἀγροτικαὶ οἰ-
»κίαι ἐγκαταλειφθεῖσαι εἰς τὸ πῦρ τῶν πε-
»φοδισμένων χωρικῶν. Ἐπειτα δὲ κατε-
»κλίνθη καὶ ἐκοιμήθη πραγματικῶς βαθύν

»ὑπνον, ἐπειδὴ ἤκουετο ἐκ τῆς θύρας ὁ τῆς
»ἀναπνοῆς του θόρυβος, βαρὺς καὶ ἠχηρὸς,
»διὰ τὸ πολύσαρκον τοῦ σώματός του. Καὶ
»πὲν τούτοις ἡ αὐλὴ τῆς εἰσόδου εἰς τὰ δω-
»μάτιά του ἤρχισε νὰ πληροῦται τέφρας
»καὶ χαλίκων, καὶ ὀλίγον ἔτι ἂν διέμενον
»ἐντὸς αὐτῶν, πλέον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ
»ἐξέλθῃ. Τρέχουσι καὶ τὸν ἐξυπνοῦν· ἐξέρ-
»χεται, καὶ μεταβαίνει πλησίον τοῦ Πομ-
»πονιανοῦ καὶ τῶν ἄλλων οἴτινες ἠγρύπνου
»ἐκεῖ δὲ συνεσκέφθησαν ἂν ἔπρεπε νὰ κλει-
»σθῶσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἢ νὰ τραπῶτι πρὸς
»τοὺς ἀγρούς· διότι τόσον ἐκλονίζοντο αἱ
»οἰκίαι ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων σφοδρῶν σει-
»σμῶν, ὥστε ἐφαίνοντο ὡς ἀπεσπασμένοι
»ἀπὸ τῶν θεμελίων των, ἐκτοπιζόμενοι τῆδε
»κἀκεῖσε, καὶ πάλιν μεταφερόμενοι εἰς τὴν
»θέσιν των. Ἄλλ' ἄφ' ἑτέρου, ἐξὼ τῆς πό-
»λεως ὑπῆρχε φόβος ἐκ τῆς πτώσεως τῶν
»πετρῶν, καίτοι ἦσαν ἐλαφραὶ καὶ ἀπεξη-
»ραμμένοι ὑπὸ τοῦ πυρός. Ἄλλὰ προεκρίθη
»καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος κίνδυνος. Καὶ εἰς
»μὲν τὴν παλαιὰν ἰδέαν τοῦ θεοῦ, ὁ ἰσχυ-
»ρύτερος λόγος ὑπερίσχυεν οὕτω τοῦ ἀσθε-
»νετέρου, εἰς δὲ τὴν τῶν περὶ αὐτὸν, φόβος
»ἐνίκησε ἕτερον.

»Ἐδεδαν δὲ τότε περὶ τὴν κεφαλὴν των
»προσκεφάλαια, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὡς
»ἀσπίδες κατὰ τῶν πιπτουσῶν πετρῶν.

»Ἄλλαχοῦ μὲν ὑπέφωσκεν ἤδη ἡ ἡμέρα,
»ἀλλὰ περὶ τούτους ἐπεκράτει ἀείποτε σκο-
»τεινοτάτη νύξ, ἣν ὅμως διεφώτιζεν ὁ ἑμ-
»πρησμός καὶ λάμπεις πνιτοῖαι. Κατέβησαν
»πρὸς τὴν παραλίαν ἕνα ἰδῶσιν ἂν ἡ θάλασ-
»σα ἐπέτρεπεν ἀπόπειράν τινα φυγῆς, ἀλλὰ
»τὴν εὖρον πάντοτε τρικυμιώδη καὶ ἐναν-
»τίαν. Ἐκεῖ ὁ θεὸς μου, κατακλιθῆς ἐπὶ
»σινδόνης, ἐζήτησεν ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ἔπιε.
»Πάρκυστα φλόγες, καὶ ὁσμὴ τις θεοῦ προ-
»μηνύουσι τὴν προσέγγισιν αὐτῶν, ἔτρεψαν
»εἰς φυγὴν τοὺς πάντας, καὶ ἠνάγκασαν τὸν

»θεῖόν μου ν' ἀνεγερθῇ. Ἐγείρεται στηριζό-
»μενος ὑπὸ δύο νέων δούλων, καὶ συγχρό-
»τως πίπτει νεκρός. Εἰκάζω ὅτι ὁ πυκνὸς
»ἐκεῖνος καπνὸς διέκοψε τὴν ἀναπνοὴν του,
»καὶ τὸν ἐπνίξεν· εἶχε τὸ στήθος φύσει
»ἀσθενές, στενὸν καὶ συνεχῶς ἀσθμαῖνον.
»Ἐπεὶ δὲ ἀνεφάνη τὸ φῶς (τρεῖς ἡμέρας
»μετὰ τὴν ἐσχάτην τοῦ θεοῦ μου), τὸ σῶ-
»μα του ἀνευρέθη ἀκέραιον καὶ ἄνευ τραυ-
»μάτων· οὐδεμία ἐφάνη ἐπὶ τῶν φορεμάτων
»του ἀλλοιώσις, καὶ μᾶλλον ἐφαίνετο ὡς
»κοιμώμενος ἢ ὡς νεκρός.»

Ἡ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκρήξεως βροχὴ
κισσήσεως δεικνύει ὅτι αἱ εἰς ἱκανὸν ὕψος
ἐκσφενδονισθεῖσαι ὕλαι ὑπὸ τῶν ἀερίων τοῦ
νέου κρατῆρος συνίσταντο ἐκ σποδῶν τῶν
ἐγκάτων τῆς γῆς καὶ ἐκ τῶν θραυσμάτων
μεγάλου μέρους τοῦ ἀρχαίου κώνου τοῦ Βε-
σουβίου, Somma καλουμένου. Διὰ τῆς συνε-
χοῦς βροχῆς τῶν ὑλῶν τούτων ἐξηγοῦσι συ-
νήθως τὴν ἐξαφάνισιν τῶν πόλεων : Ἡρα-
κλείου, Πομπηίας καὶ Σταβίας· δύσκολον
ὅμως εἶναι νὰ παραδεχθῇ τις, διὰ τὴν με-
ταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ κρατῆρος ἀπόστασιν, τὸν
σχηματισμὸν στρωμάτων τοσοῦτον παχέων·
ἢ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμη
τοῦ κ. Ch. Sainte-Claire Deville φαίνεται
πολύ ὀρθότερα. Ὁ σοφὸς οὗτος διερευνητῆς
τῶν ἡραιοτήτων δεικνύει, τῶνόντι ὅτι καθ' ἣν
στιγμὴν ὁ Βεσουβίος ἐγένετο πάλιν ἐνεργὸς,
ἡ τέφρα αὐτοῦ διεσπάρει ἀκτινοειδῶς, κατὰ
τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιμήκων χασμάτων,
ὧν τὸν σύνδεσμον μετὰ τοῦ ἡραιοτικῶς συ-
στήματος τῆς Καμπανίας ἀνεγνώρισε, καὶ
ὅτι δύο ἐκ τῶν χασμάτων τούτων διήρχοντο
ἀκριβῶς διὰ τῶν πόλεων ἐκείνων.

Γνωστὸν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόν-
τος αἰῶνος ἦν εἰσέτι ἀγνωστος ἡ ἀληθὴς το-
ποθεσία τῶν πόλεων τούτων· σειρά δὲ ἀνα-
σκαφῶν, ἃς ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς
ἐκείνης, ἀπεκάλυψαν ἐν τοῖς ὑπὸ ἑπτὰ ἡφαί-

στιακὰ στρώματα διατηρηθεῖσιν ἐρειπίοις
μετὰ δέκα καὶ ὀκτὼ αἰῶνας, τὰς πολυτι-
μωτέρας ἀποκαλύψεις διὰ τὴν ἐπιστήμην
καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ μετέφερε τοὺς νεωτέ-
ρους, ὡσεὶ διὰ μαγείας, ἐν τῷ μέσω τοῦ ἀρ-
χαίου βίου.

Σήμερον δύναται ὁ περιηγητὴς νὰ περι-
πατήσῃ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Πομπηίας καὶ νὰ
εἰσέλθῃ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῶν
Πομπηϊανῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, πρὸ
πάντων, ἦτις ἄγει πρὸς τὰς πύλας τῆς πό-
λεως, φαίνονται τὰ ἐκ τῆς πολλῆς χρή-
σεως ἔχνη τῶν ἀμαξῶν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώ-
του. Κάλιστα διατηροῦνται αἱ ζωγραφίαι
εἰς τὰς στοὰς, τὰ λουτρά, καὶ τοὺς θαλά-
μους τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν. Οἱ τοῖχοι
σώζονται εἰσέτι ἀκέραιοι· οἱ στρατῶνες διε-
τηρήθησαν ἀβλαβεῖς, τὰ δύο θεάτρα καὶ τὸ
εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως ἀποκαλυφθὲν ἀμ-
φιθέατρον ὡς καὶ πᾶσαι αἱ οἰκίαι κινουσιν
εἰς θαυμασμὸν τὸν θεατῆν. Πλήθος ἀγγείων,
σκεύη διάφορα, ἐπιπλα μεγαλοπρεπῆ καὶ
πολύτιμα κοσμήματα παντοειδῆ εὐρέθη-
σαν, ἅτινα, μετακομισθέντα ἀπὸ τοῦ ἐν
Portici (1) μουσείου, κοσμοῦσι σήμερον τὸ
λαμπρὸν τῆς Νεαπόλεως Μουσεῖον. Με-
ταξὺ δὲ τῶν πολυτίμων τούτων πραγμά-
των τιμῶνται μάλιστα διὰ τὴν τέχνην καὶ
τὴν ὠραιότητα τρία μωσαϊκὰ ἐδάφη, ἐν οἷς
τὸ ἐν παριστὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀλεξάνδρου
πρὸς τὸν Δαρεῖον.

Ἀπὸ τινῶν δὲ ἐτῶν ἀνευρέθησαν καὶ ἀν-
θρώπινοι μορφαί, περὶ ὧν ὁ κ. Marc Mon-
nier ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, «Pompéi et
les Pompéiens», ἔνθα περιγράφει τὰ ἐρεί-
πια ταῦτα, λέγει : «Οὐδὲν ἐμποιεῖ πλειο-
τέραν ἔκστασιν τοῦ θεάματος τούτου. Δὲν
εἶναι ἀγάλματα, ἀλλ' ἀνθρώπινα σώματα

(1) Κομόπολις πλησίον τῆς Νεαπόλεως, ὑπὸ τὴν
ὁμοίαν ἀνεκαλύφθη ἢ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔκρηξιν κατα-
χωσθεῖσα πόλις Ἡράκλειον.

τυπωθέντα ὑπὸ τοῦ Βεσουβίου· οἱ σκελε-
τοὶ ἐνυπάρχουσιν εἰσέτι ἐν τοῖς γυψίνοις
τούτοις περικαλύμμασιν, ἅτινα παριστῶσιν
ἡμῖν, ὅ,τι ἤθελε καταστρέψει μὲν ὁ χρόνος,
διετήρησεν ὅμως ἡ ὑγρὰ σποδὸς : τὰ ἐνδύ-
ματα, δηλονότι, καὶ τὴν σάρκα καὶ σχεδόν,
λέγω, αὐτὴν τὴν ζωὴν. Οὐδαμοῦ τῆς γῆς
ὑπάρχει ὁμοίον τι. Αἱ Αἰγυπτιακαὶ μῦμαι
εἶναι γυμναὶ, μέλαιναί, εἰδεχθεῖς, δὲν ἔχου-
σι πλέον οὐδὲν κοινὸν μεθ' ἡμῶν, εἶναι προω-
ρισμένα διὰ τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυσιν. Ἄλλὰ
οἱ ἐξορυχθέντες Πομπηϊανοὶ εἶναι ἀνθρώπινα
ὄντα, τὰ ὅποια βλέπει τις θνήσκοντα.»

Ἀναλογιζόμενος ὅμως ὅτι ὀλίγοι μόνον
σκελετοὶ ἀνευρέθησαν εἰς τὴν εὐρύχωρον
ταύτην νεκρόπολιν, σπανίως δὲ ἀπαντῶνται
ἀργυρὰ νομίσματα, παρηγορεῖται ὀπωσοῦν
ὁ περιηγητὴς πεπεισμένος ὅτι οἱ Πομπηϊανοὶ
εὖρον εὐκαιρίαν νὰ διασωθῶσι φέροντες μεθ'
ἑαυτῶν τὰ πολυτίμα αὐτῶν σκεύη.

Δ. Α. ΚΑΝΤΑΚΙΔΗΣ.

Ο ΑΤΛΑΝΤΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ.

Σοφὸς τις Ἀγγλὸς ἐδημοσίευσεν πρό τινας
χρόνου τὰς ἐξῆς ἱκανῶς περιέρχους παρατη-
ρήσεις περὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὀκεανοῦ.

Ὁ Ἀτλαντικὸς Ὀκεανὸς, λέγει, καλύ-
πτει ἐπὶ τῆς γῆς βαθεῖαν τινα αὐλάκα ἢ
κοιλότητα πλάτος μὲν ἔχουσαν τριῶν χι-
λιάδων, μῆκος δὲ ἐξ ἑξαχιλιάδων πεντακοσίων
μιλίων, (1) καὶ ἐκτεινομένην, ἄνευ διακο-
πῆς καὶ ὀπωσοῦν ἐλικοειδῶς ἀπὸ τῆς ἀρκτι-
κῆς δεξαμενῆς πρὸς τὴν ἀνταρκτικὴν.

(1) Τὸ μίλιον τοῦτο εἶναι τὸ θαλάσσιον Ἀγγλικὸν
ἢ κοινὸν θαλάσσιον μίλιον, ἰσοδύναμον πρὸς τὸ Γαλ-
λικὸν θαλάσσιον μίλιον καὶ πρὸς τὸ Ἰταλικὸν, τὸ καὶ
παρὰ τοῖς ἡμετέροις ναύταις ἐν χρήσει. Εἶναι δὲ τὸ
1/60 τῆς μοίρας τοῦ Ἰσημερινοῦ καὶ ἰσοῦται πρὸς
1852 γαλλικὰ μέτρα.

Τὸ βάθος αὐτοῦ ποικίλλει μεγάλως κατὰ τὰς διαφόρους θέσεις. Τὸ μέγιστον βάθος ὀλίγον υπερβαίνει τὰ πέντε μίλια, κατὰ κάθετον· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον εἶναι πολὺ ἀβαθέστερος. Τὸ βαθύτερον μέρος αὐτοῦ κείται ἀμέσως πρὸς νότον τῶν ὑφάλων τῆς Τερρανόθας (σχεδὸν ἀπέναντι τῆς Βοστώνης)· τὸ δὲ ἀβαθέστερον κατὰ μῆκος τῶν παραλίων. Ὁ κόλπος τοῦ Μεξικῶ εἶναι πολὺ ἀβαθέστερος, ὡς καὶ ἡ θάλασσα τῶν νήσων Ἀντιλλῶν, ἔνθα ὁ πυθμὴν, πανταχοῦ σχεδόν, δὲν ἀπέχει τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος πλέον τοῦ ἑνὸς μιλίου κατὰ κάθετον.

Ἴνα δὲ τις ὑπολογίσῃ ἀκριβῶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ Ὀκεανίῳ δεξαμενῇ περιεχομένου ὕδατος ἀπαιτεῖται νὰ κληρῶν πολυπλόκους ὑπολογισμοὺς διὰ πολλῶν ἀριθμῶν, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν πολλὰς αἰτίας, αἵτινες μεταβάλλουσι τὸ ὁμοιομερὲς τῆς συστάσεως καὶ πυκνότητος αὐτοῦ, καθὼς τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι καθαρὸν, ἀλλὰ περιέχει μεγάλην ποσότητα διαλελυμένου ἁλατος. Εἰς μίαν λίτραν θαλασσίου ὕδατος περιέχεται στερεὰ οὐσία πλέον τῆς ἡμισείας οὐγγίας, ἥτις, ἂν τὸ ὕγρον ἐξητμίζετο διὰ τῆς θερμότητος, ἤθελεν ἐναπομένει εἰς τὸν πυθμὲνα καὶ τὰς παρειάς τοῦ ἀγγείου ἐν εἴδει λεπτῆς κρυσταλλώδους κόνεως. Ἐὰν δὲ ἐξητμίζετο ὅλον τὸ ὕδωρ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὀκεανοῦ ἤθελεν ὑπολειφθῆ ποσὸν ἁλατος ἰκανὸν νὰ καλύψῃ ἐπιφάνειαν ἑπτὰ ἑκατομμυρίων μιλίων τετραγωνικῶν διὰ στρώματος ἁλατος πάχους ἑνὸς μιλίου.

Καίτοι ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καθίσταται ἄλμυρον, περιέργων εἶναι ὅτι ἡ ἄλμυρότης αὐτοῦ δὲν αὐξάνει προϊόντος τοῦ χρόνου. Τὴν φαινόμενην ταύτην τῆς φύσεως ἀνωμαλίαν ἐξηγεῖ πληρέστατα ἡ ἐπιστήμη. Τὸ ὕδωρ τοῦ Ὀκεανοῦ δὲν παραχωρεῖ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τὰς ἐν αὐτῷ διερχομένας ἐν

διαλύσει στερεὰς ὕλας· ἐπομένως ἐπειδὴ ἡ ἀπέραντος αὕτη δεξαμενὴ ἀκαταπαύστος δέχεται νέας, ἔπρεπεν ἡ ποσότης τοῦ ἁλατος νὰ βαίνει αὐξανόμενη. Ἀλλ' ἐντὸς τῆς θαλάσσης ζῶσι μυριάδες πλασμάτων· ταῦτα ἔχουσι κελύφη καὶ ὅστ' α, σχηματιζόμενα ἐκ μορίων γηίνων ἢ ἀλατίνων. Εἶναι δὲ καὶ ἄλλα εἶδη ζωῶν μικροσκοπικῶν, ἰδίως δραστηρίων εἰς τὸ ἔργον τοῦ μετασχηματίζου τὴν ὕλην, τὰ ὁποῖα τόσον εἶναι μικρὰ, ὥστε καίτοι ἑκατοντάκις διὰ τοῦ μικροσκοπίου μεγεθυόμενα πάλιν μόλις διακρίνονται.

Μολοντοῦτο, τὰ μικροσκοπικὰ ταῦτα πλάσματα δὲν εὐχαριστοῦνται εἰς τὴν ἀόρατον ὑπαρξιν αὐτῶν, ἐὰν δὲ ἐνδύσῃσι τὸ σῶμα των διὰ τελείας πανοπλίας ἀμυντικῆς, ἥτοι διὰ στερεοῦ τινος θώρακος κατασκευαζομένου ἐπιτηδείως ἐκ τῶν στερεῶν μορίων τῆς θαλάσσης· ἀφοῦ δὲ ἀποπερατωθῇ τὸ ἔργον των, κατακάνηται, ὡς ὕλαι ἀδιάλυτοι πλέον εἰς τὸν πυθμὲνα τοῦ Ὀκεανοῦ, καὶ οὕτω σχηματίζουσι στρώματα, τῶν ὁποίων τὸ πάχος καὶ τὸ συμπαγῆς αὐξάνει ἀδιακόπως προϊόντος τοῦ χρόνου. Πολλὰ γαίαι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὑδρογείου σφαιρας σήμερον, γαίαι γυμναὶ καὶ ξηραὶ ἔχουσι τοιαύτην ἀρχὴν ἐκ τῶν στερεῶν μορίων τοῦ θαλασσίου ὕδατος σχηματισθεῖσαι.

Εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὀκεανὸν ὑπάρχει ρεῦμα τι γνωστὸν ὑπὸ ὄνομα Gulf-Stream (ρεῦμα τοῦ κόλπου)· ποταμὸς Ὀκεανῆος, ὅστις πηγάζων ἐν τῷ Μεξικανικῷ κόλπῳ ἐξέρχεται διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Βαχάμης καὶ παραρρέει κατὰ μῆκος τὴν Ἀμερικανικὴν ἀκτὴν μέχρι τῆς Τερρανόθας καὶ ἐκεῖθεν διενθύνεται πρὸς τὰς Ἑυρωπαϊκὰς ἀκτὰς, ἔχων βάθος μὲν ἡμισείας μιλίου, πλάτος δὲ πολλῶν. Ἡ δὲ καθ' ὅραν μέση αὐτοῦ ταχύτης εἶναι τεσσάρων καὶ ἡμισείας μιλίων. Οἱ θαλασσοπόροι ῥίπτουσι συχνά εἰς τὴν θάλασσαν φιάλας ἐρημητικῶς κεκλεισμένας καὶ περι-

χούσας τεμάχιον χάρτου ὀρίζοντος τὴν ἡμερομηνίαν καὶ τὴν θέσιν ἔνθα ἐρρίφθησαν. Μολοντοὶ εἶναι ἄγνωστος ἡ ὁδὸς, ἂν αἱ φιάλαι αὗται ἀκολουθοῦσιν οὐχ ἥττον δύναται νὰ συμπεράνωσι γνωρίζοντες ποῦ ἐρρίφθη φιάλη τις καὶ ποῦ ἔφθασε. Χάρτης ὑπὸ τοῦ ἀγγλοῦ ναυάρχου Beechey σχεδιασθεὶς παριστᾷ οὕτω κατὰ προσέγγισιν τὴν ὁδὸν μεγάλου ἀριθμοῦ φιαλῶν, αἵτινες εὐρέθησαν ἐν τῷ πελάγει ἢ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν. Τινὲς δὲ τῶν φιαλῶν, ἀφοῦ ἠκολούθησαν τὸ ρεῦμα τοῦτο κατῆλθον παραπλεύουσαι τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῶν τροπικῶν ζωνῶν, ἔνθα εἰσελήθουσι εἰς τὸ ἰσημερινὸν ρεῦμα, ἐπανήλθον εἰς τὴν θάλασσαν τῶν Ἀντιλλῶν διὰ νὰ εἰσελήθωσι πάλιν εἰς τὸ Gulf-Stream. Τὸ ὕδωρ τοῦ ρεύματος τούτου εἶναι ἄλμυρότερον ὡς προερχόμενον κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ χώρας κειμένης ὑπὸ τὴν διακεχυμένην ζώνην, ἔνθα ἐπλήρωσε τὸν βαρύτερον φόνον τῆς ἐξατμίσεως. Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πυκνότητος ἔχει χροῖμα βαθύκυανόν λαμπρότατον. Ὑπάρχει δὲ γενικὴ κανὼν ὅτι ὅσῳ μᾶλλον πρὸς τὸ πρᾶσινον πλησιάζει τὸ θαλάσσιον ὕδωρ, τόσῳ μᾶλλον εἶναι ἀπηλλαγμένον μορίων ἀλατίνων· τὸ βαθύτερον καὶ μᾶλλον κυανὸν περιέχει πλείοντερον ἅλας.

Τὸ βαρὺ ὕδωρ τοῦ περι οὗ ὁ λόγος Ὀκεανῆος ρεύματος ἔχει καὶ ἕτερον ἴδιον χαρακτηριστικόν· σταθερῶς ὑψηλὴν θερμοκρασίαν. Ὅταν τὸ ρεῦμα ἀναχωρῇ ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Φλωρίδος, τὸ θερμομέτρον (Fahrenheit) (1) δεικνύει ἐντεθειμένον ἐν αὐτῷ 86 βαθμοὺς (ἥτοι 30 βαθ. τοῦ ἑκατονατάθμου, ἢ 24 τοῦ Reaumur)· τὸ ρεῦμα προ-

(1) Εἰς τὸ θερμομέτρον τοῦ Fahrenheit, ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἄγγλοις τὸ μῆ ἐν δεικνύει τὴν θερμοκρασίαν μίγματος πάγου καὶ ἁλατος, σημεῖον δὲ τῆς τάξεως τοῦ πάγου εἶναι βαθμοὶ 32 τῆς δὲ ζέσεως τοῦ ὕδατος 212.

βαίνει πρὸς βορρᾶν εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας μιλίων, καὶ ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ ἦναι 8 ἕως 10 βαθμοὺς θερμότερον τῶν πέριξ ὑδάτων τοῦ Ὀκεανοῦ. Διερχόμενον τὸν τεσσαρακοστὴν παράλληλον βορείου πλάτους τὸ ρεῦμα τοῦτο ἐν ὄρα χειμῶνος διατηρεῖ τὴν θερμοκρασίαν, ἢν ἔχουσιν ἐν ὄρα θέρους τὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν ἐκεῖνων. Τὸ δὲ μέρος τοῦ ἐξηκαστοῦ παράλληλου δι' οὗ τὸ ρεῦμα τοῦτο ῥεεῖ εἶναι τόσον θερμὸν, ὅσον τὰ μέρη τοῦ τεσσαρακοστοῦ ὅθεν τοῦτο δὲν διέρχεται.

Τὸ ὅλον τῆς θερμοκρασίας, ἢν συνεπιφέρει ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τὰς θαλάσσης τῶν Ἀντιλλῶν νήσων καὶ τοῦ Μεξικανικοῦ κόλπου, θὰ ἦρηκε ἵνα τῆξῃ ὄρος ὀλόκληρον σιδήρου καὶ μεταβάλλῃ αὐτὸ εἰς διπνεκὲς ρεῦμα ρευστοῦ σιδήρου, μεγαλείτερον τοῦ ποταμοῦ Μισσισιππῆ.

Τὸ πλείστον τῆς θερμότητος τοῦ Gulf-Stream διαχέεται εἰς χώρας, αἵτινες θὰ ἦσαν καταψυγμέναι ἀνευ αὐτοῦ. Χώραι τινὲς, ἐν αἷς καὶ ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ Ἰρλανδία ἀπολαβοῦσι κλίματος κατὰ πολλοὺς βαθμοὺς εὐκραστεροῦ ἢ ἐὰν ἐκεῖντο μακρὰν τῆς ὁδοῦ τοῦ θερμοῦ τούτου ρεύματος.

A. A. K.

Η «ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ»

ΔΡ. ΜΑΤΟΥ Κ. Δ. ΒΕΡΝΑΔΑΚΗ ΕΙΣ ΠΕΝΤΕ ΜΕΡΗ,

ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ

I

Ἐπὶ τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἑσπέρας ἐδιδάχθη ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῶν Ἀθηνῶν νέον δρᾶμα τοῦ κ. Δημητρίου Βερναδάκη, ποιητοῦ τῶν «Κυψελίδων» καὶ τῆς «Μερόπης» καὶ καθηγητοῦ ἄλλοτε τῆς Γεν. Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ.

Μετὰ στοργῆς ἀκολουθῶν τὴν πρόδον τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου (οὗτινος ψυχὴν ἐν-

νοῦ τὰ Ἑλληνικὰ ἔργα), ἀνυπομόνως ἐσπευσα νὰ ἴδω τὸ ἔργον τοῦτο. Εἶχον ἀκούσει περὶ αὐτοῦ πολλά. Ἰδίως φίλοι τοῦ κ. Βερναρδάκη μ' ἐβεβαίουν, ὅτι δι' αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς πειράται νὰ χαράξῃ νέαν ὁδὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν δραματικὴν τέχνην. Καὶ ἤλπιζα τοῦτο, γινώσκων ὅτι κέκτηται πολλὰ πρὸς τοῦτο πλεονεκτήματα ὁ πολυμαθὴς φιλόλογος. Εἰξέυρα ὅτι ὁ κ. Βερναρδάκης δὲν εἶναι ἐκ τῶν καταναλισκόντων τὸν χρόνον των ἐν ἀργίᾳ. Ἡ μελέτη εἶναι εἰς αὐτὸν τροφή. Εἰξέυρα ὅτι ἐπὶ πολὺν ἤδη χρόνον καθήκοντα ἄλλα διδασκαλίας δὲν περιέσπων αὐτόν· ὅτι ἀγαπᾷ τὸ θέατρον· ὅτι ἔχει νοῦν ἰκανὸν νὰ φωτίζῃ τὰ ζητήματα καὶ νὰ θέτῃ αὐτὰ ἐπὶ τῶν οἰκείων στηλοβατῶν· ὅτι ἐνοεῖ καλῶς τὴν ἀξίαν τοῦ ζητήματος περὶ Ἑλληνικοῦ θεάτρου· ὅτι ἐξήτασε τὰς σημερινὰς ιδέας, ὅτι ἐμελέτησε τὸν χαρακτῆρα τοῦ τόπου ὅπως καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, καὶ φυσικῆ ἐπομένως, μεθ' ὅλα ταῦτα, ἦτο ἡ ἐλπίς μου ὅτι τὸ ἔργον θὰ ἦτο ἀξίον τσοσούτων δεδωμένων καὶ ὅτι ἐμελλε ν' ἀναζωογονήσῃ τὴν περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου κοινὴν ἐλπίδα καὶ νὰ καταγωνίσῃ τὰ οὐτιδανὰ προσκόμματα, ὅσα ἡ καλλιέργεια αὐτῆς ἀπαντᾷ ἐν τῇ στήθει τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις, εἰς τὰς χεῖρας τυφλωττάτων ἢ κολάκων ἀφημένη. Τοσαῦτα ἔχων κατὰ νοῦν εἰσῆλθον ἐν τῷ θεάτρῳ.

Προέταξα αὐτὰ, ἵνα συνφοκoiώσω τοὺς ἀναγνώστας μου, (ἐκλαμβάνοντας, ἐλπίζω, ὡς ἐγὼ τὸ θέατρον) μὲ τὰς ιδέας ταύτας, ὅπως κάλλιον ἐκτιμήσωσι τὰς κρίσεις μου.

Ἡ Κριτικὴ παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν εἶναι ἐντελῶς ἀγνώστος. Οἱ ἔπαινοι καὶ οἱ ψόγοι τῶν προϊόντων τῆς διανοίας εἰσὶν ἀποκλειστικῶς ἔργα τῆς αὐθαιρέτου ὀρέξεως τῶν προσωπικῶν συμπαθειῶν ἢ τῶν ἀντιπαθειῶν, καὶ, δυστυχῶς, καὶ οἱ μᾶλλον πεφωτισμένοι εἰς τὸν αὐτὸν σόλοικον πε-

ριφέρονται κύκλον. Ἐκ τούτου δὲ τὰ κακὰ πολλά.

Ἀνέλαβα νὰ κρίνω δι' οὗς λόγους ἐν τέλει ἐκτιθῆμι, μὴ παραλίπων καὶ ἐν ἀρχῇ νὰ σημειώσω, ὅτι δὲν λησμονῶ μὲν τὸ ἀναρμόδιον τοῦ καλάμου μου, πέποιθα ὅμως εἰς τὴν εὐλικρίνειαν τῶν κρίσεών μου, στηριζομένων εἰς τὰς στοιχειώδεις γνώσεις ἐραστοῦ τῆς προόδου τῆς Ἑλληνικῆς δραματουργίας.

Ἦκουσα μετὰ προσοχῆς καὶ πόθου τὴν «Εὐφροσύνην». Τὴν κρίνω ἐκ μιᾶς διδασκαλίας καὶ θὰ ἐξήτουν διὰ τοῦτο διάψευσι τῶν ἐσφαλμένων ἀντιλήψεών μου. Ἡ συζήτησις περὶ τοῦ δημοσιοτάτου τῶν ἐθνικῶν θεμάτων, τοῦ θεάτρου, εἶναι ἡ ἀρίστη τῶν ἱερειῶν τῆς ιδέας αὐτοῦ.

II

Ἡ Εὐφροσύνη εἶναι πρόσωπον ἱστορικῶς ἀληθές, εἰ καὶ τὰ κατ' αὐτὴν οὐκ εἰσὶν ἀνεπίδεκτα ἀμφισβητήσεων. Ἡ νέα ἡμῶν ποιήσις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ αὐτήν. Ὁ Κύριος Βλακωρίτης ἔγραψε τὴν «Κυρὰ Φροσύνην». Ἡ δραματοποίησις τῶν συμβάντων καὶ τοῦ τραγικοῦ θανάτου αὐτῆς ἦν ἰδέα καλή. Ἄν λέγουσί τινες ὅτι ταῦτα εἶναι ἀνίκανα εἰς δράματος διάπλασιν καὶ ἂν τὰς αἰτίας τοῦ θανάτου τῆς θεωροῦσιν ἀγόνους εἰς δραματικὴν Μοῦσαν τὸ ἐπ' ἐμοὶ τολμῶ νὰ μὴ συμφωνήσω. Ὅλοι γνωρίζουσι καὶ ἐνοοῦσιν ὅτι μέγας δραματικὸς ὑψώνει μικρὰν ὑπόθεσιν εἰς τοῦ πνεύματός του τὴν περιωπὴν, μικρὸς δὲ καὶ μεγάλῃν κατακριμνίζει. Οἱ ἀμφίβολοι λόγοι, ὁ τρόπος καὶ αἱ περιστάσεις τοῦ θανάτου αὐτῆς, ἡ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ Ἔθνους ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς εἶναι ἀφθονότατοι πηγαὶ διὰ τὸν δραματικόν. Καὶ ἂν ἡ ἱστορία πιστῆ καὶ γυμνὴ δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν δραματικὴ, συγχωρεῖ ἢ ποιήσις τὴν οἰκονομίαν καὶ τινὰ ἀλλοίωσιν τῶν περιστάσεων μετὰ τὴν ἐξάντλησιν

τῆς ἱστορίας πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ δράματος.

Ἡ κυρὰ Φροσύνη εἶναι ἡ ὡραία Ἑλληνὶς τῶν Ἰωαννίνων, σύζυγος ἀγαθοῦ Ἠπειρώτου, τοῦ Δημητρ. Βασιλείου, ἐμπόρου, ἦν συνέδεσε δυστυχῆς σχέσις μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ αἰμοβόρου Βεζύρη τῆς Ἠπείρου, μετὰ τοῦ Μουκτάρ πασσά. Ὁ Ἀλῆς τὴν κατεδίκασεν εἰς τὸν διὰ πνιγμοῦ θάνατον καὶ τὴν ἐπνίξε μετὰ δέκα ἐξ ἄλλων Ἑλληνίδων, ἐν αἷς καὶ αἱ δύο ἀθῶαι ἀδελφαὶ Σαλακοπούλαι, εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων. Τὴν κατεδίκασαν ὡς ἄτιμον μετ' ἀτίμων γυναικῶν.

Ἡ περὶ αὐτῆς παράδοσις εἶναι ὅτι ὁ Μουκτάρ, μαθὼν τὴν καλλονὴν τῆς, ἐπιχείρησε νὰ τὴν κτακτῆσῃ· ὅτι μὴ δυναθεὶς δι' ἡπίων τρόπων νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, τὴν ἐπεσκέφθη ἐν νυκτὶ αἰφνιδίως καὶ μεταμφιεσμένος καὶ τὴν ἐβίασεν. Ἐκ τοῦ τρόμου τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἡ ἀτυχὴς ὑπέστη μακρὰν λειποθυμίαν, ἣτις κατέστη δι' αὐτὴν νόσος ἐπαναλαμβανομένη εἰς πᾶσαν συγκίνησιν καὶ ἀκολουθήσασα αὐτὴν καὶ μετὰ τῆς Λίμνης, ἐν ἣ ἐπνίγη· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι λειποθυμήσασα πρὸ τῆς καταδύσεως, δὲν ὑπέστη τοῦ ὀδυνηροῦ θανάτου τῆς τὴν ἀγωνίαν. Ὑποτίθεται ὅτι, μετὰ τὴν πρότην βίαν, ἡ Εὐφροσύνη ἠγάπησε καὶ ἐξηκολούθησεν ἀγαπῶσα τὸν Μουκτάρ. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον καὶ τοῦτο, ὡς δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον καὶ τὸ ὅτι εἶχε μετ' αὐτοῦ σχέσις. Αἱ περὶ τοῦτου ὑπόνοιαι καὶ διαδόσεις ἐγεννήθησαν κυρίως μετὰ τὴν κατὰ δίκην τῆς. Ἐκ τῆς παραδόσεως ἐπίσης μανθάνομεν, ὅτι ἡ τοιαύτη σχέσις τῆς Εὐφροσύνης ἀπεκαλύφθη ἐξ ἐνὸς δακτυλίου, (τοῦ ἀρᾶ-βῶνος, ὡς ὑποτίθεται τοῦ Μουκτάρ) ὃν οὗτος τῇ εἶχε δώσει καὶ τὸν ὁποῖον ἡ μεσίτρια, ἡ σταλεῖσκανὰ ἐνεχυρίασῃ ἢ πωλήσῃ, ἀγνοῦσα τὴν πηγὴν καὶ τὴν ἱστορίαν του, ὑπῆγεν εἰς τὸ Χαρέμι τοῦ Μουκτάρ, ὅπου ἡ σύζυγός του τὸν ἀνεγνώρισεν. Εἶναι ἐπίσης ἱστορικῶς

ἀληθές ὅτι ἡ Εὐφροσύνη εἶχε τροφὸν γραῖαν Χορμοβίτισσαν, ἣτις τόσῳ τρυφερῶς τὴν ἠγάπα, ὥστε οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποσπάσωσιν τῆς ἀγκάλης τῆς τὴν κατὰ δίκην καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συμπνίξωσι καὶ αὐτήν. Ἡ παράδοσις λέγει ἐν τούτοις ὅτι ἡ Φροσύνη δὲν ἦτο ἀκουσμένη πρότερον, καὶ πολλοὶ ἀμφιβάλουσιν, ἂν ἦσαν ἀληθεῖς οἱ λόγοι τοῦ θανάτου τῆς, φοβούμενοι κρύφιαν ἔρωτα τοῦ Ἀλῆ ἢ μυστικὴν δολοποικίαν ἄλλην. Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων, ἄς σύγγρανοι πάσης πίστεως ἀξιοί, καὶ, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των, δυνάμενοι νὰ γνωρίζωσιν ὅλα, καὶ εἰς ἐμὲ διηγήθησαν, ὠδηγήθησαν καὶ οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ ποιηταὶ καὶ ἔγραψαν περὶ αὐτῆς μέχρι τοῦδε ὅσα εἶναι γνωστά. Προσέτι πολλοὶ καὶ τῶν τότε ζήσαντων ὑπῆρξαν οἱ πιστεύοντες, ὅτι ὁ Μουκτάρ ἦτο φιλέλληνας ἀληθῶς καὶ ἔτρεφε τῷ ὄντι σχέδιον πολιτικὸν περὶ ἰδρύσεως Ἑλληνο-Ἀλβανικοῦ Κράτους.

Ἡ παράδοσις μᾶς παρέδωκεν τελευταῖον, ὅτι δὲν ἦτο ἀγνώστος εἰς τὸν ἄγριον τῆς Ἠπείρου τύραννος ἡ Εὐφροσύνη. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἠθῶν αὐτῆς δὲν ὑπῆρχον ὑπόνοιαι, ὡς εἶπον, περὶ δὲ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν καλῶν αὐτῆς αἰσθημάτων ὑπάρχει κοινὴ καὶ βεβαία ὁμολογία.

Κατεδικάσθη ὡς τολμήσασα ν' ἀρνηθῆ τῷ Ἀλῆ τὰ θέλητρά τῆς; Κατεδικάσθη ὡς δεσμεύσασα τὴν ψυχὴν τοῦ Μουκτάρ; ὡς διατάραξασα τὴν σιδήριον τάξιν τῶν Βεζυρικῶν οἰκογενειῶν; ἢ προσπνέχθη θῆμα ἐξίλασθηριον ἄλλου ἔρωτος ἢ ἄλλης τινὸς πλεκτάνης καταχθονίου, ἐξ ὧν γέμει ἡ ἱστορία τῆς κοινωνίας, ἣτις ἐξῆ ὑπὸ τὸν ὄθλιον Ἀλῆν; Ταῦτα εἶναι ζητήματα ὧν ἐν θέλει ἐκλέξει ὁ ποιητής.

III

Ὁ κύριος Βερναρδάκης κατέστησε τὴν «Εὐφροσύνην» τὴν Ἡρώδα του. Ἐξελέξατο ὡς

ἔδαφος τὴν κυρίαν παράδοσιν, τὴν ὡς ἱστορίαν θεωρουμένην, καὶ τὴν ἠκολούθησε σχεδὸν πιστῶς. Λόγον τοῦ θανάτου τῆς φέρει τὴν δικαίαν ἀντιζήλιαν τῆς νομίμου συζύγου τοῦ Μουκτάρ, τῆς Χεινφὲ χανοῦμ, τῆς θυγατρὸς τοῦ Πασσᾶ τοῦ Βερατίου Ἰμπραὶμ. Τὸ δρᾶμα τοιοῦτοτρόπως τοῦ κ. Βερναρδάκη ἐν τῷ πρώτῳ μέρει αὐτοῦ φαίνεται εἰς πάντα ὅτι εἶναι οἰκογενειακόν.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς θέλει νὰ ἐξαγνίσῃ τοιοῦτον ἀθέμιτον ἔρωτα Ἑλληνίδος πρὸς τούρκον. Εἶναι ἔρωτα ἀπαιχθῆς κατὰ πολλοὺς λόγους. Ἡ Εὐφροσύνη ἦτο τιμία, εὐφυῆς, ἀνεπτυγμένη, (πολὺ ἀνεπτυγμένη), φιλόπατρις λίαν, (σικιρᾶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ποιήσεων τοῦ Ῥήγα), εἶναι μήτηρ δύο τέκνων μικρῶν, διατελεῖ ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἐπαγρύπνησιν ἀγνῆς ὀρεινῆς καὶ γενναίας Ἑλληνίδος, τῆς Νάσσω, οἰκτροῦ λειψάνου μιᾶς τρομερᾶς τραγωδίας ἐκ τῶν πολλῶν, ὅσαι ἀποτελοῦν τὴν ἱστορίαν τοῦ Τεπελενλή. Ἡ Νάσσω εἶναι ἐκ Χορμόδου. Ὅλους τοὺς συγγενεῖς τῆς ἔσφαξεν ὁ Ἄλῆς. Τὴν πατρίδα τῆς ἔκαυσαν καὶ κατέσκαψαν τὰ στίφη του διὰ δόλου. Ἡ Νάσσω διὰ τοῦτο συνδουλιζεῖ πάντοτε τὴν πατριωτικὴν αἰθάλην εἰς τὴν ψυχὴν τῆς θετῆς κόρης τῆς. Ἐνῶ λοιπὸν τοιαύτη εἶναι ἡ Εὐφροσύνη· ἐξ ἄλλου ὁ Μουκτάρ εἶναι ἔγγαμος, ἔχει γυναῖκα ὡραίαν, εὐγενῆ, συμπαθῶς ἀγαπᾷσαν αὐτόν. Ἡ Χαινφὲ εἶναι νεᾶνις καλὴ, νεόνυμφος, ὑπερήφανος, ἐξ εὐγενοῦς καταγωγῆς, θυγάτηρ Πασσᾶ ἰσχυροῦ καὶ τούρκισσα ἀληθῆς. Μαντεύει ὅτι ὁ σύζυγός τῆς δὲν τὴν ἠγάπα πλέον· ἀλλὰ τὸν Μουκτάρ δὲν τὸν πτοεῖ ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἀπειλὴ τῆς συζύγου του, ἥτις ὑποπτέουσα τὴν ἀπιστίαν του τῷ λέγει ὅτι ἂν ἐπαληθεύσωσιν αἱ ὑπόνοιαι τῆς ἢ αὐτὴ ἢ ἐκείνη, ἢ ἀγνωστος, πρέπει ν' ἀποθάνῃ. Ὁ Μουκτάρ προσέτι εἶναι τούρκος καὶ δὲν ἔχει σχέσιν μετὰ τῆς Εὐφροσύνης. Τὴν εἶδε καὶ

τὴν ἠράσθη. Προσπαθεῖ, προσπαθεῖ διὰ μεσιτῶν καὶ μεσιτριῶν νὰ τὴν ἐκμαυλίσῃ. Ἀναθέτει τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν γηρῶν γραμματέα τοῦ Βεζύρου, τὸν Μάνθον, ὅστις ἀναδέχεται τὴν φροντίδα διὰ μιᾶς πρᾶτριος, τῆς Ζωίτσας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Μουκτάρ εἶναι υἱὸς τοῦ Ἄλῆ.

Συνάντησις λοιπὸν οὐδεμία δυνατὴ. Προσέγγισις αἰσθημάτων ἵνα ἐπιτευχθῇ ἀπαιτοῦνται μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἐλατήρια ὅπως παρακινήσωσι τὴν Εὐφροσύνην νὰ ἐνδώσῃ. Ὁ Μουκτάρ διὰ τῶν μεσιτῶν θέλει νὰ τὴν πείσῃ ὅτι διαδεχόμενος τὸν Πατέρα του θ' ἀνορθώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ θὰ κηρύξῃ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Ἰδοῦ, τῷ ὄντι, ἄξιον δῶμα τῆς φιλοπάτριδος Ἑλληνίδος. Εἶναι γυνὴ δύναται ν' ἀπατηθῇ. Μόνος του ὁ νέος Ἄλβανὸς Πασσᾶς δι' ἱστορικῶν καὶ ἐθνομολογικῶν ἐπιχειρημάτων καταγίνεται νὰ τῇ δείξῃ τὴν συγγένειαν Ἄλβανῶν καὶ Ἑλλήνων.

Ἐν τούτοις τὸ δρᾶμα οὕτω λειοθῶτως διαφεύγει τῆς σφαίρας τῆς οἰκογενειακῆς σκηνῆς. Ἡ Εὐφροσύνη ἐνδίδει, ἀγνωστον πῶς, ἀλλ' οὐχὶ ἀπατηθεῖσα ἀπὸ τὰς ψευδεῖς πολιτικὰς ἐλπίδας. Ποσῶς! Μόνη τῆς τὸ λέγει εἰς τὸν Μουκτάρ. «Τὸ σχέδιόν σου εἶναι ὄνειρον. Δὲν τὸ πιστεύω ἀλλὰ σὲ ἀγαπῶ» διότι εἶσαι σὺ, σὲ ἀγαπῶ Μουκτάρ, διὰ τὸ ἐνεστὼς, διότι σὲ ἠγάπησα». Ἡ Εὐφροσύνη κρημνίζεται διὰ τοῦτου ἀπὸ τὴν θέσιν Ἑλληνίδος καὶ γίνεται γυνὴ, γυνὴ ἐπιλήσιμων τῆς συζυγικῆς πίστεως, τῆς θρησκείας, τῶν παραδόσεών τῆς, πρῶσωπον μισητόν.

Ἡ σύζυγος τοῦ Μουκτάρ εὐρίσκουσα τυχαίως, εἰς πωλητρίαν δέμα, τὸν γαμικὸν δακτύλιον τοῦ συζύγου τῆς, ὃν εἰς τὴν πωλήτριαν εἶχε δόσει, ὡς εἶπομεν, ἡ Εὐφροσύνη, μαθαίνει τότε πρῶτον τ' ὄνομα ταύτης. Παραλαμβάνει ἀμέσως συμπράκτορα τὴν τοῦ Βελῆ σύζυγον (ἀκουομένην παρὰ

τῷ Ἄλῃ περισσότερο διὰ λόγους ἀθεμίτους) καὶ ἐπιτυγχάνει μετ' αὐτῆς τὴν καταδικήν τῆς εἰς θάνατον παρὰ τούτου. Ὁ Ἄλῆς μεταβαίνει μετὰ συνοδείας εἰς τὸν οἶκον τῆς γκαιοῦρισας καὶ διατάσσει τὴν φυλάκισίν τῆς. Συμβούλιον δικάσαν, καταδικάζει αὐτὴν εἰς τὸν ἄτιμον θάνατον, εἰς ὃν κατεδίκασεν, ὡς ἀτίμους, καὶ δέκα ἐξ ἄλλας νεανίδας, εἰς τὸν θάνατον τοῦ πνιγμοῦ.

Λοιπὸν τὸ δρᾶμα ὑπερ πρὸς στιγμὴν ἔσται ἐπὶ πατριωτισμοῦ καὶ ὅπερ διὰ πατριωτικῶν ἐκδρομῶν φορτωθὲν, ἐνόμιζες ὅτι ἤχθη ἐξω τῆς οἰκογενειακῆς στέγης, εὐρίσκεται αὐθις ἐπὶ ἀντιζήλιας ἐπὶ ἔρωτος ἀδικαιολογήτου ἠθικῶς ἰστάμενον καὶ λύεται δι' αὐτοῦ.

Ὁ ποιητὴς θέλει νὰ καθάρῃ τὴν «Εὐφροσύνην» συναισθανθεὶς ὅτι ὁ πατριωτισμὸς δὲν ὑπῆρχε τὸδικαιολογοῦν, ἀφ' οὗ μόνη τὸν ἀπεκίρριζε.

Ὁθεν κατακλείει τὴν ἔνοχον ἐν φυλακῇ. Ἐκεῖ πρῶτον καθιστᾶ αὐτὴν ἡρωϊνὴν θρησκευτικῆς πίστεως. Ἀρνείται αὐτὴ ν' ἀλλάξῃ τὴν πίστιν τῆς ἵνα σωθῇ καὶ πολλὰ περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ λέγει. Οὐ μόνον, δὲ ἀλλὰ θέλει, ὡς τελειοτάτη χριστιανῆ, νὰ ἐξομολογηθῇ καὶ μεταλάβῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Τοῦτο ὅμως τῇ εἶναι αὐστηρῶς ἀπηγορευμένα καὶ μᾶτην ἐκλιπαρεῖ. Ἐν τῇ φυλακῇ ὁ θεὸς τῆς, Ἐπίσκοπος Λαρίσσης, τῇ γράφει μακρὰς ἐπιστολάς οὐχὶ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν στενῶς συνδεδεμένας. Εἰς δερβίσης εἰσέρχεται εἰς τὰς φυλακάς, οὔτε τῷ Μουφτῇ γνωστῆς, οὔτε τῷ ἀστυνόμῳ Ταχῆρ Ἀμπάζ. Εἶναι δερβίσης τοῦ Τεκὲ τῆς Ἄρτας καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὰς φυλακάς. Πῶς; Ἀγνωστον. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ὑψηλὸν του καθοῦκι μόνον ἐτύφλωσε τοὺς πονηροὺς τοῦ Ἄλῆ ὑπαλλήλους τοσοῦτον, ὥστε νὰ τὸν ἀφίσωσιν μόνον ἵνα καταγείνη νὰ μεταπέισῃ τὴν ἀπιστον. Μένει μόνος καὶ ἀποκαλύπτεται ἐκεῖ ὅτι εἶναι ὁ Σαμουήλ, ὁ ἐνδοξὸς τοῦ

Σουλίου πολεμιστῆς, ὃν ὑψωσεν ὁ Πουκεβίλ καὶ γλαφυρῶς ὕμνησεν ὁ ἴταλὸς Φοῦσκος. Ὁ Σαμουήλ, ὅστις οὕτω λάθρα ἦλθε διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν του, ἦλθε ἵνα ἐξομολογήσῃ τὴν Εὐφροσύνην σταλεῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τῆς συμπάσχοντος τῇ ἀνεψιᾶ του, ἀλλ' οὐδὲν λέγοντος αὐτῇ περὶ τοῦ δεινοῦ ἐγκλήματός τῆς. Ὁ Σαμουήλ τὴν ἐξομολογεῖ καὶ οἱ ἄλβανοὶ τὴν παραλαμβάνουσι μετὰ τῆς ἐκούσιως εἰς τὸν θάνατον παραδοθείσης Νάσως καὶ τὴν πνίγουν καὶ μένει ὁ ψευδὴς δερβίσης, ὁ Σαμουήλ ἂν θέλητε, (ἀλλὰ μὲ δερβίση ἐνδύματα καὶ μὲ τὸ καθοῦκι ἐπὶ κεφαλῆς) καὶ ψάλλει αἶνον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ καταπέτασμα κλείει τὴν σκηνὴν καὶ τὸ δρᾶμα.

IV

Τοιαύτη ἡ διεξαγωγὴ τοῦ δράματος. Ὁ ποιητὴς ἠκολούθησε πιστῶς τὴν ἱστορικὴν θεωρουμένην παράδοσιν, μὲ τὴν πλοκὴν τοῦ δακτυλίου, μὲ τὴν περιπέτειαν τῆς συναποθανούσης τροφοῦ, μὲ τοῦ θεοῦ τὴν ἐξω σκηνῆς παρέμβασιν, μὲ τὴν ἀντιζήλιαν τῆς συζύγου τοῦ Μουκτάρ καὶ μὲ τὸν ὑποτιθέμενον φιλελληνισμὸν τοῦ ἐραστοῦ τῆς.

Ἄλλὰ ἡ ἱστορία, τοιαύτη ὅποια ὑποτίθεται, δὲν εἶναι δραματικὴ καὶ ὀφείλει ὁ ποιητὴς νὰ οἰκονομήσῃ τὸ πρᾶγμα ἢ νὰ δεχθῇ μίαν τῶν ἄλλων ἐκδοχῶν. Ὁ ποιητὴς διὰ τοῦτο λέγεται ποιητὴς καὶ οὐχὶ ἱστορικός. Ἡ πιστὴ ἀκολούθησις τῆς παραδόσεως ἔφερε τὰ πλεῖστα ἐλαττώματα τοῦ δράματος καὶ κατέστησεν αὐτὸ ἀδόκιμον.

Τὸ τέλος τῆς Εὐφροσύνης, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶναι τραγικόν. Ἡ ὑπόθεσις ἐν τῷ δράματι πλανᾶται μετὰ οἰκογενεῖας πατρίδος καὶ θρησκείας. Δὲν ἔχει μίαν τούτων ὡς βᾶσιν. Ἐχει πάσας. Εἶναι οἰκογενειακὸν ἢ ἱστορικόν; Εἶναι καὶ τὰ δύο ἄλλα οὐδέτερον κυρίως.

Ἐξέρχεται τοῦ θεάτρου καὶ δὲν ἔχεις οὐδὲν ὀρισμένον περὶ τῆς Εὐφροσύνης αἰσθημα. Ἄπορῶν καὶ σὺ ἐρωτᾷς ἂν συμπαθὲς πρόσωπον ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ τὴν ἡρώϊδα τοῦ ὀ ποιητῆς. Οἱ λέγοντες ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐξαγνίσῃ τὸ σφάλμα τῆς, ἀποδίδων αὐτῷ φιλογενείας καὶ πατριωτισμοῦ ἐλατήρια, λέγουσι τὸ ἐναντίον τοῦ ποιητοῦ, τὸ ἐναντίον αὐτῆς τῆς Εὐφροσύνης. Ῥητῶς αὕτη ἀπεκήρυξεν ὡς ὄνειρα τὰ σχέδια τοῦ Μουκτάρ. Ῥητῶς τῷ εἶπεν ὅτι τὸν ἀγαπᾷ δι' ἑαυτὸν μόνον. Τούτου δὲ τιθεμένου δὲν θαυμάζεις μόνον διὰ τὴν μακρὰν ἀπασχόλησιν τοῦ ποιητοῦ εἰς ἐθνολογικὰς ἐκδρομὰς, δι' ὧν κατακουράζεται ὁ ἀκροατὴς καὶ καθίσταται γελοῖος ὁ ἐρωτικὸς μεταξὺ Μουκτάρ καὶ Εὐφροσύνης διάλογος· ἀλλὰ καὶ δὲν εἰζεύρεις πῶς ἐνέδωκεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μισητοῦ τυράννου, ἀφ' οὗ δὲν τὸν ἠγάπα πρότερον. Τοῦτο δὲν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ δράματος. Ἄμα ἀφαιρέσῃς τὸ ἐλατήριον τῆς πατρίδος, τὴν πατριωτικὴν ἀπάτην τῆς Εὐφροσύνης, ἔχεις πλέον μίαν μοιχαλίδα κοινὴν, καὶ κατὰ θρησκείαν, κατὰ ἠθικὴν, κατὰ Νόμους, κατ' ἔθιμα, κατὰ κριτικὸν καὶ πάσης ποινῆς ἀξίαν.

Δὲν δύνασαι νὰ συμπαθῆς πλέον πρὸς αὐτὴν. Δὲν δύνασαι νὰ λησμονήσῃς, ὅτι καὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν θανάτῳ ἐτιμώρουσιν τὸν μοιχὸν καὶ ποιναῖς πολὺ τοῦ θανάτου βαρυτέραις τὴν μοιχαλίδα. «Μοιχὸν ἀνελεῖν τῷ λαβόντι δέδωκεν» ὁ Νόμος, λέγει ὁ Πλούταρχος (ἐν Σόλωνι), καὶ τοῦ μοιχοῦ «θάνατος ἢ ζημία ἐστὶ» προσθέτει ὁ Λυσίας (κατ' Ἀγορήτου). Ἡ μοιχαλὶς «ἐκ τε οἰκίας τοῦ ἀνδρὸς ἐκβεβλημένη ἐστὶ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν τῶν τῆς πόλεως» διέτασεν ὁ Νόμος τοῦ Σόλωνος, (Δημοσθ. κατὰ Νεαίρας) καὶ τὴν τοιαύτην «οὐκ εἶα κοσμεῖσθαι οὔτε εἰς τὰ δημοτελῆ ἱερὰ εἰσιέναι. Ἐὰν δ' εἰσὶν ἢ κοσμηθῆται, τὸν τυχόντα κελεύει καταρρηγνύειν τὰ ἱμμάτια καὶ τὸν κόσμον ἀφαιρεῖσθαι

καὶ τύπτειν» ἀτιμῶν οὕτω,» ἐπιφέρει ὁ Αἰσχίνης κατὰ Τιμαρχοῦ, «τὴν τοιαύτην γυναῖκα καὶ τὸν βίον ἀβίωτον αὐτῇ παρασκευάζων».

Ἔρωσ, πατρίς, συζυγικὸν χρέος, θρησκεία ὅλα εὐρηνται ἐν τῷ δράματι, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἢ πάλιν αὐτῶν ἢ ὑψηλῆ, ἢ πάλιν τῶν ἀντιθέτων αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἧτις ἀποτελεῖ τὸ ὑψηλόν, τὸ δράμα, ὅπερ ἔχει ἀνάγκην οὐχὶ πολλῶν ἀλλ' ὑπερόχων αἰσθημάτων καὶ ἀντιθέτων. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὀμαλὴ, ἱστορικὴ, ἀπλοκός· ἀλλ' ἀδόκιμος διὰ δράμα.

Ἡ Εὐφροσύνη κατὰ τὴν καταδίκην τῆς εἶναι ἔνοχος δικαίως πάσχουσα, οὔτε τὸν ἔλεον οὔτε τὴν ἀγάπην ἀξίξουσα. Τοῦτο συναισθάνεται πῶς, ὡς εἶπομεν, καὶ ὁ ποιητὴς καὶ διὰ τοῦτο ἔπλασε τὸ πέμπτον μέρος ἵνα τὴν καθάρῃ δῆθεν καὶ εἰς ἣν ἢ χριστιανικοτάτη Εὐφροσύνη πάσχει μὴ δυναμένη νὰ ἐξομολογηθῇ. Ἀγωνιᾷ ἐκεῖ νὰ ὑψώσῃ αὐτὴν καὶ ὅλη ἢ πράξις αὕτη φαίνεται βεβηλωμένη. Προσπαθεῖ νὰ σύρῃ τὴν συμπάθειαν τῶν θεατῶν ἀλλὰ τὴν σύρῃ par les cheveux. Τὴν φορτώνει, τὴν καθιστᾷ ὀκληρὰν διὰ τῆς σπευδούσης ἐξοικονίσσεως τῶν παθημάτων τῶν τέκνων τῆς, τῆς καταστροφῆς τῆς περιουσίας τῆς, τῶν βασάνων τῆς Νάσως, ἅτινα ἔπειτα πάλιν ὅλα ἀνορθοῦνται διὰ τῆς πληροφορίας, ὅτι ὁ θεὸς τῆς καταδίκου ἀνέλαβε τὰ ὄρφανὰ καὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς Νάσως, ἧτις συμπνίγεται μετὰ τῆς τροφίμου τῆς.

Ἐπιθέτει ὁ ποιητὴς ὅτι οὕτω τάχα ἀπέστειλεν ἁγίαν τὴν Εὐφροσύνην; Ἡμεῖς δὲν ἐκινήθημεν τόσον εἰς ἔλεον πρὸς αὐτὴν, ὅσον πρὸς τὴν ἀτυχεῖ ἀληθῶς καὶ δυσέρωτα σύζυγον τοῦ Μουκτάρ, τὴν Χανιφῆ, ἧς ἢ ἐκδικησις ἦτο ἠθικὸς δικαίος καὶ νόμιμος. Ἡ ποιητὴ αὕτη ἐπεβάλλετο εἰς τὰς ἀτίμους. Ἦτο ἴσως μεγάλη, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἦτο νόμιμος, δὲν εἶναι πλέον τραγικὴ καθόσον καὶ ἐν πεπολιτισμένους

λαοῖς οὕτω αὐστηρῶς ἐτιμωρεῖτο ἢ Μοιχία.

Διδασκαλίαν ἐκ τοιαύτης ὑποθέσεως δὲν δύναται τις ν' ἀρυσθῇ. Οὐδὲν κακὸν στιγματιζόμενον, οὐδὲν καλὸν νικᾷ ἐπὶ τέλους. Ἄν ἢ Εὐφροσύνη ἠπατήθη οἱ ἀπαταιῶνες θριαμβεύουσιν. Ἀλλὰ δὲν ἠπατήθη. Ἐπταισε, καὶ τότε, διατὶ προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ τὴν ἐξελίσσῃ par force ἀφοῦ δικαίαν ἔλαβε τιμωρίαν;—Ἡ θρησκεία, φαίνεται θριαμβεύουσα ἐν τέλει ἀλλὰ δὲν παλαίει ἐν τῷ δράματι· διότι κυρίως ἢ πατρίς παρίσταται ἀγωνιζομένη ἀλλὰ νικωμένη εἰς τὸ πρόσωπον ἐνός τῶν ἀρίστων, κατὰ τὸν ποιητὴν, τέκνων τῆς, τῆς εὐφροσύνης, τῆς πεπαιδευμένης, τῆς φιλοπάτριδος, τῆς ἐγγαμου, τῆς θαυμαστῆς φροσύνης, τοῦ ἀδιαμνηστῆ τῶν Ἰωαννίνων» κατὰ τὴν Ζωίτσαν, καὶ νικᾶται χωρὶς τινος ἰκανοποιήσεως. Ὁ Μουκτάρ δὲν γίνεται ἀπεχθής. Ἡ Χανιφῆ καθίσταται ἀγαπητὴ, ὁ Ἄλῃς παρίσταται, ὡς ἱστορικῶς ἐστὶ, πονηρὸς τυράννος, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἐκπληροῖ δικαιοσύνης ἀπαίτησιν, τὸν νόμον.

V

Ἐπὶ τεχνικὴν ἔποψιν τὸ δράμα ἐν ᾧ εἶναι τοιοῦτο, δὲν ἔχει ἐξ ἄλλου οὔτε ἐκεῖνο ὅπερ, ... Pectus inaniter angit, irritat, mulcet, falsis terroribus implet. Οὐδαμοῦ ἐκεῖνο, ὅπερ interessa, amaestra, trahit, incanta κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς, ἐκεῖνο ὅπερ κατὰ τὴν σχολὴν τοῦ νέου Δουμᾶ εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς τοῦ δραματικοῦ, τοῦ κατ' αὐτὸν μὴ ὄντος οὔτε διδασκαλοῦ ἠθικῆς οὔτε ἱεροκλήρου.

Ἐν τῷ δράματι ὑπάρχουσι καὶ τινὰ συγκεχυμένα καὶ ἄλλα ἀσυνεπῆ καὶ πολλὰ βεβηλωμένα. Ὁ Μουκτάρ κατὰ τὴν πρώτην μετὰ τῆς φρόσως συναντησίν του ἀποτυγχάνει. Κατὰ τὴν δευτέραν γενομένην, ἀγνωστον μετὰ πόσον χρόνον, ἐρωτολογεῖ ὡς ἐν ἀρχῇ καὶ φεύγει συγχρόνως εἰς τὸν πόλεμον.

Μετὰ τὴν πρώτην συνάντησιν εἶχε φυλακίσει ὁ Μουκτάρ τὴν τροφὸν Νάσων· ἀλλ' ἐπὶ πόσον εἶχε σχέσεις; ἐπὶ πολὺ βεβαίως· πλὴν τότε πῶς ἢ Νάτω ἔμενεν εἰς τὴν φυλακὴν; Δὲν ἀπῆται ἐντόνως ἢ Εὐφροσύνη τὴν ἀπόλυσιν τῆς; ἢ μήπως διὰ νὰ μείνῃ ἐλευθέρη εἰς τὰς σχέσεις τῆς τὴν ἄφηνεν ἐν τῇ φυλακῇ; Καὶ αὐτὸ δύναται νὰ περιμείνῃ τις ἀπὸ τοιαύτην γυναῖκα. Ἄν δὲ εἶπῃ ὅτι τὴν ἐζήτησε καὶ ἄλλοτε καὶ ἔδωκε διαταγὴν ὁ Μουκτάρ καὶ δὲν εἰσακούσθη, πῶς νὰ κριθῇ τοῦτο ὡς πιθανόν; ἂν πάλιν αὐτὸς ὑπεξέφευγε νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ πῶς καὶ αὕτη ἐξηκολούθει νὰ τὸν ἀγαπᾷ τόσον, καὶ νὰ ἦναι ἢ μητέρα τῆς εἰς τὴν φυλακὴν;—δὲν δεικνύει τοῦτο ἀστοργον τὴν Εὐφροσύνην; Ὅθεν ἀγνωστον πῶς ἐνέδωκεν, ἀγνωστον πόσον διήρκεσεν ἢ σχέσεις τῆς, ἀγνωστον πόσον ἔμεινεν ἢ Νάσω εἰς τὴν φυλακὴν, ἀπορον, καὶ ἀδικαιολόγητον διατὶ παρεταθῆ τόσον ἢ φυλακίσις ταύτης. Ταῦτα εἶναι ῥιζικὰ καὶ ἀσυγχώρητα σφάλματα. Πολλοὶ ἐπομένως ἔνεκα ὧν τούτων δύναται νὰ γίνωσι παρατηρήσεις.

Ἐν πρώτοις ἂν μικρὸν ἐτροποποιεῖτο ἢ ὑπόθεσις, ἂν ἢ Εὐφροσύνη παρίστατο θῆμα πατριωτικῆς πλάνης, ἂν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτη συνεχρούετο τὸ καθῆκον τῆς συζύγου καὶ ἢ θρησκεία, πρὸς τὴν πατρίδα ἐξἄλλου καὶ ἐνέτιδιδε μὲν μέχρι τινὸς ἐκείνη, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἀνεκαλυπτομένης τῆς πλεκτάνης, ἀνεγείρετο πρὸ τοῦ κρηνοῦ, εἰς δὲ ἦν ἐτοιμὴ νὰ πέσῃ, καὶ ἔνεκα τούτου ἐπνίγετο, τότε καὶ διαφέρον πολὺ θὰ ἐκίνη καὶ τὸν πατριωτισμὸν θὰ ἐξῆπτε, καὶ τὴν Εὐφροσύνην θὰ ἔσωζε τοῦ στίγματος. Ἄν δὲ πάλιν ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ ὁ ποιητὴς καὶ τὸν ἔρωτα τοῦ Ἄλῃ καὶ τὴν σύγκρουσιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Μουκτάρ ἀνεπατριωτικῶν ἐκδρομῶν, πάλιν ἠδύνατο ἢ Εὐφροσύνη νὰ ἐρεισθῆ εἰς ἀντίθεσιν δραματικὴν διαφοράν καὶ φεύγει συγχρόνως εἰς τὸν πόλεμον.

εγίνετο ὄργανον ἐκδικήσεως χαρμηκῆς διὰ τοῦ δακτυλίου καὶ ἡ ἀτυχῆς Εὐφροσύνη θύμα, τότε θά ἦτο ἀκόμη περισσότερο δραματικὴ ἡ ὑπόθεσις.

Ἡ σκηνὴ ἡ δίδουσα ψυχὴν εἰς τὰ δραματικά ἔργα, δεικνύει συνάμα τὰ νοσήματα καὶ τὰ σφάλματα αὐτῶν. Εἶναι καιρὸς νὰ διορθωθῇ ἡ «Εὐφροσύνη» πρὸς τῆς ἐκδόσεως, νὰ τροποποιηθῇ ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐπὶ τὸ τεχνικώτερον, νὰ καθαρθῇ τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ν' ἀναχθῇ δευτέραν φοράν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἐκ τῶν τότε ἀποτελεσμάτων ὀδηγούμενος ὁ κ. Βερναδάκης θά κρίνῃ ὀρθῶς ποσὸν ἔχομεν δίκαιον καὶ θά δυνηθῇ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσὶν τῆς Εὐφροσύνης τῆς ἐχούσης ἄλλως ἀρετάς.

Λέγουσιν οἱ φίλοι τοῦ ποιητοῦ ὅτι ἠθέλησε νὰ φέρῃ τὴν ἱστορίαν telle qu'elle ἐν τῷ θεάτρῳ, δὲν ἐνοοῦσι ἡμῶς πῶς διὰ τούτου ἀδικούσιν αὐτόν. Ἡ ἱστορία δὲν δύναται ν' ἀναβῇ ἀναλλοίωτος ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ λογείου, οὐδὲ σχολῆ δύναται ἐπὶ τοιούτου ὀρίσματος νὰ ἰδρυθῇ. Τοιαύτῃ ἀπατηλῇ ἀρχὴ φέρει εἰς ἀσφαλέςτατον τέλος, τὴν πλήρη καὶ ἀλάνθαστον ἀποτυχίαν.

Δὲν δέχομαι ἀπολύτως τὴν γνώμην τοῦ ἐνδόξου τῆς Ἰταλίας δραματικοῦ τοῦ Ἀλφιέρη ὅστις φρονεῖ ὅτι πρῶτοι γίνονται οἱ ποιηταὶ εἶτα οἱ ἠθοποιοὶ καὶ ἔπειτα μορφοῦνται οἱ θεαταὶ (Parere sull'arte comica in italia ἐν ἀρχῇ.). Οἱ καλοὶ συγγραφεῖς μορφοῦν τοὺς θεατάς ἀλλὰ καὶ τῶν θεατῶν ἡ ἀνάπτυξις μορφώνει τῶν συγγραφέων τὰ ἔργα. Δὲν πρέπει δὲ ν' ἀρνήται ὁ κ. Βερναδάκης, ὅτι τὸ κοινὸν τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ὠριμον εἰς ὀρθὰς κρίσεις καίτοι αἱ ἰδέαι αὐτοῦ χρῆζουσιν ἐν πολλοῖς τῆς ποδηγετήσεως συγγραφῆς ὑψηλοῦ καὶ πεφωτισμένου καὶ κριτικῶν νοημάτων καὶ δικαίων. Μεταξὺ ποιητῶν, θεατῶν καὶ ἠθοποιῶν ὑπάρχει ἀλληλεγγύη ἀμοιβαίας ἀναπτύξεως. Τοῦτο εἶναι τὸ ἀληθές.

Ἄλλο ἀμάρτημα μέγα τοῦ δράματος εἶναι ὅτι ἀν δὲν σὲ ὠδήγει τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὐτοῦ, ἠδύνασο ν' ἀμφιβάλης περὶ τῆς ἡρωίδος τῆς πράξεως καὶ νὰ πιστεύσης ἄξωνα τὴν Νάσω. Ἐφ' ὅσον τὸ δράμα ἀσχολεῖται εἰς πατριωτικὰ αἰσθήματα, ἡ Νάσω εἶναι ἡ αἰσθανομένη, ἡ ἐνθουσιῶσα, ἡ τολμῶσα, ἡ ὑψηλὰ σκεπτομένη, ἡ δρῶσα. Αὐτὴ ὑβρίζει καὶ σύρει ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ Μουκτάρ, αὐτὴ τολμᾷ νὰ σκεφθῇ τὸν θάνατον τοῦ Ἀαλῆ. Ἡ Εὐφροσύνη οὐδὲν Πάσχει πάντοτε καὶ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν μονολογεῖ κἂν ὅτι θά ὠφελήσῃ παραδιδομένη εἰς τὸν τουρκαλθονόν. Ἄν ἔμενε τὸ δράμα ἱστορικόν, ἡ Νάσω ἦτον ἡ ἡρωὶς. Ἄν ἦναι οἰκογενειακὸν οὐτ' αὐτὴ ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ Εὐφροσύνη εἶναι πλέον ἡρωίδες.

Δὲν εἶναι ἐπουσιῶδες σφάλμα ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα πρόσωπα εἶναι ἀδρανῆ, παροδικὰ, ἐπουσιῶδη. Ἄν ἡ Εὐφροσύνη εἶναι τὸ κέντρον εἶναι κέντρον ἀσταθές καὶ διὰ τούτο ὁ περὶ αὐτὴν δραματικὸς κύκλος εἶναι σώλοικος. Ὁ Μουκτάρ ὁ συνεργὸς τοῦ κυρίου προσώπου ἔρχεται καὶ φεύγει, ὡς ὑπηρέτης, θέλων νὰ δώσῃ μίαν ἐντολὴν χρῆσιμον εἰς τὴν πράξιν. Ἡ Νάσω εἰς οὐδὲν συντελεῖ ἐπὶ τέλους καὶ ἐξαφανίζεται. Ἀμαυρὰ κάπως εἶναι ἡ Χενιφέ. Ὁ Μάνθος μὲν φαίνεται καὶ ἐν γένει κατερριμμένα εἰσὶν ὅλα τὰ πρόσωπα ἐν τῷ δράματι. Ὡς πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τῶν προσώπων πολλὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγα καλὰ, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα βεβαίως ἐναντία.

VI

Εἶναι ἄρτιος καὶ εἰκονικώτατος ὁ χαρακτῆρ τοῦ αἰμοδόρου καὶ πονηροῦ Ταπελενλῆ. Οἱ ἀπληστοὶ αὐτοῦ χρηματικοὶ πόθοι, ἡ πονηρία, τὰ γεροντικά πάθη, ὅλα γραφικῶς καὶ μετὰ χάριτος ἱστορικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἐπὶ δύο σκηνὰς περιγράφονται. Ὁ κ.

Βερναδάκης πρῶτος ἀπέδωκεν τὸν υἱὸν τῆς Χάμκως εἰς τὴν μητέρα του, τὸν Ἀλῆν εἰς τὸν Ἀλῆν. Ὁ κύριος Βαλαωρίτης παραστήσας τὸν τύραννον ἐκεῖνον, μεγαλορρήμονα, ὀργίλον, προκαλοῦντα τὸν θεὸν εἰς πάλιν, *φωνακλᾶν*, ἐπλασεν ἄνθρωπον οὔτε τύραννον, οὔτε ἀληθῆ, οὔτε πονηρὸν, οὔτε φυσικόν, πρὸ πάντων δὲ οὐδόλως Ἀλῆν τὸν αἰμοδόρον καὶ ὑποῦλον τύραννον τῆς Ἡπειροῦ.

Πονηραὶ καὶ νοήμονες αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Ἀλῆ εἰς τὰ παράπονα τῶν Ἀμφισσέων. Προσφευστάτη εἰς τὰ χεῖλη τοῦ πρωτοτύπου ἐκεῖνου ἀναιδοῦς ἄρπαγος ἡ ἰδέα ὅτι τὸν ἀφῆκε κληρονόμον του προφορικῶς ὁ ἀποβιώσας ῥαγιᾶς, τὴν περιουσίαν τοῦ ὁποίου παραγγέλει τὸν ἄνθρωπὸν του νὰ σφραγίσῃ καὶ νὰ παραγγείλῃ τὴν σύζυγόν του νὰ κάμῃ ὑπὲρ τοῦ ἀποβιώσαντος μνημόσυνα διὰ τὴν ψυχὴν του. Ἱστορικώτατα τὰ παράπονα του διὰ τὸν λειποτακτῆσαντα ὑπασπιστὴν του τὸν ὁποῖον ἠγάπα «*σὰν παιδί του σὰν ἐσὲ μωρὲ Μάνθο*». Καλῶς καὶ εὐφυῶς παρεμβάλλεται ἡ ἄσμενος σχέσις τοῦ ἀσελγοῦς γέροντος μετὰ τῆς νύμφης του. Νομίζει δὲ τις ὅτι ἀκούει τινὰ τῶν γερόντων αὐλικῶν τοῦ Βεζύρη ἐκεῖνου (ὧν ἓνα ἦκουσα καὶ ἐγὼ) διηγούμενον πῶς εἰς τὴν θεὰν τοῦ ὠραίου ἐρώνει ὁ γεγηρακὸς κακοήθης «*καυμένην νιάτα ποῦ εἶσθε*» ὅπως εἰς τὸ δράμα ὅταν βλέπῃ τὴν Εὐφροσύνην. Ὅταν λαμβάνων σιωπηλῶς τὰ δῶρα τῆς Νάσως κλαίει ὡς ὁ κροκόδειλος, «*τὶ νὰ τὰ κάμω αὐτὰ ποῦ αὐτὴ ἐσήκωσε τοῦ παιδίου τὸ κεφάλι καὶ τὸν ἔκαμε νὰ γείνη ἄπιστος καὶ νὰ διαταράξῃ τὴν ἡσυχίαν του σπιτιοῦ μου*» ἔχει τὸ ἐντελέστερον ἰχνογράφημα τοῦ τρόπου δι' οὗ ὁ φοβερός Ἀλῆς ἐξετέλει τῆς κακουργίας του. Λέγων δὲ ὅτι δὲν δύναται παρὰ νὰ φυλακίσῃ τὴν Εὐφροσύνην διότι τὸ θέλει ὁ νόμος σοὶ δίδει τὸ ἰδανικὸν ἀληθῶς τῆς ὑποκρισίας τοῦ αὐθαίρετοτάτου τῶν τυράννων.

Ἡ Ζαΐτσα, ἡ πράτρια, εἶναι πρόσωπον γνωστότατον, τοπικόν, τουρκικὸν ἐπάγγελμα ζῆσαν παρ' ἡμῶν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ὑπάρχον ἐτι ἐν Τουρκίᾳ πρὸς εὐκολίαν τῶν χαρμηίων καὶ σωζόμενον μέχρι τοῦδε εἰς πλείστας ἐλληνικὰς ἐπαρχίας. Λέγονται καὶ *τελάλησαι*. Πρὸ τοῦ κ. Βερναδάκη καὶ ἐπίσης γραφικῶς καὶ τελείως εἰκόνισε τὴν *τελάλησαν*, ὁ συγγραφεὺς τοῦ *peché de rachas*, ὅστις ὅμως τὴν ἔχει Ἀρμενίαν καὶ οὐχὶ ἐλληνίδα. Αἱ πράτριαι πωλοῦσι πανικὰ καὶ *τζοβαῦρικὰ* (πολύτιμα εἶδη), φύκος, καὶ μαγείας ἐνίοτε. Κάμνουσι μεσιτείας γάμων καὶ ἀθεμίτων ἐρώτων. Εἶναι δι' ὅλα καλαὶ. Ἡ κοκκῶνα Μαριγῶ τοῦ Ναυπλίου, ἡ κυρὰ Πηνεῖὸς τῆς Τριπόλεως εἶναι αὐτὴ ἡ Ζαΐτσα τῶν Ἰωαννίνων. Εὐφυῆς, εὐστροφος, στομύλη, πονηρὰ, γνωρίζουσα τὰ γυναικεῖα ἐλατήρια εἶναι ἐκμαυλιστρία τεχνικὴ καὶ νοήμων. Ὅταν ῥίπτῃ τοὺς πόρτους τῆς διὰ τὴν ψυθιριζομένην ἀπιστίαν τοῦ συζύγου τῆς Εὐφροσύνης, ἐκπληροῖ νοημόνως τὴν ἀποστολὴν τῆς προλειαινύουσα τὴν ὁδόν. Αὐτὴν ἄριστα ὁ κ. Βερναδάκης καὶ εἰσήγαγεν καὶ διετήρησε καὶ διεξήγαγε, καθ' ὅλον τὸ δράμα, ἀρτιωτάτην ἐκτὸς τῆς φράσεως τοῦ δακτυλίου.

Ἐπίσης ἄρτιος καὶ καλὸς χαρακτῆρ εἶναι ἡ Χανιφέ εἰ καὶ ὀλίγον ἀσθενῶς εἰκονισμένη. Ἡ τουρκικὴ ὑπεροφία, τὸ ἄλλος Χανούμ μεγάλης καταγωγῆς ἀπωλεσάσης τὸν ἔρωτα τοῦ συζύγου τῆς, ζωγραφοῦνται εὐπρεπῶς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦτο. Δὲν εἶχε μάλιστα ἀνάγκην νὰ ἐφεύρῃ διὰ τὴν χανοῦμ μηχανεῦματα καὶ δολοπλοκίας ὁποῖων βρῆθουσιν τὰ χαρῆμα.

Ἡ ἐκ τύχης διὰ τοῦ δακτυλίου ἀνακάλυψις τῆς ἀντεραστρίας, τῷ προσηνέχθῃ πρόχειρος ὑπὸ τῆς παραδόσεως καίτοι καθ' ἡμᾶς καὶ τοῦ νοημονεστέρους Ἰωαννίτας ἀπίθανος φαίνεται, καὶ πείθουσα μᾶλλον ὅτι ἡ Εὐφροσύνη ἦτο θύμα δόλου. Δὲν ἦτο μωρὸς

ὁ Μουκτάρ νὰ δώσῃ τὴν ἀραβῶνα του· διότι ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἄλλο δακτύλιον. Οὐτε τὸ σὺ μωρὰ ἦτον ἡ Εὐφροσύνη νὰ τὸ στείλῃ εἰς τὸ χαρέμι, οὔτε μωροτέρα ἡ μεσιτεύουσα Ζωῖτσα νὰ ἔχῃ ἐντὸς τοῦ δέματος τῶν πανικῶν μικρὸν δακτυλίδι ὅπερ κρύπτουεν συνήθως εἰς τὸ κόρφο των διὰ τὸ ἀσφαλές, οὔτε ἔτι μᾶλλον ἀνόητος νὰ παρουσιάσῃ ἐκεῖ ὅ,τι ἡ Εὐφροσύνη τῇ ἔδωκε νὰ ἐνεχυριάσῃ καὶ ὄχι νὰ πωλήσῃ· διότι αἱ γυναῖκες τοῦ Πασσᾶ δὲν εἶναι τοκισταί. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι μικρὸν. Ἡ Χανιφὲ εἶναι ὑπερηφάνου καὶ ἀπονηρέτου ἴσως ἀνατροφῆς. Ἐξαιρέσεις ἴσως, ἀλλὰ ἐξαιρέσεις καλῶς διατετυπωμένη.

Ἄδριστος ἀνόητος καὶ ὀλοσχερῶς ἀτυχῆς εἶναι τοῦ Μουκτάρ ὁ χαρακτήρ. Πολεμιστῆς ὑβριζόμενος καὶ ἀπειλούμενος ὑπὸ τῆς Νάσως καὶ ἀσθενῶς καθ' ἡμᾶς ὑπὸ τῆς Εὐφροσύνης παρακαλούμενος νὰ συγχωρήσῃ, καὶ σιωπῶν πρὸ τῶν ὕβρεων καὶ τῶν ἀπειλῶν νὰ φεύγῃ ἡσχυμένος, τουρκαλθανὸς ὀμιλῶν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἔρωτός του περὶ Πελασγῶν καὶ Δελέγων, περὶ συγγενείας τῆς Ἀλβανικῆς καὶ Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀνεχόμενος τὴν ὀργὴν τῆς γυναικὸς του καὶ τὰς ὕβρεις παρὰ τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐν τοῖς Χαρεμίοις, φεύγων καὶ ἀφίνων τὴν Εὐφροσύνην ἐν πενίᾳ καὶ ἄνευ προστασίας, ἐν ᾧ ἐγνώριζε τὰς ὑπονοίας τῆς συζύγου του, ὅλα ταῦτα εἶναι πράγματα ἅπερ ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐφάνησαν ἀκατανόητα.

Ἡ Νάσω εἰς ἣν ὁ ποιητὴς ἐνώνῃ τ' ἄγρια πολεμικὰ ἤθη τοῦ Χορμόβου, μετὰ διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ μετὰ ζωηροῦ εὐγενεῶς πατριωτικοῦ αἰσθήματος φαίνεται πρόσωπον οὐδόλως ὑγιές. Δὶς ὑψούσα τὸ ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ Μουκτάρ καὶ τοῦ Ἀλῆ καὶ κρύπτουσα ἢ ρίπτουσα αὐτὸ, μοὶ δίδει ἄλλου εἶδους καὶ διαφόρου γένους εἰκόνα τοῦ Παλαύρα. Ἰσχυρὰ καὶ ὑψηλὴ ἐν τοῖς λόγοις χαλαρομένη δὲ καὶ πίπτουσα ἐντελῶς ὅταν

εἰς ἐν δάκρυον τῆς Εὐφροσύνης λησμονῆ καὶ πατρίδα καὶ θρησκείαν καὶ μητρικὸν χρέος, ὅταν ἐγγίσῃ ὅπως οὖν εἰς τὴν στιγμὴν τοῦ ἔργου πνίγει ἡ Νάσω ἑαυτὴν διὰ τοῦ βρόχου τῆς οὐτιδανότητος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλληνικὴ Χορμοβίτισσα, ἡ πατριώτης Νάσω γίνεται γύναιον κοινὸν καὶ οὐδὲν ἐξοχὸν ἔχον. Ἡδύνατο νὰ τὴν διατηρήσῃ ὁ ποιητὴς, ὅπου τὴν εὖρε, εἰς τὴν ὑψίστην δηλαδὴ καὶ ἐξόχως τρυφερὰν ἀγάπην πρὸς τὴν Εὐφροσύνην καὶ νὰ μὴ περισπᾶσῃ αὐτὴν εἰς ἀνδρειύματα καὶ πολιτικὴν πολυλογίαν. Ἄλλ' ἀφοῦ παρεδάρη μεταξὺ οἰκογενείας καὶ πολιτικῆς ὁ ποιητὴς, ἔρριψε καὶ αὐτὴν εἰς τὴν πατριωτικὴν κόνιστραν καὶ τὴν ἔκαμε ὅπως τὴν εἶδαμεν μασκαρᾶν.

Ποῦ ἡ ὀργὴ τῆς ἐκείνη ἡ ἱερά ὅταν μαντεύῃ τὸ λανθάνον κακὸν ὑπὸ τοῦ Κύρ Μάνθου τὰς προσκλήσεις; Ποῦ ἡ ἐκρηξὶς ἐκείνη, ἡ ἀρενωπὴ καὶ ἀρειμανία, ἡ ἀξία τῆς Φώτως τοῦ Σουλίου ὅταν βλέπῃ τὸν λυκὸν παρὰ τὸν θησαυρὸν τῆς, τὸν Μουκτάρ παρὰ τὴν Εὐφροσύνην; Ἦτο κόρη τῆς πατρίδος; ὤφειλε νὰ φονεύσῃ τὸν Μουκτάρ ὅφειλε νὰ μὴ συγχωρήσῃ τὴν Εὐφροσύνην, ὅταν αὐτὴ ἀσυττόλως παρεβίασε πάντα χρηστότητος δεσμὸν. Ἦτο μήτηρ φιλοστοργιστῆ ἄλλ' αὐστηρᾶ; ὤφειλε νὰ συγκινηθῆ, μόνον ὅταν τὰ παθήματα ἐξιλέου καὶ ἔφερον εἰς τὸ χεῖλος τῆς λίμνης των τὴν θετὴν κόρην τῆς, ὄχι ἐνῶ ἀκόμη αὐτὴ ἐτέλῃ ἐν τῇ θριαμβευτικῇ ἀπολαύσει τοῦ πολλαπλοῦ ἐγκλήματός τῆς· ὤφειλε ν' ἀφοσιωθῆ εἰς τὰ τέκνα τῆς τροφίμου τῆς ἀφίνουσα τὴν ἀθησκον, τὴν ἀπατριν, τὴν ἀμήτορα, τὴν μοιχαλίδα. Δὲν εἶναι συνεπὴς δὲν εἶναι ὑγιὲς τοιοῦτος χαρακτήρ. Μὴ δὲ ζητήσῃ νὰ τὸ ἀποδώσῃ εἰς τὰς ἄσρας ἀντιθέσεις, ἃς παρατηροῦμεν συνήθως εἰς τὴν γυναικεῖαν φύσιν· διότι τὴν Νάσων παρέστη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν; τότε

ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὴν δραματικὴν ἀπάτην. Ἡ ἱστορικὴ ἐδῶ ἀλήθεια ἐβλάπτε τὸ δράμα ὅφειλε νὰ βάλῃ εἰς χρῆσιν τὴν ῥίνην, ἣν λέγουσι «ποιητικὴν ἄδειαν».

Ὁ Κύρ Μάνθος εἶναι δευτερεῦον πρόσωπον. Ἄλλ' ἄς σταθῶμεν εἰς αὐτὸν ὀλίγον. Ὁ Κ. Βερναρδάκης εἶναι καὶ ὡς ποιητὴς καὶ ὡς ἱστορικὸς καὶ ὡς Ἑλλῆν ἀσυγχώρητος ἐξευτελίσας τὸν Μάνθον. Ὁ Κυρ-Μάνθος ἦτο τῷ ὄντι γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ πρῶτος μάλιστα· ἦτο πονηρὸς ἴσως, κατ' ἀνάγκην, καὶ ταπεινός· διότι ὑπηρετεῖ τὸν πονηρότατον καὶ ἰδιοτροπότατον ἐκείνον τύραννον.

Ἄλλ' ἱστορικῶς ὁ Μάνθος ἦτο φιλογενῆς ἀνὴρ. Ἦτο φιλικός, ἦτο εὐφυστατος καὶ ἀξιοπρεπής. Δὲν ἦτο μαστροπὸς καὶ πολὺ πλέον δὲν ἦτο συνεργὸς βιασμοῦ, ὡς λέγομεν οἱ νομικοί. Ἦθελε νὰ δώσῃ τύπον αὐλικοῦ τοῦ Ἀλῆ, αὐλικοῦ μιστοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ δράματος; Εἶχε τὸν Κῶσταν Βουρμπιανίτην, γραμματέα τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ οὐτιδανὸν καὶ ἄθλιον. Ἡδύνατο διὰ τινος ἀναχρωσιμῶ νὰ φέρῃ τὸν Νικόλα Γιάγκον τὸν ἄρπαγα τῆς Βασιλικῆς. Ἄν ἤθελε πρόσωπον ἐπιφανές ὀφειλε νὰ σεβασθῇ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἀφοῦ ἐφάνη τόσον εὐλαβὴς εἰς τὴν ἱστορίαν, ὥστε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν βωμόν τῆς τόσας δραματικὰς ἀνάγκας, ὀφειλε νὰ εὐλαβηθῇ αὐτὴν καὶ διὰ τὸν Μάνθον, τὸν Ἑλληνικώτατον τοῦ Ἀλῆ ὑπουργόν. Ἄνευ τῆς διαστροφῆς ταύτης ὁ Μάνθος ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν εἶναι κάλλιστα διαγεγραμμένος. Εἶναι ὡς τύπος ἐν τῶν προσώπων τῆς δυσώδους αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ, εἰς ἣν ἡ πατρίς ἡμῶν, ἐν τῇ ἀναγεννήσει τῆς μάλιστα, οὐκ ὀλίγας ὀφείλει νόσους.

Περὶ τῆς Εὐφροσύνης, τέλος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περισσότερον τι τῶν ὄσων ἀνωτέρω περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐσημειώσαμεν. Εἶναι ἀνώμαλος, ἀσυνεπής, ἀκατανόητος, ἀσυμπα-

θῆς καὶ ἀναξιομίσητος συνάμα, εἶναι τὸ οὐδέτερον καὶ μᾶλλον κακὸν καίτοι εἶναι ὁ ἄξων καὶ ἡ ἡρωὶς τοῦ ἔργου.

VII

Ὡς πρὸς τὴν διαλογικὴν ἀξίαν καὶ τὴν δράσιν, τὸ δράμα μεγάλα ἔχει καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ, ἀλλ' ἐπικρατοῦσι τὰ δευτέρα. Διάλογοι μακροὶ ἐπαναλήψεις τῶν ἐλατηρίων κοπιώδεις, ἀσθενῶς καὶ μονοτόνως ἀνεπτυγμέναι πατριωτικαὶ ἰδέαι, χαλαροῦσιν τὴν δράσιν (τὴν μικρὰν ἄλλως) καὶ κουράζουσι τὸν θεατὴν. Ἡ σκηνὴ τοῦ Χαρεμίου ἡ πρώτη, εἶναι καλὴ ἢ καίπως ἐκτενής. Ἡ διήγησις τῆς Νάσως περὶ τοῦ Χορμόβου, ἀσχετος πρὸς τὸ δράμα, μακρὰ, βαρυντικὴ ἐπίσης καὶ ἐξωθεν ἐρχομένη. Ἀπίθανος ἡ διὰ μιᾶς μόνον ῥήσεως τῆς Φρόσως ἀποστολὴ τῆς ἀγρύπνου καὶ ὠργισμένης τροφῆς εἰς τοῦ Μάνθου τὸν οἶκον, μεθ' ὅσα ἐν ἀγανακτήσει κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν προσκλήσεών του καὶ κατὰ τῆς παρουσίας Ζωῆς εἶπε. Ἡ Νάσω εἶναι μήτηρ οὐχὶ σκλάβου. Ἡ Εὐφροσύνη ὀφείλε νὰ τὴν σεβασθῇ ἢ ἄλλως ἡ Νάσω ὀφείλε νὰ σεβασθῇ ἑαυτήν. Κατὰ τὸν μεταξὺ πρατρίας καὶ Εὐφροσύνης διάλογον ἔπρεπε ἡ Εὐφροσύνη νὰ εἶναι ὀλιγώτερον παθητικὴ, πλειότερον ὀμιλητικὴ καὶ ἐναντιολόγος ἵνα γείνη ἡ σκηνὴ ζωηρότερα. Φορτικὴ καὶ ἄτοπος ἡ ἐρωτικὴ συνάντησις τοῦ Μουκτάρ μετὰ τῆς ἐρωμένης του, βαρεῖα δὲ εἰς ἐθνολογικὰς ἐκδρομὰς. Ἐν στιγμῇ τοιαύτῃ εἶναι προσέτι ἀπροσδόκητος καὶ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ τούρκου ἀλθανοῦ, ἔστω καὶ ἡγεμονόπαιδος, ἔστω καὶ μαθητοῦ τοῦ Ψαλλίδα, εἶναι ἱστορικῶς ἀνυπόστατος καὶ ἀπίθανος καὶ καλλιτεχνικῶς ἀπρεπής. Ἀπίθανος καὶ οὐδόλως φυσικὴ ἡ διήγησις τῆς εἰσερχομένης Νάσως περὶ τῶν παθημάτων τῆς κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μάνθου. Εἶναι κατάπληκτος ἀπὸ τὴν τόσῳ ἀπροσδόκητον

πραγματοποιήσιν τῶν ὑποψιῶν τῆς, ἀπὸ τὴν θέαν τοῦ Μουκτάρ (ἐν ὧρα νυκτὸς ἄρα ἢ ἡμέρας; — δὲν ἐννοεῖται.) Ἐπρεπε νὰ ᾔται βραχδεία, ν' ἀφήσῃ τὰς διηγήσεις, νὰ ὀμιλήσῃ γοργῶς, ὀλίγα καὶ καταπληκτικὰ, ἄξια τῆς δεινῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

Φυσικὴ βραχεῖα καὶ καλὴ ἡ συνεννόησις τοῦ Μουκτάρ καὶ Μάνθου, καλλίσται δὲ καὶ αἱ σκηναὶ τοῦ Διβανίου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Εὐμορφος ἡ σκηνὴ τοῦ Μάνθου καὶ τοῦ Βεζύρη ὡς ἐπισοδειακῆ. Ἀρίστη καὶ σύντομος καὶ γραφικὴ ἡ σκηνὴ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Βεζύρου εἰς τὸν οἶκον τῆς Εὐφροσύνης. Ἄμεμπτον ἀληθῶς τὸ τέταρτον ἐκεῖνο μέρος, τὸ σῶζον πολὺ μέρος τοῦ δράματος.

Τὸ πέμπτον μέρος εἶναι τζόρτα πρὸς διάσωσιν τῶν δραματικῶν κανόνων. Ἡ τζόρτα εἶναι τεμάχιον ὑφάσματος, ὅπερ προσθέτουν οἱ βράπται διὰ νὰ συμπληρώσωσιν ἀτελὲς ἔνδυμα. Καὶ τὸ μέρος τοῦτο ὡς τζόρτα εἶναι πρόσθετον καὶ βεδιασμένον. Μακρόταται ἐπαναληπτικαὶ καὶ φορτικαὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ θεοῦ τῆς Εὐφροσύνης Ἐπισκόπου. Πολὺ πλέον δικαιολογημένα θὰ ἦσαν ἂν ἡ ἀνεψιά του ἦτο θῦμα ἢ ἐντίμου ἀρνήσεως πρὸς τὸν Μουκτάρ, ἢ τῶν ἀποτυχουσῶν λαγνικῶν θελήσεων τοῦ Ἀλῆ ἢ δολοπλοκίας ἄλλης, ἀπερίστορικῶς, ὡς εἴπομεν, ἐστηρίζοντο καὶ τιθέμενα εἰς τὸ δράμα ἠδύνατο πολὺ νὰ ζωογονήσῃ αὐτὸ καὶ νὰ τὸ καταστήσῃ πολὺ πλέον διαφέρον. Ὡραία ἡ ἰδέα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀγαπητοῦ ὄντως καὶ σεβασμίου Σαμουήλ, ἂν ἡ Εὐφροσύνη, ἦτο θῦμα πατρίδος καὶ θρησκείας· ἀλλ' ἀπρόσφορος ὑπάρχει ὡς ἐγένετο. Ἡ Νάσω συναποθνήσκει· ἀλλὰ ποῦ ἀφίνει τὰ τέκνα τῆς Φρόσως; Ἐλησμόνησεν ὁ ποιητὴς τὴν Ἑλληνικὴν ῥῆσιν « τοῦ παιδιοῦ μου τὸ παιδί εἶναι δυὸ φοραῖς παιδί μου; » Δὲν ἦτο ἡρωϊκότερον, ἀξιώτερον τῆς τοσοῦτω τὴν θετὴν κόρην

ἀγαπώσης Νάσως ν' ἀφιέρωσῃ τὸν ὑπόλοιπον βίον τῆς εἰς ἀνατροφήν τῶν ὄρφανῶν; — Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια; — ἀλλ' ἡ δραματικὴ ἀνάγκη;

Ἡ τεχνικὴ διεξαγωγὴ φέρεται, ἐπαναλαμβάνω, μεταξὺ τῆς σχολῆς τῶν κλασικῶν καὶ τῶν ῥωμαντικῶν δραμάτων, μῶλην τὴν ἀπέχθειαν, ἣν ὡς γνωρίζομεν ἐκ κρίσεων τοῦ κ. Βερναδάκης, τρέφει οὗτος εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην. Ἡ σκηνὴ τῶν μαγισσῶν εἰλημμένη ἐκ τοῦ Μάκβεθ, ἐν μέρει, ὁμοιάζει, ὡς πρὸς τὸ τυχαῖον, πολὺ μετὰ τοῦ ἐν τῷ μυθιστορηματι τοῦ Βούλβερ ἐπιποδίου τῆς Ἰόνης καὶ τοῦ Γλαύκου, ἐν τῷ σπηλαίῳ τῆς μαγίσσης τοῦ Βεζουβίου. Ἐν τούτοις καὶ τοὶ τὸ ποίημα τῶν μαγισσῶν εἶναι εὐμορφον, ἡ σκηνὴ εἶναι δυσάρεστος, ἀπίθανος, καὶ εἰδεχθῆς ἂν θέλητε. Ἄς τὴν βελτιώσῃ ἢ ἄς τὴν μεταβάλλῃ. Δὲν νῦχαρίστησε. Δὲν θὰ βλάψῃ, μάλιστα καὶ ἂν τὴν ἐξαλείψῃ.

VIII

Μένει οὐσιωδέστατον μέρος τοῦ δράματος, ἡ γλῶσσα του. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἰδομεν τῷ ὄντι τὴν ἀπόπειραν πρωτοτυπίας τινὸς κατὰ τὴν δραματικὴν γλῶσσαν. Ἰδίως ἡ Νάσω εἶναι κῆμα καλῆς καὶ κοινῆς γλώσσης. Δὲν δυνάμεθα νὰ φέρωμεν ὠρισμένην ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἀποπειρας κρίσιν.

Ἄν εἰλικρινῶς μᾶς ἐρωτήσῃ ὁ κ. Βερναδάκης πρέπει εἰλικρινῶς νὰ μὴ τῷ κρούσωμεν ὅτι δὲν ἤρεσεν οὔτε εἰς ἡμᾶς οὔτε εἰς ἄλλους. Παρατηροῦμεν ἐν τῇ νεωτέρα λυρικῇ ποιήσει (ἂν δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι ποιήματα, τὰ πολλὰ ἐκ τῶν γραφομένων σήμερον πεισιθανάτων στιχορρημάτων) ἀκατάσχετον τινα ῥοπήν πρὸς τὴν πενιχρὰν καὶ πολλὰκις μῆζωπρὰν, εἰ καὶ παθητικὴν, κοινὴν γλῶσσαν. Τὴν ῥοπήν ταύτην δὲν ἔπρεπε νὰ ἐναρρῶνῃ ὁ κ. Βερναδάκης διὰ τῆς αὐθεντίας του. Πολὺ δὲ πλέον δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ ὑψώσῃ αὐτὴν ἐπὶ

τῆς σκηνῆς, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ γλῶσσα ἀναμένει ἐκεῖθεν ὄθησιν εἰς πρόοδον οὐχὶ εἰς ὀπισθοχώρησιν. Ἰδιαίτατα συνιστῶμεν ὀλίγας τινὰς φράσεις ἀπαιχθεῖς, ἄς ὀφείλει πάντως ν' ἀποσπάσῃ. Τοιαύτας ἐνθυμούμεθα τὰς « νὰ φάω τὸ κρέας ἢ τὰ κρέατά μου » δις ἐπαναλαμβάνομενας τὴν « νὰ χαθῆς » δις λεγομένην καὶ ἄλλας τινὰς ὀλιγίστας μὲν, ἀλλὰ τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς πρέπει νὰ διώξῃ, νὰ διώξῃ ἀποφασιστικῶς καὶ μετ' ἀγανακτήσεως, ὡς ἀναξίας αὐτοῦ, ἀναξίας δράματος, ἀναξίας ποιήσεως καὶ σκηνῆς.

Εἰς ἰδέας τὸ δράμα δὲν εἶναι πτωχὸν εἰ καὶ οὐχὶ πλούσιον ὅπως ἄλλα ἔργα τοῦ ποιητοῦ. Ὡραία π. χ. εἶναι τῆς Νάσως ἡ ἐπίπληξις εἰς τὴν Φροσύνην. « Ποῖον μέρος τοῦ προσώπου σου εἶναι ἀμόλυντον ἀπὸ τὰ φιλήματα τοῦ Μουκτάρ, ἵνα σὲ ἀσπασθῶ ἐκεῖ; » Καλὸν καὶ τὸ ποίημα τῶν μαγισσῶν.

Ἡ εἰκόνισις τῶν Χαρμείων εἶναι τεχνικὴ, ἀλλὰ τὴν ἀσθενῆ δρᾶσιν οὐδὲ ἡ τοῦ ἔργου ποικιλία τῶν σκηνῶν καθιστᾶ ἀπαρατῆρητον.

IX

Ἡ ἐπὶ σκηνῆς θέσις τοῦ δράματος ὑπῆρξε καλὴ. Πρόσκαιρα τινὰ τῆς παραστάσεως μειονεκτῆματα ὡς καὶ κρίσις περὶ τῆς διανομῆς τῶν προσώπων διαφεύγουν τὴν σφαιρὰν τῆς διατριβῆς ταύτης. Σημειωθῆτω ὅτι καὶ διὰ τὴν ἡμέραν ἀκόμη τῆς παραστάσεως (25 Μαρτίου) ἔπρεπε δι' ἄλλου τινὸς τρόπου ἢ ὑπ' ἄλλο εἰ δυνατόν ἔνδυμα νὰ γείνη ἡ προσφώνησις ἐκεῖνη, ἣν ἔκαμεν ὑπὸ τοῦ Δερβίση τὸ σκαιὸν καὶ δυσοῖωνον ἔνδυμα, ὁ ἔνδοξος τοῦ Σουλίου μοναχοῦ ὁ ἦρωες τῆς συμπαθοῦς ποιήσεως του Φούσκου. Ἐν τέλει πρέπει νὰ φέρωμεν ὡς συμπέρασμα ὅτι τὸ δράμα δὲν ἐκρίθη ὅποσον ἀνεμένετο καὶ εὐλόγως. Τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀποθάρυνσις αὐτοῦ, παρ' οὗ ἐλπίζομεν πολλὰ ὑπὲρ τοῦ θεάτρου. Οὐδενὸς συγγραφέως ὅλα τὰ ἔργα εἶναι τέλεια,

οὐδ' ἐκ τούτου μόνου δύναται νὰ κριθῇ ἡ ἀξία τοῦ ποιητοῦ. Ὁ κ. Βερναδάκης πρὸ πολλοῦ δὲ ὡσφράνητῃ τῆς θεατρικῆς λυχνίας τὴν ὁσμὴν. Ἐμνεῖν πολὺ μακρὰν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου καὶ τῆς Ἀπτικῆς. Ἐδῶ πλησίον τάχιστα θὰ εὕρῃ ἐμπνευσιν νὰ ἐνθουσιάσῃ. Δύναται νὰ τὸ κάμῃ καὶ πρέπει νὰ μὴ τὸ παραλείψῃ. Ἡ ἀποτυχία πρέπει νὰ τὸν ἐνισχύσῃ ἀντὶ νὰ τὰ ἀποθαρρύνῃ. Ὁ μῦθος τοῦ Ἀνταίου εἶναι ἑλληνικὴ παραβολή.

Γράφω ταῦτα διότι ἐπιθυμῶ οὔτε ὁ κ. Βερναδάκης, μεθ' οὗ ἀπαξ μόνον συναντήθη καὶ οὐτινος τὰς περὶ μορφώσεως ἐθνικοῦ θεάτρου ἰδέας καὶ ἐργασίας καὶ ἐκτιμῶ ἐν πολλοῖς, καὶ θέλω νὰ συντρέξω, οὐτ' ἄλλος τις νὰ συλλάβῃ τὴν ἐλαχίστην περὶ τῆς εἰλικρινείας τῆς κρίσεώς μου ἀμφιβολίαν.

Πρέπει νὰ ἐξομολογηθῶ τελευταῖον ἐν ἡμέραις μάλιστα τοιαύταις. Ἀναγνωρίζω δημοσίᾳ τὴν τόλμην μου, κρίνοντος ἐκ μιᾶς μόνης παραστάσεως τὸ δράμα, καὶ ἐνθὸς δὲν εἶμαι φιλόλογος. Ἄν ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, ἀπόδοτε τοῦτο εἰς τὴν μὴ εἰδικότητά μου φέροντος ὡς ἐφόδια μόνον ἐγκυκλίου περὶ θεάτρου γνώσεις καὶ πολλὴν ἀγάπην καὶ μεγάλην ἐπιθυμίαν πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἑλληνικῆς σκηνῆς· ἀπόδοτε τὸ λάθος εἰς τὴν ἀτελεῖ ἀντίληψιν κατὰ τὴν μίαν καὶ μόνην παράστασιν τοῦ ἔργου· ἀλλὰ μὴ καταλογίσητε τὸ λάθος εἰς ἑλλειψιν εἰλικρινείας. Θὰ εἶναι ἀμάρτημα βαρύτερον τῆς τόλμης μου.

Ἄν παρὰ τὴν ἀρμοδιότητά μου ἔγραψα, τὸ ἔπραξα διότι ἐνόμισα ὅτι πρέπει ὁ κ. Βερναδάκης νὰ γνωρίζῃ εἰλικρινῶς τὰς ἰδέας καὶ κρίσεις τοῦ κοινοῦ, ἀπηλλαγμένους τῶν μετριάσμων, δι' ὧν εὐπροσῆγορος φίλια καλλύνουσα ἐξασθενεῖ αὐτάς. Τελευταῖον τι καὶ ὑπὲρ τῆς κρίσεώς μου.

Δὲν ἐπερείμενα τὰς κρίσεις τῶν ἀρμοδιωτέρων, καὶ προεξανέστην (μὴ λήσμο-

νῶν ὅτι οἱ τοιοῦτοι «ἐρραπίζοντο» τὸ πάλα) διότι γνωρίζω ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν ἀρμόδιοι ἢ περιορίζονται εἰς στενοὺς κύκλους ἀπρηχαιωμένων κανόνων, ἐν οἷς θέλουν νὰ στενοχωρήσωσι τὴν πτῆσιν τῆς ποιήσεως, ἢ δὲν ἀκοουθοῦσι τὰς σημερινὰς τοῦ τόπου προόδους εἰς τὰς περὶ θεάτρου ὀρέξεις τοῦ ἢ βαρύνονται νὰ γράψωσιν. Ἐγραψα τέλος διότι τὸ θέατρον εἶναι διὰ πολλοὺς καὶ πρέπει ν' ἀρέσκη τοῖς μᾶλλον ἀνεπτυγμένοις ὄλων τῶν κλάδων. Δίκαιον ἦτο νὰ γνωσθῶσιν καὶ αὐτῶν αἱ σκέψεις καίτοι μὴ τυπικῶς ἀρμόδιαι.

Ἄθηναι τῆ 29 Μαρτίου 1876

ΗΑ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ.

Υ. Γ. Εἶχον ἀποστείλει ταῦτα πρὸς τύπωσιν ὅταν ἀνέγνων μακρὰ ἄρθρα ἐν τῷ «Νεολόγῳ» δεικνύοντα φανερώς μὲν πολλὰς γενικὰς περὶ θεάτρου δόσεις, λαθιανόντως δὲ πολλὴν καὶ πρὸς τὸν ποιητὴν συμπάθειαν. Ὑπὸ τύπον γενικῶν περὶ νέας ἑλληνικῆς δραματοποιίας ἰδεῶν, ἐξομαλύνεται ἡ ὁδὸς τῆς κρίσεως τοῦ κ. Βερναδάκη καὶ καταλήγει τεχνηέντως ὁ συγγραφεὺς τῶν ἄρθρων εἰς ἐπιεικεστάτας περὶ τοῦ δράματος κρίσεις. Τὰ ἄρθρα ταῦτα εἶναι πλείονος προσοχῆς ἄξια οὐ μόνον ὡς ὑπὸ δοκίμου γραφέντα καλᾶμου, ἀλλὰ καὶ ὡς διακοινοῦντα τὰς ἰδέας τοῦ ποιητοῦ τῆς Εὐφροσύνης, πρὸς ἃν ὁ γράφων καὶ ἂν δὲν τὸ λέγει, προδίδεται ἔχων πολλὴν φιλίαν καὶ μεθ' οὗ συμφωνεῖ κατὰ τὰς ἰδέας.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ γεννηθεῖσα ἐντύπωσις ἦτο συμπάθεια τις πρὸς τὸν γράψαντα, ὅστις ἐν τῇ ποιήσει ὅτι ὑπὲρ σαθρᾶς συνηγορεῖ ὑποθέσεως, ἀγωνιαδῶς ἀγωνιᾷ νὰ ἀνακινήσῃ ὅλας τὰς δραματικὰς σχολὰς ἵνα ἀντλήσῃ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς Εὐφροσύνης.

Λέγων ὅτι πᾶσα ἐποχὴ ἔχει ἰδιοφυᾶ δραματικὴν σχολὴν μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ τῷ εἴπωμεν «Σ' πολλὰ ἔτη». Ἄν ὅμως συμπληρῶν

τὴν πρότασιν τοῦ μᾶς ἔλεγεν, ὅτι ἐκάστη σχολὴ εἶναι ἔμπνευσις καὶ ἐκδήλωσις τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ἔθνους, ἐν οἷς ἐγεννήθη, θά μᾶς παρεῖχε τὴν περίστασιν νὰ τὸν ἐρωτήσωμεν. Λοιπὸν ὁ κ. Βερναδάκης, πῶς δὲν ἐνεπνεύσθη καὶ πῶς δὲν εἰκονίζει τὸ πνεῦμα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους; Ἀλλὰ δὲν εἶπε τοῦτο, νοήσας τὸ φεῖδι ὅπερ ἐκρύπτετο ὑπὸ τὴν ἰδέαν πλήρη καὶ ὅπερ θὰ ἔτρωγε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ.

Δὲν δέχομαι ἀπολύτως ὅτι ἡ νέα ἀττικὴ καλλιαισθησία, διαφθαρεῖσα ὑπὸ μελωδιῶν καὶ τερατολογιῶν εἶναι δυσνίκητος καὶ δυσπρόσιτος εἰς παρθενικῆς δραματικῆς μουσικῆς κάλλι. Δὲν πρέπει νὰ συγγέη τοὺς πολλοὺς μετὰ τῶν καλῶν. Εἰξέυρει δὲ ὅτι ὅταν καλῶς διδάσκηται ὁ Ἄμλετ καὶ ὁ Ὁθέλος, ἢ Μήδεια τοῦ Legouve καὶ ἄλλα ἔργα δευτερευόντων μὲν συγγραφέων ἀλλ' ἐπιτυχῆ, τὸ θέατρον πληροῦται καὶ ἡ καλλιαισθησία ἀναφαίνεται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ φυσικῇ ἀττικῇ χάριτι.

Ἡδυνάμην νὰ ὑποστηρίξω διὰ μακρῶν τὰ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένα ὅτι ἡ πατρὶς καὶ ἡ θρησκεία δὲν εἶναι τῆς δραματικῆς μουσικῆς γάλα, ἀλλὰ τῆς ἐπιχῆς ἢ τῆς διθυραμβικῆς. Ὅμως φοβούμενος μὴ παρελκύσω τὸν λόγον ἀρκοῦμαι νὰ τῷ ἐνθυμίσω τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Βροῦτον καὶ Τιμολέοντα τοῦ Ἀλφιέρη, τὸν «Καῖσαρα» καὶ τὴν Ἰωάνναν («Δ' Ἄρκ») καὶ τὰ πολλὰ δράματα, ὅσα ἐγέννησαν οἱ πόλεμοι τῶν Ἰσπανῶν πρὸς τοὺς Ἀράβας, τῶν προτεσταντῶν πρὸς τοὺς καθολικοὺς, καὶ τῶν Σταυροφοριῶν. Αἱ ἐποχαὶ τῶν πολέμων εἶναι ἐποχαὶ δίδουσαι εἰς τὸν δραματοποιὸν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ θελήσῃ ἵνα κινήσῃ τὸν ἔλεον, τὸ πάθος, τὸ διαφέρον τῶν θεατῶν, χωρὶς νὰ χρησθῆ ὡς προτεῦοντα μοχλοὺς τὰ ἐκ τῆς ἀτομικότητος τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα. Ἄν δ' ἐκάμθη εἰς τινὰ τοιαύτην ὑπόστασιν ἔχοντα δράματα ἢ ποιη-

τικὴ φήμη ἢ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα ὅμως ἔχει, διότι καὶ σήμερον ἀκόμη τοιαῦτα ἔργα διδασκόμενα ἀναδεικνύουσιν ὅλα τὰ σερνὰ θέλγητρα τῶν θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης.

Διὰ πολλῶν ὁ Κριτὴς τοῦ Νεολόγου προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ δικαιολογίαν τῆς πλοκῆς τοῦ δράματος ἢ καὶ ἐξίλασμον τῆς ἀτεχνίας τῆς. Μὴ εὐρίσκων δὲ, ὑποθέτει ὅτι ὁ ποιητὴς ἐπροτίμησε τοὺς κανόνας τῆς κλασικῆς τραγωδίας καὶ ἀπέφυγε τὴν ἀπειρον ποικιλίαν τῆς ῥομαντικῆς σχολῆς, ὑποθέτει ὅτι ἵνα καταστήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἀτραγώδητον ἀπέφυγε τὰς ἐκ προθέσεως κακουργίας τῶν προσώπων, καὶ ὅτι παρεκάμφε δεξιῶς τὰς τερατώδεις περιπετείας, προτιμήσας τὸν φυσικὸν ἐξελιγμὸν τῶν γεγονότων. Ταῦτα λέγει αὐτὸς, ἀλλ' οὐχὶ τὸ δράμα. Τὸ δράμα τούναντίον πλανᾶται μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων σχολῶν χωρὶς ἐν τούτῳ ν' ἀνθολογῆ ἐξ ἑκατέρας ὅ,τι καλὸν πρὸς δημιουργίαν τρίτου τινὸς δοκίμου εἶδους. Καὶ ποικιλίαν ἔχει, ἄσκοπον πολλὰκις, καὶ φρικαλεότητας ἔχει ἐπεισοδιακὰς μάλιστα, ὅποια εἶναι ἢ δυσωδία ἢ τις πληροὶ τὸ χάρεμι ἐκ τῶν ἐροισμένων καὶ σεσηπυῶν σαρκῶν τῶν ἀπαρχονισθέντων, καὶ κακουργίας πολλαχοῦ βεβιασμένως, ὡς ἐν ταῖς διηγήσεσι τῆς Νάσως, κατὰ τὴν διαγωγὴν τῆς δεσμοφύλακος καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ τερατωδίας ἡμιστά καλλιτεχνικὰς καὶ ἀνευ λόγου, ὡς εἶναι τῶν μαγγισσῶν αἱ σκηναί, τέλος δὲ καὶ ἡ φυσικὴ πορεία προσκόπτει καὶ ἄλλα ἐλαττώματα ἔχει πολλὰ ἅτινα ἀξίζουσι σμιλλῆς πλεον τολμηρᾶς τῆς τοῦ Κληφισσοῦ φίλου.

Δὲν λέγει τὸ ἀκριβὲς, γράφων ὅτι οἱ χαρακτῆρες τῶν πλείστων προσώπων εἰσὶν ἄριστα διαγεγραμμένοι· διότι τῶν κυρίων προσώπων οἱ χαρακτῆρες εἰσὶν ἀχαρακτήριστοι ὡς εἶπον. Εἶναι ἐπιεικέστατος ὅταν λέγῃ ὅτι τὰ πάθη δὲν εἶναι ἀδραγῆ. Ὁ Ἄλῆς δὲν ἀντιπροσωπεύει κανὲν πάθος σχετικὸν πρὸς τὸ δράμα,

ἐνεργὸν, κινεῖται. Ἡ Εὐφροσύνη... αὕτη εἶναι πλέον ταλαίπωρος εἰς τὸ δράμα παρά εἰς τὴν ἱστορίαν... ἂν ἡ ἱστορία τῆς εἶναι ὁποιατὴν θέλει ὁ κ. Βερναδάκης. Ἡ Νάσω οὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος καὶ ὁ Μουχτάρ εἶναι ἀρβανίτης λογιώτατος καὶ ἀληθῶς παληάνθρωπος, οὐχὶ δὲ ἦρωας ἄξιος νὰ παρασύρῃ ἑλληνίδα ὑψηλῶν αἰσθημάτων τῆς ἑλληνικῆς ἀνατροφῆς τοῦ 1810. Αἱ ἐλλείψεις αὗται μὲ συγχωρεῖ ὁ εὐφυὴς κριτὴς νὰ τῷ παρατηρήσῃ, ὅτι δὲν εἶναι μικραὶ καὶ δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἐξοχώτερα ἀριστουργήματα. Τοιαῦτα λέγων φωρᾶται ἐρώμενος τῆς φροσύνης καὶ τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ μὴ ῥίψῃ πρὸ αὐτοῦ τὸ μαχαίρι ἢ Νάσω, δειλιῶσα, ὅπως πρὸ τοῦ Ἄλῆ· ἀφοῦ μάλιστα συναινεῖ εἰς τὸν παρὰ τοῦ ποιητοῦ γινόμενον ἐξευτελισμὸν τῆς καὶ τὸν κηρύττει πολὺ συγνωστόν!

Ἐκ τῶν πέντε μερῶν τέλος πάντων μόνη ἢ τετάρτη εἶναι καλὴ. Αἱ ἄλλαι δὲν εἶναι συγχωρηταὶ ἐν συνόλῳ ἐξεταζόμεναι. Τοῦτο εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Ὅλίγα ἀκόμη περὶ τῶν γενικῶν τοῦ κριτοῦ ἰδεῶν.

Ἡ ἀποστροφή ὅτι οἱ ἀξιούντες τελείαν παρὰ τοῦ κ. Βερναδάκη ἐπιτυχίαν ἀδικουῖσιν ἐκυτοῦς, εἶναι ἐπιχείρημα ὅπερ εἰς τὴν θέσιν τοῦ πελάτου τοῦ θὰ τῷ ἐπέστρεφον νὰ τὸ φυλάξῃ δι' ἄλλον τινὰ φίλον τοῦ!

Εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὸν ἀπολογούμενον τὸ κατώρθωμα τοῦ ἀπολογητοῦ ὅτι ἔγραψε τόσα περὶ τῆς δραματικῆς μηδεμίαν ἔχοντα πρὸς τὴν Εὐφροσύνην σχέσιν. Παλαιὸν ῥητορικὸν σχῆμα, τὸ ἀπώτατα μακρύνεσθαι τὸν ῥήτορα τοῦ ἀποθαβρυντικοῦ πρὸ ποδῶν θέματος.

Βεβαίωτατον εἶναι ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν κέκτηται πλείστα στοιχεῖα ἰδιοφυΐας, ἀλλ' ἀμφιβολώτατον ἂν τούτων ἀπεικόνισις ἢ Εὐφροσύνη. Ἡ δόξα τῆς πλαστοποιίας σχολῆς δὲν εἶναι προτέρημα πολὺ μεγαλείτερον τῆς δυνά-

μεως τοῦ διαφεύγειν τοὺς κινδύνους τῆς ἀπομιμήσεως. Ἐνθυμείται ὁ κριτὴς τί ἀπήντησεν ὁ Βιργίλιος κατηγορηθεὶς ὅτι ἔκλεψε τὸν «Ὀμηρον»; «Καὶ μικρὸν νομίζετε, εἶπε, τὸ ν' ἀρπάσῃ τις τὸ ῥόπαλον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Ἡρακλέους;» Μικρὸν νομίζει τάχα ὁ Κρητῆσιος κριτὴς ν' ἀναγάγῃ τοῦ Σαίικσπηρ τὴν σχολὴν προσφυῶς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ἰδέας; δὲν θὰ ἦτο προτιμώτερον διὰ τὸν κ. Βερναρδάκη ἐὰν ἔπραττεν τοῦτο εἰς τὴν Εὐφροσύνην του; Ἄλλ' ἤθελε νὰ πλαστουργήσῃ σχολὴν; Ὅποιαν; καὶ διὰ ποίους, τὸν ἐρωτῶμεν, ἀφοῦ Ἑλληνικὴν καὶ δι' ἡμᾶς δὲν ἔπλασε;

Ἡ δημιουργία σχολῆς δὲν εἶναι κληρὸς ἀτομικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἔθλους, ἐποχῆς, ἢ ἐνοεῖ ἢ μεγαλοφυΐα καὶ ὧν ἀρπάζουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἐνσπικρῶναι, τὸ καθίστησιν αὐθύπαρτον καὶ ὑψηλόν, τὸ περιβάλλει μὲ τοῦ ἰδίου νοῦς τὴν αἴγλην καὶ ἐνθουσιῶσα ἐνθουσιᾶ καὶ δοξάζει δοξαζομένη.

Ἀλήθειαν μόνην εἶπεν ὅταν γράφῃ ὅτι «χμαιρωδὲς καὶ φανταστικὸν» ἀνεζήτησε ὁ κ. Βερναρδάκης ἔργον. Ἡ δύνατο νὰ προσθέσῃ ὅτι καὶ χμαιρικῶς τὸ ἐπέτυχε.

Περὶ ἔργον εἶναι ἀληθῶς τὸ ἀξιῶμα ὅτι «ἡ δραματικὴ πηγὴ τῆς ῥομαντικῆς σχολῆς προχέει ἀνούσιον καὶ θολὴν νᾶμα.»

Ὡς πρὸς τοὺς δραματικούς κανόνας, αὐταὶ λέγει ὁ κριτὴς «πάντοτε καὶ αἰωνίως θὰ χρησιμεύωσιν παρὰ πᾶσιν θεμέλιον τῆς ἀληθοῦς δραματικῆς ποιήσεως, ἀνευ οὗ ὁ δραματοργῶν θέλει ἐπιχειρεῖ ἔργον ἀνέφικτον». (Ἀνέφικτον μόνον; καὶ μωρὸν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ). Πρὸς αὐτοὺς, οἵτινες, καὶ ἐγὼ συμφωνῶ, εἶναι θεμέλια αἰώνια, σχετίζομεν καὶ τὴν «Εὐφροσύνην». Ἡ ἀνότις τῆς πράξεως» κατελύθη πρὸ πολλοῦ πανηγυρικῶς καὶ ἴσως αἰωνίως. Περὶ αὐτῆς οὐδ' ἡ Εὐφροσύνη ἐφρόντισε νομίζομεν. Ἡ «διαγραφὴ τῶν χαρακτήρων» ὅμως «ἡ κάθαρσις» αἱ ἀντιθέσεις ἐν ταῖς αἰσθη-

μασι ἢ «ἐν ταῖς ἀνάγκαις», ἢ «δέσεις», ἢ «λύσεις», αἱ «καλλογαὶ τῶν διαλόγων», ἀοῖκτος καὶ ὁ «ἔλεος» μάλιστα, ὅλα ταῦτα ποῦ ἐν τῇ Εὐφροσύνῃ; Ποῦ τὸ διαφέρον τὸ συγκινοῦν; Ποῦ τῶν χαρακτήρων ἢ τελειότης; Ποῦ τῆς ἀβλαβοῦς ἀληθείας ὁ σεβασμός; Ποῦ ἡ δέσις ἢ συγκινοῦσα; ποῦ ἡ λύσις ἢ ἱκανοποιούσα; ποῦ ἡ διδασκαλία ἐν τῇ πράξει; ποῦ ὁ ἔλεος, ὁ οἰκτος, αἱ καλλογαὶ τῶν διαλόγων, ἢ δράσις, αἱ ἀντιθέσεις, αἱ συγκρούσεις, αἱ συναντήσεις, ὅτι τέλος καθιστᾷ τὸ δράμα, δράμα καὶ ὄχι λόγους συνεραμένους; Ἐδῶ εἶναι τὸ ζήτημα ὡς λέγουσιν οἱ ἄγγλοι: Τάλλα, τάλλα τὰ πολλά, τί μᾶς ἐνδιαφέρουσιν; Εἶναι τῆς σφαίρας τοῦ διδασκάλου τῆς δραματικῆς, εἶναι γενικαὶ ἰδέαι καλῶς ἐκπεσφρασμένοι ἀλλὰ περὶ τῆς Εὐφροσύνης τί ἔχεις εἰπεῖν; Δύνασαι νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι εἶναι σχολὴ νεοελληνικὴ ὅπως ἀνωτέρω εἶπες; ὅτι εἶναι προῖον τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους; ὅτι εὐχαριστεῖ αὐτὸ καὶ ἀποτελεῖ τι ἴδιον, καὶ αὐτοτελές ἀλλ' ἴδιον καλὸν καὶ αὐτοτελές δραματικόν;—Πρωτότυπα; Τῆ ἀληθεία οἱ πλείστοι τῶν σημερινῶν ποιητῶν μᾶς λέγουσιν ὅτι ἔχουν ἰδιάν καὶ αὐτοτελεῖαν σχολὴν, καὶ ὅταν κατακρίνωσιν ἔχουσι πρόχειρον τὴν σκιάδα νὰ κρυβῶσι ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς κατακρίσεως. Ἡ σκιάς αὕτη εἶναι τὸ «δὲν μᾶς ἐνοοῦσι». Τοῦτο ὅμως ἀμφίβολον ἂν καὶ ὁ μέγας μουσικοδιδάσκαλος Wagner μόλις εἶπε δικαίως. Ἄλλ' ὁ κ. Βερναρδάκης εἶναι ἀνὴρ εὐφυῆς καὶ ἐν τῷ στίφει τῶν παρ' ἡμῖν ἤδη δραματικὰ τέρατα συννοθυλλευσόντων ὁ ὑψίστα ἱστάμενος, ὁ μηδεμίαν δυνάμενος νὰ ἔχῃ σύγκρισιν καὶ διὰ τὴν παιδείαν καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα αὐτοῦ προσόντα. Ὁ Κ. Βερναρδάκης πρέπει νὰ παράγῃ τὸ σχετικῶς τελειότερον καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν προεδρείαν, τὴν δόξαν τοῦ προηγεῖσθαι ἐν μιᾷ ἐποχῇ. Ἄλλ' εἰς τὴν Εὐφροσύνην ἢ θέσις του

αὕτη ἂν δὲν ἐκινδύνευσε μέγαν κίνδυνον ὅμως δὲν εἶρε βιαίως νέαν βαθμίδα καὶ νέαν δάφνην. Θέλει νὰ τῷ εἴπω κάτι τι: Ὁ μακαρίτης Βασιλειάδης, ὅστις εἰς τὰ λυρικά του δὲν εἶχε τὸ βῆμα ὡς λέγουσιν οἱ διπλωμάται, εἰς ἐν τῇ δύο δράματά του ἔλαβεν αὐτὸ καὶ προεβάδισε πολὺ τῶν ἄλλων ἐκ τῶν μέχρι τότε. Δύο δράματά του, ἡ Γαλάτεια καὶ ἡ Χείμαρρα ἔχουν αὐτὸ τὸ ἐπαινετὸν πολὺ περισσότερο τῶν πλείστων ἄλλων Ἑλληνικῶν ἔργων. Ἐσμὲν εἰλικρινεῖς. Ὁ Κ. Βερναρδάκης μένων ἐν Ἀθήναις, ὑπὸ τὰς λυγρίας τῶν παρασκηνίων τῆς πέπαιαιωμένης ἐκείνης ἀθηναϊκῆς θεατρικῆς ααλύθης θὰ

ἐμπνευσθῆ νὰ ποιήσῃ τῶν ἄλλων κρείσσονα ἔργα. Ἐζῆσε πολὺ μακρὰν τῆς Ἀττικῆς καὶ πείραν τῆς ἐκ τούτου ποιητικῆς... Ζημίας ἔχει τὴν «Εὐφροσύνην». Ἡμεῖς εἴμεθα πολὺ φίλτεροι αὐτοῦ ἢ πιστεύσῃ. Τὴν Εὐφροσύνην, ἴσως ἀγαπᾷ πλέον τῶν ἄλλων ἔργων του. Εἶναι φυσικὸν νὰ ἀγωνισθῆ ὑπὲρ αὐτῆς. Οἱ γονεῖς βεβαιοῦσι ὅτι ἀγαπῶσι καὶ νομίζουσιν πλείστορον ὠραία τὰ σακάτικα τέκνα των. Οἱ φυσικοὶ τῆς στοργῆς νόμοι, ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὴν διάνοιαν καὶ δι' αὐτοὺς πρωτοτυπίαν δὲν θὰ θελήσῃ νὰ κάμῃ ὁ κ. Βερναρδάκης ἐλπίζω.

ΗΛ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ,

ΠΟΙΗΣΕΙΣ

Τῆ ΒΙΡΓΙΝΙΑ!

Σὲ εἶδον... Ἔτι ὁ χειμὼν κατέψυχε τὴν φύσιν·
Πλὴν περίξ Σου γλυκύτατον τὸ ἔαρ ἐμειδία·
Εἰς ἐν Σου βλέμμα χαρωπὰ ἀνέθαλλον τὰ ἴα...
Σὲ εἶδον καὶ ἐστέναζα!... Εἰς χρυσωμένην δύσιν
Προσέκλινεν ὁ ἥλιος ἐρατεινὸς καὶ γόης,
Τῆς Ἀττικῆς ὁ οὐρανὸς ἐρρέμβαζε γελόεις
Εἰς τοῦ ἀπείρου ἤρεμος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις,
Καὶ πέραν ἔλαμπε φαιδρὸν τὸ κύμα τῆς θαλάσσης.

Ἐκεῖ, ὅπου τρισόλβια ἐπεριπάτουσιν πλήθη,
Ἐπλάνων τότε καὶ ἐγὼ τὸ ἄρρυθμόν μου βῆμα,
Τῶν ἀορίστων πόνων μου βραδυμετρῶν τὸ νῆμα,
Τὸν πόνον, τὴν κατῆφειαν, ἐγκλείω εἰς τὰ στήθη·
Δὲν εἶχον ὄνειρα, παλμούς δὲν εἶχον, οὔτ' ἐλπίδας,
Θυέλλας ἔβλεπον παντοῦ καὶ μαύρας καταγιγίδας·
Καρδιά, οἶμοι! δι' ἐμὲ δὲν ἔπαλλε καμμία·
Ὁ κόσμος μ' ἦτον ἀχανὴς ὡς κρύα ἐρημία.

Ἄλλ' ὅτε Σὲ συνήνησα καὶ εὐχαρὶς ἐμπρός μου
Διέβης καὶ μὴ ἠτένισας καὶ τὸ γλυκὺ Σου ὄμμα,
Τὸ ἔχον ὄλην τοῦρανοῦ τὴν χάριν καὶ τὸ χρῶμα.
Εὐγλώττως μοὶ ἐλάλησε—τίς θύελλα ἐντός μου
Διέλυσε τῶν πόνων μου τὰ σύννεφα τὰ μαῦρα;
Καὶ τῆς εὐόδου κόμης Σου τίς εὐεργέτης αὔρα
Εἰς τὰ πονοῦντα στήθη μου μοὶ ἔφερε τὸ μύρον;
Μὴ ἦσο πλάνη ρεμβασμῶν καὶ ἴνδαλμα ὀνειρώτων;

Ἡσθάνθης ὅ,τι καὶ ἐγὼ, ἢ ἔπαιζες τρυφῶσα,
Νεότης ἄφροντις, φαιδρά, μὲ τὰ χρυσᾶ Σου κάλλη;
Ἡνώγησες τὸ στήθος μου πῶς ἤρχισε νὰ πάλῃ
Καὶ εἶδες ἢ καρδία μου, πῶς πάλιν ἀναζῶσα
Εὐδαίμων ἀνεσκίρτησε, μὲ πῦρ σφοδρὸν καὶ νέον
Πῶς ὄλον μὲ κατέφλεξε τὸ βλέμμα σου τὸ καῖον;
Καὶ ἢ ῥοδίην Σου μορφὴ εἰς τὸ μειδιάμά Σου
Εἶδες πῶς μ' ἔσυρε τυφλὸν κατόπιν Σου, σιμά Σου;

Σὲ ἠκολούθουν, ἀγνοῶν, ποῦ τρέχω . . . Καὶ ἠσθάνθη
Ἡ εὐγενὴς καρδία Σου τὸν ἔρωτά μου ὄλον.
Τὸ εἶδον εἰς ἓν βλέμμα Σου γλυκὺ καὶ φλογοβόλον
Καὶ μοὶ τὸ εἶπον χαρωπὰ τὰ εὐοσμά Σου ἄνθη,
Καὶ οἱ παλμοὶ τοῦ στήθους Σου καὶ ἢ χρυσὴ Σοῦ κόμη
Καὶ τῆς γλυκειᾶς Σου φωνῆς ἢ μελωδί' ἀκόμη.
Τὶ εὐτυχῆς, τὸν βίον μου ἂν ἔτρεχον μαζῆ Σου
Ἄν μὲ ἠγάπας, ὡς ἐγὼ Σὲ ἀγαπῶ, ἐξίσου!

Τὸ ἐνθυμεῖσαι; Ἐξαλλος πλησίον Σου ἐσκίρτα
Ἡ νεαρὰ καρδία μου εἰς πόθους καιομένη,
Ἐν μέσῳ κόσμου εὐτυχοῦς, ὅποτε, μόνη, ξένη,
Τὸ πᾶν τῆς εἰς τὸ βλέμμα Σου τὸ συμπαθὲς ἀνήρτα.
Σ' ἐλάτρευε· παρήρχοντο αἰ ὦραι θερμότερως
Καὶ ἦτο ὁ μόνος τῆς παλμὸς ὁ ποθεινός Σου ἔρωτος,
Καὶ Σὺ ἐσίγῃς . . . Ναι, ἀλλὰ εὐγλώττως μοὶ ὠμίλει
Τὸ ἄνθος, ὅπου μ' ἐδίδεν τὸ πρῶτον τότε, φίλη.

Καὶ ὅταν εἰς μαγευτικούς καὶ θάλλοντας ἀνθῶνας,
Τῆς δειλῆς αὔρα σιγαλῆ προσπνέει εἰς τὰ φύλλα,

Καὶ μελωδεῖ περιπαθῶς ἐρώσα Φιλομήλα,
Μαζῆ Σου, Βιργινία μου ρεμβάζω κατὰ μόνας,
Κ' ἐλευθερὸς τὸ βλέμμα Σου καὶ ὁ μόνος ἀτενίζω
Καὶ ῥόδα δρέπων εὐοσμά τὴν κόμην Σου στολιζῶ
Καὶ Σὲ κρατῶ πυρέσσουσα εἰς καίουσαν ἀγκάλην—
Ἦ, πόσον εἶμαι εὐτυχῆς! χαρὰν δὲν ἔχω ἄλλην!

Σὲ ἀγαπῶ· ἀγάπα με καὶ Σὺ καὶ μὴ λησμόνει
Ἦ,τι ἠσθάνθη διὰ Σὲ ἢ δυστυχῆς ψυχὴ μου.
Πῶς μ' εἶνε ἢ ἀγάπη Σου τὸ φῶς καὶ ἢ πνοή μου
Ἦ ἔρωτος ὁ αἰώνιος καὶ ἢ ἐλπίς μου μόνη.
Ἄγάπα με, πρὶν μαρανθῆ τὸ ῥόδον, ὅπου θάλλει,
Ἐνόσω θάλλει δι' ἡμᾶς ἐλπίς καὶ εὐτυχία . . .
Μοὶ εἶσαι Σὺ καὶ ἢ Ζωὴ καὶ ἢ ἀθανασία!

24 Ἀπριλίου 1876

ΠΑΥΛΟΣ.

Τῆς ΔΕΚΑΤΕΤΡΑΕΤΕΙ ΚΟΡῆς Ε . . .

«Παλμὸν ἄγνωστον, μοὶ εἶπας, ἔνδον μου τὸ στήθος πάλῃ,
»Τὰ ἀθύρματ' ἄπερ ἔτι χθὲς ἐκράτουν μὲ βαρύνουν,
»Ἄσματα φαιδρὸν τὸ χεῖλος καθὼς πρότερον δὲν ψάλλει,
»Οὐδὲ ἄρωμα τὰ ἄνθη δι' ἐμὲ ὡς πρῶτον χύνουν.
»Τῆς μητρὸς μου ἢ ἀγάπη ἀρκετὴ δὲν μ' εἶναι πλέον,
»Τὰς θωπείας τῆς εὐρίσκω παγεράς ὡσεὶ χιόνα,
»Εἰς τὰς φλέβας μου τὸ αἷμα ρεεὶ φλογορὸν καὶ καῖον,
»Ἡλλάξ' ἀπὸ χθὲς ὡς ὄλον, ἐὰν ἔζησα αἰῶνα.
»Ὅπου ἂν στραφῶ τὸ ὄμμα πανταχοῦ κενὸν εὐρίσκει,
»Φέρομαι ὡς τι ζητῶσα, τί ζητῶ πλὴν δὲν ἠξέυρω,
»Πόθος ἄγνωστος μὲ φθείρει, τὴν ζωὴν μου ἀναλίσκει,
»Καὶ ὁ πόθος μου ποῦ τείνει δὲν ἠμπόρεσα νὰ εὔρω.
»Ἐλαφρῶς πρὸς τῆς καρδίας κάποτε ἀλγῶ τὸ μέρος,
»Μὴ εἶν' ἔρωτος;»

Ναί εἶν' ἔρωσ· ἀλλὰ, κόρη, πνίξε τον ἐν τοῖς σπαργάνοις,
 Εἰς τὸ νεαρὸν σου στῆθος μὴ ἀφήσης νὰ φωλεύση·
 Ποῦ ζητεῖ νὰ σὲ κρημνίσῃ ἐὰν δὲν καταλαμβάνῃς,
 Θὰ νοήσης ἀργά, ὅταν τὴν καρδίαν σου δεσμεύσῃ.
 Φείσθητι τῆς καλλονῆς σου, ἣν προώρως θὰ μαράνη,
 Εἶσαι ἄνθος, θέλεις δρόσον, εἶναι πῦρ καὶ θὰ σὲ καύσῃ...
 Ὅστις ἔνδον του τὸν κλείει θνήσκει πρὶν νὰ ἀποθάνῃ,
 Καὶ ζῶν θάπτεται πρὶν ἔτι πρὶν νὰ ἀναπνέῃ παύσῃ.
 Ἄκουσόν μου· πικρὰ, κόρη, μοὶ ὑπαγορεύει πέτρα,
 Ὅ,τι διὰ σὲ ἡ χεὶρ μου ὡς δι' ἀδελφὴν χαράσσει!
 Θὰ λογίζωμαι δ' εὐδαίμων ἂν ἡ ἀσθενὴς μου λύρα
 Τῆς καρδίας σου τὸν σάλον κατορθώσῃ νὰ σκεδάσῃ.
 Ἄκουσόν μου καὶ θὰ εὔρης τῆς μητρὸς σου τὴν ἀγκάλην
 Θερμὴν πάλιν

Μάρτιος 1876

ΦΩΤ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

Δ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ τακτικοῦ προέδρου παραλαμβάνοντος τὴν ἀρχὴν
 παρὰ τοῦ προκατόχου του.

Κηρύττω δημοσίᾳ τὴν ἀπὸ καρδίας εὐχα-
 ρίστησιν καὶ εὐκρινῆ εὐγνωμοσύνην μου,
 πρὸς τοὺς συναδέλφους τοὺς τιμήσαντάς με
 διὰ τῆς ψήφου αὐτῶν καὶ ἀναθέντας μοι τὴν
 ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἕνα, διοίκησιν τοῦ ἡμετέρου
 Συλλόγου. Εὐχομαι δὲ, νὰ φανῶ ἄξιος τῆς
 ἐμπιστοσύνης ταύτης καὶ τῆς θέσεως, καὶ
 νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν ἣν
 ἐν μικρῷ καὶ διὰ μικρῶν, ἀλλ' ἐπ' ἐλπίδι
 μειζόνων καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἐπι-
 δίδωκε.

Ἡ μετὰ φιλοτίμου συμπνοίας ἐργασία
 τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν σκοποῦς καλ-
 λιεργούντων Συλλόγων, εἶναι ἑλληνοπρεπεῖς
 ἐξόχως ἔργον, καὶ ὁ ἀγνοῶν μόνον τὴν ἱστο-
 ρίαν τοῦ ἑλλήν. ἔθνους δύναται νὰ παρα-
 γνωρίζῃ τὰ εὐεργετήματα ὅσα παράγουσι
 νῦν λεληθότως, καὶ δύναται ἐν τῷ μέλλοντι
 νὰ παραγάγῃ, αἱ μικραὶ αὐταὶ πνευματι-
 καὶ ἐστὶν αἵτινες γεννῶνται κατὰ τὴν ἑλλ.
 χώραν.

Ἄν ἄλλων ἔθνων αἱ πολιτικαὶ πρόοδοι
 φαίνονται προϊόντα θεῶν ἐκ μηχανῆς, ἢ δῶ-
 ρα τύχης εὐνοῦ καὶ ἀσώτου, τῆς Ἑλλάδος
 ὅμως ἡ ἱστορία μᾶς δεικνύει πᾶν βῆμα τοῦ
 ἔθνους πρὸς τὴν πρόοδον οὐ μόνον φυσικῶς
 ἐργόμενον ἀλλὰ καὶ μετ' ἀγωνιώδη καὶ
 ὑδρωτι καὶ αἵματι κατάρυτον ἐργασίαν αὐ-
 τοῦ, μᾶλλον κατωρθούμενον.

Ἡ πνευματικὴ εὐεξία, ἢ διαφύττεις τῆς
 διανοίας, ἢ νοητικῆ τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξις,
 ὑπῆρξαν πάντοτε τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἐπι-
 τυχιῶν ἢ πρώτη λίθος καὶ οἱ προάγγελοι.
 Ἐξυβρίσθημεν πάντοτε ὠνειδίσθημεν ἀγε-

νῶς. Διημφισβητήθη ἡ καταγωγὴ μας, ἡ
 γλῶσσα, τὰ αἰσθητά μας, καὶ ἔχει ἀκό-
 μη πενθίμως εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἡ οὐτιδανὴ
 ὕβρις ὅτ' εἶμεθα συρφετὸς βαρβάρων περὶ τὸν
 βράχον τῆς Ἀκροπόλεως κυλιόμενος καὶ
 βομβῶν. Ἄς ἀναπτύξομεν ἐν εἰρήνῃ διὰ
 φιλοτίμου πνευματικῆς ἐργασίας τὰ λαμπρὰ
 στοιχεῖα τῆς γνησιότητος ἡμῶν, ὅσα διεσώ-
 θησαν, διελθόντα τοσούτων αἰώνων αἵματη-
 ρὰν καὶ πυρώδη δουλείαν, καὶ οἱ ὠνειδίσαν-
 τες ἡμᾶς θέλουσιν ἐξελεγχθῆ ἄμαθεῖς ὅσον
 καὶ ἀνκνδροὶ συκοφάνται,

Οἱ κρίνοντες τὰς πράξεις ἡμῶν ἐν ἀγνοίᾳ
 τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, θέλουσι πάντοτε
 περιπίπτει εἰς παρεξηγήσεις. Ἡ μερικὴ ἀνα-
 γέννησις τοῦ ἔθνους ἡμῶν, δὲν ἦτο προῖον
 παραφόρου κινήσεως ἐν ἀμαθείᾳ ὡς εἶπον καὶ
 λέγουσιν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν μακρὰν καὶ κο-
 πιώδη πνευματικὴν προπαρασκευὴν αὐτῆς.
 Οἱ ἀπὸ τῆς τρικυμίας τῆς 29 Μαΐου 1453,
 διασωθέντες λόγοι, ἀπὸ τοῦ Σχολαρίου, ὅστις
 ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἀρχιερατικῆς μήτρας
 ἔλαβε τὸ πρὸ τῆς πύλης Χαρσία καταπεσόν
 στέμμα, δὲν ἐλησμόνησαν τὸ χρέος αὐτῶν,
 καὶ ἔσπευσαν νὰ σπεύρωσι καὶ καλλιεργή-
 σωσι τὰ πνευματικὰ αὐτῶν ἐφόδια. Τοῦ
 Λούκερη αἱ καταδιώξεις ἐπεσφράγισαν τῆς
 ἐργασίας αὐτοῦ τῆς φιλολογικῆς τὸ μεμελε-
 τημένον καὶ αἱ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀνακα-
 λύψεις, εὔρον τὰ ὀλίγα τοῦ Σκληροῦ ποιή-
 ματα ἅτινα ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ἐθνικὴ Μοῦσα
 δὲν εἶχεν ἀποθάνει καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινο-
 τάτους τῆς δουλείας χρόνους.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ

Μαχραμί-Σεράρ ανέλαβε νὰ διδάσκη εἰς τὸ ἑλληνικὸν διδαστήριον τοῦ Μανωλάκη, ἔπραττε τοῦτο ἕνα ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ σκοποῦ τοῦ διδαστηρίου, ἐπέκτασιν ἣν ἐπέτυχεν διὰ τῶν διορθωτηρίων τῆς Πάτρμου, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Λαρίσσης, τῆς Ἀνδριανουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Τουρνόβου, καὶ τῆς Χίου. Τότε ἀνεφάνη ἡ εὐγενὴς φάλαγγς τῶν πνευματικῶν ἐπιλέκτων, ἧς βαθμοφόροι ἦσαν, ὁ Πατριάρχης Σαμουήλ, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Ρίζος, ὁ Μιτυλήνης Ἀθανάσιος, ὁ Καρατζᾶς, ὁ Χατζερῆς, ὁ Βούλγαρης, ὁ Θεοτόκης, ὁ Γαζής, ὁ Χριστόπουλος, ὁ Ζαμπέλιος, οἱ Δούκαι, ὁ Κούμας, καὶ ἐν ἧ διακρίνοντο, οἱ Βαρδαλάχοι, ὁ Φωτιάδης, ὁ Ψαλλίδας, ὁ Πρώϊος. Ὁ Κοραῆς ὁ ἀκάματος καὶ γονιμώτατος Ἕλλην ἐκεῖνος, ἔδωκε πρακτικωτέραν ὄθησιν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὁ Ῥήγας ποιητικωτέραν, καὶ ὁ Γαζής ἀμεσοτέραν καὶ ἐνεργητικωτέραν. Ἡ «Φιλολογικὴ Ἐταιρία» τοῦ Ἰγνατίου καὶ ὁ «Ἀόγιος Ἐρμῆς» τοῦ Γαζῆ, ἔκλεισαν τὸ στάδιον τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας, ἣν ὀφείλομεν νὰ μιμηθῶμεν συμμορφούμενοι μὲ τῶν σημερινῶν περιστάσεων τὰς ὑπαγορεύσεις.

Ἄδοξοι καὶ μικροὶ ἡμεῖς ἂν παραγωνρίζοντες τοῦ πνεύματος τὴν δύναμιν, μικρὰν δίδομεν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ προσοχῆν.

Μωροὶ καὶ τυφλοὶ ὅσοι ἐρωτῶσιν εἰς τί χρησιμεύουσιν οἱ πολλοὶ Σύλλογοι, ὅσοι θέ-

λουσι ψηλαφητοὺς καρποὺς πνευματικῆς καλλιέργειας, ὅποια ἡ σημερινὴ τοῦ ἔθνους περιόδος. Ἄς ἀναδείξωμεν ὅτι ἔχομεν. Ἄς ἀπαλλάξωμεν τὴν γλῶσσαν ἡμῶν, οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ παντοῦ ὅπου ἡ γλῶσσα αὐτὴ λαλεῖται, ἀπὸ τῶν κηλίδων καὶ τοῦ ἰοῦ, ὃν τῇ ἐπέθηκαν αἱ πολυειδεῖς δουλείαι. Ἄς φέρωμεν εἰς φῶς τὴν σείραν τῶν φιλολογικῶν ἡμῶν προϊόντων. Ἄς ἀνεύρωμεν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῆς δημόδους ποιήσεως τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν. Ἄς κραταιώσωμεν τὸ ἑλληνοπρεπὲς πνεῦμα τῆς πνευματικῆς προῦδου καὶ τότε θέλουσι κρίνει ποία ἦτο ἡ ἐργασία, ἣν οἱ μικροὶ οὗτοι λόγοι τῶν Σλαβανέων, οἱ αἰσίως πολλαπλασιαζόμενοι καὶ εὐγενῶς ἐργαζόμενοι θέλουσιν ἀποθέσει ἐνώπιον τῆς μελλούσης ἐνεργείας. . . . τῆς ἐνεργείας ἣτις ὅμως δὲν πρέπει νὰ παραμεληθῇ. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ὑπῆρξεν ἄχρηστος ὁμάς ἀνθρώπων ζιζανίων ἀδρανῶς. Δὲν ὑπῆρξεν ἀγέλη θηρίων κατασκαψάντων χώρας, ἐκδιωζάντων λαοὺς καὶ πλημύρυσάντων τοὺς γείτονας δι' αἰμάτων ὅπως κατακτῆσῃ καὶ φανῇ μέγα ἐν ἰσχύϊ. Ὑπῆρξεν ὅμως μέγα ἐν πνεύματι καὶ εὐχῇ καὶ πόθος ἡμῶν καὶ σκοπὸς πάσης ἡμῶν ἐνεργείας ἔστω ἡ τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος ἡ ἐπαλήθευσις, ἡ κραταίωσις, ἡ ἀναγέννησις.